

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Бр. 10.

XIV.

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Његово Величанство Краљ, указом својим од 21. септ. ове год., благоволео је, на предлог председника министарског савета, министра просвете и црквених послова, решити :

да председника минист. савета, министра просвете и цркв. послова, г. д-ра Лаз. Докића, који ће одсуствовати неко време од дужности, заступа у дужности председника министарског савета министар војни, г. ђенерал Сава Грујић, а у дужности министра проsv. и цркв. послова министар правде, г. Петар Максимовић.

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

Његово Величанство Краљ, указом својим од 9. окт. ове год., благоволео је, на предлог заступника министра проsv. и цркв. послова, г. министра правде, одликовати орденом св. Саве II. редом Павла Јовановића, живописца, правог члана Срп. Краљ. Академије.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

Указом Њег. Вел. Краља, од 13. септ. ове год., постављени су за редовне чланове Савета: архимандрит Фирмилијан, ректор и професор Богословије; Сретен Ј. Стојковић, директор и професор прве београд. гимназије, и Лука Лазаревић, управитељ и професор београд. учит. школе.

ВЕЛИКА ШКОЛА

Указом Њег. Вел. Краља, од 1. окт. ове год., уважена је оставка Алфонсу Д. Магру-у, контракт. професору франц. језика и литературе у Великој Школи.

Указом Њег. Вел. Краља, од 6. окт. ове год., постављен је Богдан Поповић, досад. држ. питомац, за професора опште историје књижевности.

Указом Њег. Вел. Краља, од 11. септ. ове год., постављен је за секретара Вел. Школе Живојин Нешиковић, рачуноспитач Главне Контроле.

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

Указом Њег. Вел. Краља, од 11. септ. ове год., постављен је за управника друге класе Бура Козарац, директор прве београд. гимназије.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Указом Њег. Вел. Краља, од 11. септ. ове год., постављени су :

у Богословији: за ректора архимандрит Фирмилијан, професор Богословије; — за професора Петар Протић, кандидат богословије;

у првој београдској гимназији: за директора и професора Срет. Ј. Стојковић, професор исте гимназије, по потреби службе; — за контракт. професора д-р Мига Лукић, контр. професор крушевачке гимназије, по молби;

у другој београдској гимназији: за директора и професора Димитрије Јовановић, директор и проф. крушевачке гимназије, по потреби службе;

у крушевачкој гимназији: за директора и професора Михаило Поповић, професор исте школе, по потреби службе;

у пожаревачкој гимназији: за директора и професора Петар Типа, професор друге београдске гимн., по потреби службе; — за професора Антоније Франић, директор и професор у истој гимназији, по молби;

у шабачкој гимназији: за директора и професора Сава Антоновић, професор треће беогр. гимн., по потреби службе;

у нишкој учитељској школи: за управитеља и професора Ранко Петровић, директор и професор друге беогр. гимн., по молби; — за професора Љубомир Протић, професор јагодинске н. гимн., по потреби службе;

у вел.-градиштанској нижој гимназији: за директора и професора Радован Јовановић, професор шабачке гимн., по потреби службе;

у трећој београдској гимназији: за професора Милivoје Симић, директор и проф вел.-градишт. н. гимн., по потреби службе;

у београдској реалци : за професора *Бранко Ановић*, досадањи контрактуални професор у истој школи;

у зајечарској гимназији : за професора *Коста Николић*, професор параћинске н. гимн., по потреби службе;

у нишкој гимназији : за професоре : *Миливоје Башић*, професор шабачке гимн., и *Коста Ивковић*, професор крагујевачке гимн. — обојица по потреби службе;

у јагодинској нижој гимназији : за професора *Миладин Тутуновић*, професор нишке гимназије, по потреби службе.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Постављења

Претписом министровим постављени су :

у Богословији : за предавача *Чедомиљ Митровић*, кандидат богословије, 1. септ. ове год. с тим, да, по свом пристанку, врши дужност у крагујев. гимназији; — за хонорарне предаваче : *д-р Војислав М. Суботић*, лекар, за хигијену и да врши дужност ђачког лекара; *Владимир Зделар*, проф. I. беогр. гимн., за физику и рачуницу; *Павле Тодоровић*, чиновн. Упр. Фондова, за пољску привреду — сва тројица под 1. септ. ове год.;

у првој београдској гимназији : за привременог учитеља франц. језика *Хенрик Шмит*, досад. приврем. учит. у II. беогр. гимназији, 23. септ. ове год.;

у другој београдској гимназији : за хонор. предавача франц. језика *Тјешимир Старчевић*, предавач у оставци, 23. септ. ове год.;

у трећој београдској гимназији : за предавача *Душан Мушички*, сврш. филос., 4. окт. о. г.;

у врањској гимназији : за предавача *Илија Букановић*, сврш. филос., 1. септ. ове год.;

у зајечарској гимназији : за учитеља језика треће класе, *Илија Јовановић*, пређ. учит. језика 15. септ. ове год.;

у крагујевачкој гимназији : за хонор. вероучитеља ђакон *Михаило Јаковљевић*, 5. окт. о. г.;

у неготинској нижој гимназији : за предавача *Радосав Лазаревић*, сврш. филос., 10. септ. ове год.;

у нишкој гимназији : за хон. вероучитеља, *Драгољ. Поповић*, предав. Богосл., који врши своју дужн. у нишкој учит. школи, 30. септ. ове год.;

у пиротској гимназији : за учитеља цртања и лепог писања друге класе *Алекс. Пржић*, учит. гимн. у оставци, 23. авг. ове год.; — за приврем. учитеља језика *Јован Гредел*, пређ. учит. тргов. шк. у Бањој-Луци, 10. септ. ове год.; — за учитељицу женског рада *Јелена Бурићева*, испитана приправница за учит. жен. рада, 21. септ. о. г.;

у пожаревачкој гимназији : за предаваче : *Милан Вујановић*, сврш. филос., 10. септ., и *Лука Зрнић*, сврш. филос. 1. септ. ове год.; — за учитеља језика прве класе *Симеун Коњевић*, пређ. учитељ гимн., 10. септ. ове год.;

у чачанској гимназији : за приврем. учитеља језика *Јосиф Ханџарлија*, 10. септ. ове год.;

у шабачкој гимназији : за предавача *Радосав Васовић*, сврш. философ., 10. септ. ове год.;

у београдској реалци : за хонор. предавача књиговодства *Јосиф Предић*, књиговођа, 1. септ. ове год.;

у ужичкој реалци : за предаваче : свршени философи : *Јован Дравић*, 1. септ., *Драгиша Бурић*, 10. септ., и *Атанасије Савић*, 7. окт. ове год.;

у београдској учитељској школи : за предавача *Светислав Максимовић*, државни питомац, 4. окт.; — за хонор. предавача хигијене и ђачког лекара *д-р Владимир А. Борђевић*, лекар у Београду, 1. окт.; — за хонор. предавача руског језика *Светолик Ранковић*, професор Богословије, 8. окт. ове год.; — за хонор. учитеља цркв. певања ђакон *Миливоје Петровић*, писар дух. суда, 6. окт. ове год.;

у нишкој учит. школи : за хонор. учитеља цркв. певања свештеник *Живко Бранковић*, 16. септ.; — за хонор. предавача пољске привреде ђакон *Стев. Димитријевић*, 9. окт. ове год.;

у београдској Вишој Женској Школи : за предаваче : *Круна Аќимовићка* и *Лепосава Бошковићева*, учитељице у истој школи, 1. септ. ове год.; — за учитељицу руског језика *Настасија Глушчевићка*, пређ. учитељица у истој школи, 9. септ. ове год.; — за учитељицу цртања *Надежда Петровићева*, испит. приправница за црт., 1. септ. ове год.; — за помоћницу *Даница Никетићева*, сврш. учен. В. Жев. Школе, с испитом, 30. авг. ове год.; — за хонорарне наставнике : *Јован Миодраговић*, проф. беогр. учит. школе, за педагогију; *Јован Докић*, проф. I. беогр. гимн., за физику и минералогију; *Љубомир Миљковић*, проф. II. беогр. гимн., за зоологију и ботанику; *д-р Милан Јовановић*, проф. Војне Академије, за дијететику; *д-р Коста Јовановић* за хемију; свештеник *Никола Божић* за веронауку; *Тоша Андре-*

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Јевкић, учит. пев. у Богослов., за цркв. певање — сви 1. септ. ове год.

у крагујевачкој Вишој Женској Школи: за предаваче *Миленија Борђевићева* и *Василија Раденковићева*, сврш. ученице Вел. Школе, 1. септ. ове год.; — за помоћницу *Милица Трифунковићева*, сврш. ученица В. Ж. Школе, с испит., 30. септ. ове год.; — за хонор. вероучитеља *Ѓакон Драгутин Димитријевић*, 5. окт. ове год.;

у александарској нижој гимназији: за хонор. учитеља цртања и леп. писања *Владимир Петровић*, предавач у истој школи, 7. окт. ове год.;

у горњо-миланов. нижој гимназији: за учитељицу жен. рада *Даница Томанићева*, испит. приправница за жен. рад, 28. септ. ове год.;

у јагодинској нижој гимназији: за предавача *Милан Аранђеловић*, сврш. филос., 10. септ. ове год.;

у књажевачкој нижој гимназији: за хонор. учитеља цртања *Рихард Ланг*, прив. инжењер, 23. септ. ове год.;

у лозничкој нижој гимназији: за хонор. вероучитеља свештеник *Марко Димитријевић*, 5. септ. ове год.

у смедеревској нижој гимназији: за хонор. учитеља музике и певања *Јанко Јанковић*, учитељ црт. и леп. пис. у истој школи, 21. септ. ове год.

Премештаји

Претписом министровим премештени су:

у другу београдску гимназију: *Милан Дукић*, предавач шабачке гимн., 24. септ. ове год., по потреби службе;

у ваљевску гимназију: *Милић Сретеновић*, предавач шабач. гимн., 10. септ. ове год., по потреби службе; — *Јован Илић*, предавач чачан. гимн., 10. септ. ове год., по потреби службе; — *Илија Букановић*, предавач врањске гимн., 1. окт. ове год., по молби;

у врањску гимназију: *Душан Јанковић*, учитељ III. класе музике и пев. у крушев. гимн., 3. окт. ове год., по потреби службе;

у зајечарску гимназију: *Александар Пржић*, учитељ II. кл. црт. и леп. пис. у пирот. гимн., 5. окт. ове год., по потреби службе;

у крагујевачку гимназију: *Јулија Суботићева*, учитељица жен. рада у крагујевач. В. Жен. Школи, 1. септ. ове год.;

у крушевачку гимназију: *Радивоје Илић*, предавач пирот. гимн., 5. септ. ове год., по молби;

— *Живојин Бурђевић*, предавач пожар. гимн., 10. септ. ове год., по потреби службе; — *Фридрих Брунети*, учитељ II. кл. муз. и пев., 7. окт. ове год., по потреби службе;

у неготиноској гимназији: *Милоје Васић*, предавач вел.-градишт. н. гимн., 10. септ. ове год., по потреби службе;

у нишкој гимназији: *Светолик Марковић*, предавач шаб. гимн., 10. септ. ове год., по потреби службе; — *Јеленко Михаиловић*, предавач беогр. учит. школе, 10. септ. ове год., по потреби службе; — *Милан Вујановић*, предавач пожарев. гимн., 27. септ. ове год., по потреби службе;

у пиротској гимназији: *Трандафило Јеленковић*, предавач књажев. н. гимн., 10. септ. ове год., по потреби службе; — *Милан Јевгић*, предавач зајеч. гимн., 10. септ. ове год., по потреби службе;

у пожаревачку гимназију: *Гаврило Илић*, предавач крагујев. гимн., 10. септ. ове год., по потреби службе; — *Јосиф Ханцарлија*, приврем. учит. језика у чачан. гимн., 27. септ. ове год., по потреби службе; — за учитеља I. кл. муз. и певања *Август Валента*, досад. учитељ II. класе у вел.-градишт. н. гимн., 7. окт. ове год.;

у шабачку гимназију: *Петар Бакић*, предавач ваљев. гимн., 10. септ. ове год., по молби; — *Михајло Смиљанић*, предавач III. беогр. гимн., 10. септ. ове год., по потреби службе; — *Милић Сретеновић*, предавач ваљев. гимн., 1. окт. ове год., по молби;

у ужицку реалку: *Вучко Јосимовић*, предавач пиротске гимн., 1. окт. ове год., по потреби службе;

у београд. В. Ж. Школу: за класну учит. *Полексија Јосимовићка*, класна учитељица крагујевач. В. Ж. Школе, 1. септ. ове год., по молби;

у крагујевачку В. Ж. Школу: за учитељицу жен. рада *Драгиња Аранђеловићева*, учит. жен. рада у вел.-градишт. н. гимн., 1. септ. ове год.; — за помоћницу *Даринка Момировићева*, помоћница беогр. В. Ж. Школе, 30. авг. ове год., по потреби службе;

у александарску н. гимназију: *Петар Лифка*, учитељ I. класе муз. и пев. у ваљев. гимн., 13. окт. ове год., по молби;

у јагодинску н. гимназију: *Мих. С. Јовановић*, предавач свилајн. н. гимн., 10. септ. о. г., по потреби службе; — *Драгутин Поповић*, предавач нишке учит. школе, 7. окт. ове год., по потреби службе;

у књажевачку н. гимназију: *Тихомиљ Вељковић*, предавач ваљев. гимн., 10. септ. ове год., по молби;

у лесковачеу н. гимназију: *Сретен Дождић*, предавач чачан. гимн., 5. септ. ове год., по молби; — *Павле Љотић*, предавач нишке учит. школе, 14. септ. ове год., по потреби службе;

у лозничку н. гимназију: *Душан Роговић*, приврем. учит. језика чачан. гимн., 14. септ. ове год., по потреби службе.

Разрешења

Претписом министровим разрешени су:

у крагујевачкој гимназији: *Антоније Маленица*, учит. јез. I. кл., 7. окт. ове год., по молби;

у нишкој гимназији: предавач *Светолик Марковић*, 13. окт. ове год., по молби;

у пиротској гимназији: *Надежда Белићева*, учитељица жен. рада, 24. септ. ове год., по молби;

у шабачкој гимназији: *Леописа Константиновићева*, учит. жен. рада, услед промене положаја, 1. окт. ове год.;

у ужичкој реалци: предавач *Јован Нонић*, 6. септ. ове год., по молби;

у београдској учитељској школи: *д-р Милан Јовановић*, од дужности ђачког лекара, 30. септ. ове год.;

у београд. Вишој Женској Школи: учитељ црта. III. беогр. гимн., *Петар Раносовић*, од дужности учит. цртања, 24. септ. ове год.;

у јагодинској нижој гимназији: предавач *д-р Јосиф Илић-Садомски*, 10. окт. ове год., по молби.

у лесковачкој нижој гимназији: предавач *Милан Мајзнер*, 9. септ. ове год., по молби.

у свилајначкој нижој гимназији: предавач *Павле Ст. Павловић*, 25. септ. ове год., по молби.

Пенсионовања

у београдској Вишој Жен. Школи: управитељка *Катарина М. Миловука*, 5. окт. ове год.; — класна учитељица *Јелена Антоновићка*, 24. септ. ове год.

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Постављења

Претписом министровим постављени су:

у Београду: за учитељицу I. р. муш. школе на Источном Врачару, *Леописа Живковићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе с испитом, 25. авг. о. г.; — за учитељицу II. р. муш. школе на Чубури, *Зорка Васиљевићева*, помоћница В. Ж. Школе, 1. септ. ове год.

у ваљевском округу: за учит. 2. од. I. и 2. од. II. р. жен. школе у Ваљеву *Даринка Марковићева*, сврш. уч. В. Ж. Школе с испитом, 1. септ. о. г.; — за учит. I. р. осн. шк. у Радљеву, *Мирјана Јосиповићева*, сврш. учит. В. Ж. Школе с испитом, 1. септ. о. г.

у врањском округу: за учит. осн. школе у Мрштану, *Димитрије Јовановић*, сврш. ђак Учит. Школе с испитом, 10. септ. о. г.; — за учит. I. р. у Сувојници, *Јелица Петровићева*, пређ. привр. учитељица, 1. септ. о. г.; — за учитељицу I. р. у Лебану, *Параскева Гардићка*, пређ. привр. учитељица, 24. авг. о. г.; — за учит. осн. школе у Вел. Трњану, *Теофило Петровић*, сврш. ђак Учит. Школе, без испита, 21. авг. о. г.

у крагујевачком округу: за учит. I. р. у Сипићу, *Марија Глигоријевићева*, пређ. привр. уч. 16. септ. о. г.; — за учит. I. р. у Чукојевцу, *Стефанија Дачићева*, сврш. уч. В. Ж. Школе с исп., 6. септ. о. г.

у крајинском округу: за учит. женске шк. у Михаиловцу, *Ница Поповићева*, сврш. учит. В. Ж. Школе с испитом, 16. септ. о. г.; — за учит. жен. школе у Радујевцу, *Ангелина Дујинова*, сврш. учен. В. Ж. Школе с испитом, 28. авг. о. г.; — за учит. жен. школе у Сяколу, *Даринка Перишићева*, пређ. учитељица, 6. септ. о. г.; — за учит. женске школе у Малој Каменици, *Вукосава Радосављевићева*, сврш. уч. В. Ж. Школе, с испитом, 6. септ. о. г.; — за учит. жен. шк. у Клокочевцу, *Персида Стојаковићка*, пређ. привр. учитељица, 10. септ. о. г.; — за учит. жен. школе у Тамничу, *Анка Дамњановићева*, пређ. привр. учит., 6. септ. о. г.; — за учит. жен. школе у Сипу, *Милица Младеновићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе с исп., 16. септ. о. г.; — за учит. жен. шк. у Горњанима, *Даринка Стојковићева*, пређ. привр. учит., 10. септ. о. г.; — за учит. жен. шк. у Кладушници, *Даринка Шуговићева*, сврш. уч. В. Ж. Школе с испитом, 16. септ. о. г.; — за учит. жен. школе у Рткову, *Анка Буркова*, сврш. уч. В. Ж. Школе, с испит., 16. септ. о. г.; — за учит. жен. школе у Грабовици *Милева Миловановићева*, сврш. уч. В. Ж. Школе с испитом, 16. септ. о. г.; — за учитеља муш. шк. у Душљанима, *Миленко Милосављевић*, сврш. ђак Учит. Школе с испитом, 1. септ. о. г.; — за привр. учит. муш. шк. у Бордељу, *Милоје Илић*, сврш. ђак Учит. Школе без испита, 1. септ. о. г.; — за учит. муш. шк. у Горњанима, *Димитрије Поповић*, пређ. привр. учит., 16. септ. о. г.; — за учит. муш. шк. у Малајници, *Петар Бурић*, пређ. привр. учитељ, 1. септ. о. г.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

у крушевачком округу: за учит. I. и II. р. осн. шк. у Макрешанима, *Катарина Стевановићева*, сврш. уч. В. Ж. Шк. с испитом, 16. септ. о. г.

у моравском округу: за учитељицу I. р. у Течићу, *Љубица Марковићева*, сврш. уч. В. Ж. Школе с испитом, 16. септ. о. г.; — за учит. осн. шк. у Бељајци, *Лазар Стојановић*, пређ. привр. учит., 16. септ. о. г.; — за учит. осн. шк. у Ивковцу, *Димитрије Стојановић*, пређ. привр. учит., 1. септ. о. г.; — за учит. I. р. у Милутовцу, *Стана Ракићева*, сврш. учит. В. Ж. Школе с испитом, 1. септ. о. г.; — за учит. I. и II. р. осн. шк. у Паддежу, *Смиља Суботићева*, пређ. привр. учитељица, 16. септ. о. г.

у пиротском округу: за учит. осн. школе у Рушњу, *Милан Степановић*, пређ. привр. учит., 22. авг. о. г.; — за учит. 2. од. II. р. муш. шк. у Власотинцима, *Арсеније Шијаковић*, пређ. учитељ, 16. септ. о. г.

у подринском округу: за учит. осн. школе у Црниљеву, *Адам Станимировић*, пређ. привр. учитељ, 1. септ. о. г.; — за учит. осн. школе у Ноћај-Салашу, *Михаило А. Максимовић*, сврш. ђак Учит. Школе с испитом, 1. септ. о. г.; — за учит. осн. шк. у Слеччевићу, *Милан Р. Недељковић*, сврш. ђак учит. школе с испитом, 1. септ. ове год.

у подунавском округу: за учит. осн. шк. у Рабровцу, *Јован Петронијевић*, сврш. ђак учит. школе с испитом, 1. септ. о. г.; — за учит. III. и IV. р. осн. шк. у Неменикућама, *Михаило Огњановић*, сврш. ђак учит. школе с испитом, 14. септ. ове год.

у пожаревачком округу: за привр. учит. осн. шк. у Водуји, *Коста Адамовић*, сврш. ђак учит. шк. без испита, 10. септ. о. г.; — за учит. I. и припр. разр. у Манастирици, *Милева Јокићева*, пређ. учитељица, 6. септ. о. г.

у рудничком округу: за учит. II., III. и IV. р. осн. шк. у Горачићу, *Јаков Лукић*, пређ. привр. учитељ, 1. септ. о. г.

у тимочком округу: за учит. I. р. осн. шк. у Врмци, *Јелена Тасићева*, сврш. ученица В. Ж. Шк. с испитом, 6. септ. о. г.

у ужичком округу: за учит. I. р. муш. шк. у Ариљу, *Јулијана Боковићева*, сврш. уч. В. Ж. Шк. с испитом, 1. септ. о. г.

у црногорском округу: за учит. осн. школе у Шарбановцу, *Цветко Цветановић*, сврш. ђак Учит. Шк. с испитом, 1. септ. о. г.; — за учит. жев. шк. у Доњ. Белој Реци, *Милева Поповићева*, пређ. учитељица, 16. септ. о. г.; — за учит. жен. школе у Звездану, *Љубица Тасићева*, сврш. уч. В. Ж.

Школе с испитом, 16. септ. о. г.; — за учит. жен. школе у Рготињи, *Јелисавета Петровићева*, сврш. уч. В. Ж. Шк. с испитом, 16. септ. о. г.; — за учит. жен. школе у Сумраковцу, *Милица Митровићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе с испитом, 16. септ. о. г.; — за учит. жен. школе у Планиници, *Десанка Томићева*, пређ. учитељица, 16. септ. о. г.; — за учит. жен. школе у Брестовцу, *Милева Јанковићева*, сврш. уч. В. Ж. Школе с испитом, 16. септ. о. г.; — за учит. припр. разр. муш. шк. у Метовници, *Ружица Ђорђевићева*, сврш. уч. В. Ж. Шк. с испитом, 6. септ. о. г.

Премештаји

Претписом министровим премештени су:

у Београду: за учитеља II., III. и IV. разр. осн. шк. у Топчидеру, *Димитрије Илић*, учитељ 2. од. II. р. муш. шк. у Књажевцу, 1. септ. о. г., по молби; — за учитељицу II. р. муш. школе на Чубури, *Олга Ђорђевићева*, учит. осн. шк. у Вел. Седу, окр. подунавског, 1. септ. о. г., по потреби.

у Нишу: за учитељицу 1. од. I. р. мушке школе, *Даница Николићева*, учит. I. р. жен. шк. у Чачку, 16. септ. о. г., по молби.

у ваљевском округу: за учит. I. р. осн. шк. у Стублинама, *Светислав Ивковић*, учит. осн. шк. у Лубници, окр. црногор., 1. септ. о. г., по молби; — за учит. I. р. осн. шк. у Грабовцу, *Аца Нешковићка*, учит. 2. од. I. и 2. од. II. р. осн. шк. у Ваљеву, 1. септ. о. г., по потреби.

у врањском округу: за учит. осн. школе у Мрштаву, *Ђорђе С. Ристић*, учит. осн. школе у Скобаљу, окр. подунавског, 25. авг. ове год., по молби; — за учит. осн. шк. у Цену, *Марко Марковић*, учитељ III. р. муш. шк. у Куршумлији, окр. топлничког, 25. авг. о. г., по потреби; — за учит. 2. од. II. р. муш. шк. у Лесковцу, *Марија Милосављевићева*, учит. III. и IV. р. жен. шк. у Краљевицу, окр. рудничког, 10. авг. о. г., по потреби;

у крагујевачком округу: за учит. осн. шк. у Жировници, *Сретен Васиљевић*, учит. осн. шк. у Сицићу, 30. авг. о. г., по молби; — за учит. осн. школе у Белосавцима, *Љубомир Ранитовић*, учит. осн. шк. у Маскару, 1. септ. о. г., по молби; — за учит. осн. шк. у Маскару, *Благоје Чоловић*, учит. осн. шк. у Белосавцима, 1. септ. о. г., по потреби; — за учит. осн. шк. у Реснику, *Миливоје Павловић*, учит. III. и IV. р. осн. шк. у Божурњи, 1. септ. о. г., по потреби; — за учит. II. и IV. р. у Божурњи, *Владимир Павловић*, учит. осн. шк. у Реснику, 1. септ. о. г., по молби; —

за учит. IV. р. муш. шк. у Рачи, *Драгутин Тошлица*, учит. I. р. муш. шк. на Сави, у Београду, 8. авг. о. г., по потреби; — за учит. III. р. муш. шк. у Рачи, *Димитрије Јовановић*, учит. III. р. мушке шк. на Зап. Врачару, у Београду, 9. авг. о. год., по потреби; — за учит. осн. школе у Гунцатима, *Драгутин Симовић*, учит. осн. шк. у Тамничу, окр. крајинског, 1. септ. о. г., по молби.

у крајинском округу: за учит. I. од. II. р. муш. шк. у Неготину, *Бранислава Вишекова*, учит. осн. шк. у Јешаници, окр. пожаревач., 13. септ. о. г., по потреби; — за учит. III и IV. р. у Душановцу, *Петар Марковић*, учит. осн. шк. у Шарбановцу, окр. црнореч., 1. септ. о. г., по молби; — за учит. осн. шк. у Тамничу, *Владимир Д. Стојановић*, учит. III и IV. р. муш. шк. у Гроцкој, окр. подунавског, 10. септ. о. г., по потреби; — за учит. III и IV. р. осн. шк. у Јабуковцу, *Војислав Пангелић*, учитељ I., III и IV. р. муш. шк. у Текији, 28. авг. о. г., по молби; — за учит. II., III и IV. р. муш. шк. у Текији, *Буро Живогић*, учит. III и IV. р. у Јабуковцу, 28. авг. о. г., по потреби.

у крушевачком округу: за учит. I. р. осн. школе у Сталаћу, *Леошава Шишмановићка*, учит. женске шк. у Крушцу, окр. подринског, 1. септ. о. г., по молби; — за учит. II. р. у Ђићевцу, *Даринка Петковићева*, учит. I и II. р. у Макрешанима, 1. септ. о. г., по молби; — за учит. I. р. муш. шк. у Трстенику *Персида Нешићка*, учит. I. р. осн. шк. у Витошевцу, 1. септ. о. г., по молби.

у моравском округу: за учит. осн. шк. у Ивковцу, *Борђе Катанић*, учит. II., III и IV. р. осн. шк. у Превешту, 23. авг. о. г., по потреби; — за учит. I. од. II. разр. муш. шк. у Параћину, *Марија Поповићева*, учит. I. од. II. р. муш. шк. у Београду, на Теразијама, 10. авг. о. г., по потреби.

у пиротском округу: за учит. 3. од. I. разр. муш. шк. у Пироту, *Милева Вучковићева*, учит. 2. од. I. р. муш. шк. у Паланци, окр. подунав., 10. авг. о. г., по потреби.

у подринском округу: за учит. осн. шк. у Равњу, *Павле Беловуковић*, учитељ осн. шк. у Слепчевићу, окр. подринског, 1. септ. ове год., по молби; — за учитеља III и IV. р. осн. шк. у Јаребицама *Љубомир Протић*, учитељ III и IV. р. осн. шк. у Недељицама, 10. авг. о. г., по молби; — за учитељицу I и II. р. осн. шк. у Недељицама, *Леошава Крстићка*, учит. I и II. р. осн. шк. у Штитарима, 10. авг. о. г., по молби.

у подунавском округу: за учит. I. р. у Конацима *Јулијана Пецићева*, учит. I. р. у Тош-

чидеру, 10. авг. о. г., по потреби; — за учит. I и II. р. у Вел. Крсни, *Вукосава Живковићка*, учит. I и II. р. у Остружници, 10. септ. о. год., по потреби; — за учит. IV. р. жен. шк. у Смедереву, *Љубица Миловановићка*, учит. I. р. жен. шк. у Београду, у Палидули, 10. авг. о. г., по потреби; — за учит. I и II. р. у Варичу, *Милева Новићка*, учит. I. р. муш. шк. у Београду, у Палидули, 10. авг. о. г., по потреби; — за учит. III и IV. р. муш. шк. у Гроцкој, *Игњат Поповић*, учитељ осн. шк. у Салаковцу, окр. пожаревачког, 10. септ. о. г., по молби; — за учит. II и III. р. у Ковачевцу, *Петар Н. Борђевић*, учитељ осн. шк. у Петки, окр. пожарев., 16. септ. о. г., по молби; — за учит. III. р. муш. шк. у Смедереву, *Стеван Добричић*, учит. осн. шк. у Доњој Крушевици, окр. пожарев., 10. септ. о. г., по молби; — за учит. III и IV. р. у Вел. Орашју, *Стеван Димитријевић*, учит. III и IV. р. у Кисиљеву, окр. пожарев., 1. септ. о. г., по молби; — за учит. осн. шк. у Врчипу, *Јован Крагуљевић*, учит. осн. школе у Бордељу, окр. крајин., 1. септ. о. год., по молби; — за учит. IV. р. у Азањи, *Борђе Катанић*, учитељ осн. шк. у Ивковцу, окр. морав., 7. септ. о. г., по молби; — за учит. I. р. у Конацима, *Даринка Димичева*, учит. I. р. у Радљеву, окр. ваљев., 1. септ. о. г., по молби; — за учит. I и II. р. у Неменкућама, *Даринка Протићка*, учит. жен. шк. у Голупцу, окр. пожаревач., 10. септ. о. год., по молби; — за учит. III и IV. р. у Остружници, *Душан Стојановић*, учит. III и IV. р. у Неменкућама, 10. септ. о. г., по потреби; — за учит. III. р. муш. шк. у Паланци, *Периша Бекић*, учит. III и IV. р. у Остружници, 1. септ. о. г., по молби; — за учит. II. р. у Вел. Плани, *Персида Стевановићева*, учит. I и II. р. у Вел. Крсни, 10. септ. о. г., по молби; — за учит. I и II. разр. у Остружници, *Зорка Д. Стојановићка*, учит. I и II. р. у Неменкућама, 10. септ. о. г. по потреби; — за учит. IV. р. муш. шк. у Смедереву, *Мирко Лазаревић*, учит. IV. р. у Азањи, 10. септ. о. г., по молби.

у пожаревачком округу: за учит. II и 2. од. припр. р. у Породину, *Милица Поповићева*, учит. I. од. I. р. муш. шк. у Жабарима, 16. септ. о. г., по потреби; — за учит. III и IV. р. осн. шк. у Кисиљеву, *Душан Рајичић*, учит. III и IV. р. осн. шк. у Вел. Орашју, окр. подунавског, 1. септ. о. г., по молби; — за учитеља осн. шк. у Петци, *Сава С. Поповић*, учит. II и III. р. осн. шк. у Ковачевцу, окр. подунавског, 16. септ. о. г., по потреби; — за учит. осн. шк. у Доњој Крушевици, *Стеван М. Окановић*, учитељ III. р. муш

шк. на Дорћолу, у Београду, 11. септ. о. г., по потреби; — за учит. I од. II р. осн. шк. у Шапни, *Милева Кузмановићева*, учит. I р. осн. шк. у Душановцу, окр. крајинског, 16. септ. о. г., по молби; — за учит. III и IV р. осн. школе у Салаковцу, *Милан П. Марковић*, учит. осн. шк. у Бељајци, окр. морав., 10. септ. о. г., по молби; — за учит. I р. осн. шк. у Смољинцу, *Даница Борђевићева*, учит. I р. осн. шк. у Течићу, окр. морав., 16. септ. о. г., по молби; — за учит. 4. од. I р. муш. шк. у Пожаревцу, *Даринка Димитријевићева*, учит. I од. II р. осн. шк. у Шапни, 10. септ. о. г., по молби; — за учит. I и II р. осн. шк. у Александровцу, *Јелена Живковићка*, учит. I и II р. осн. школе у Породину, 15. септ. о. г., по молби; — за учит. I и II р. у Вел. Лаолу, *Јелена Томићева*, учит. I и припр. разр. у Манастирици, 1 септ. о. г., по потреби; — за учит. II, III и IV р. осн. шк. у Манастирици, *Никола Мацаревевић*, учит. осн. шк. у Водуји, 1. септ. о. г., по молби.

у рудничком округу: за учит. I р. жен. шк. у Чачку, *Марија Кнежевићка*, учит. 2. од. I р. муш. шк. у Нишу, 16. септ. о. г., по молби; — за учит. I р. осн. шк. у Мрчајевцима, *Персида Тагићка*, учит. I р. жен. шк. у Београду, на Западном Врачару, 10. авг. о. г., по потреби.

у тимочком округу: за учит. 2. од. II р. муш. шк. у Књажевцу, *Лазар Матић*, учит. осн. шк. у Белом Потоку, 1. септ. о. г., по молби; — за учит. осн. шк. у Кожељу, *Војислав Михаиловић*, учит. осн. шк. у Рупњу, окр. пиротског, 28. авг. о. г., по молби.

у ужичком округу: за учит. осн. шк. у Моноцима, *Љубомир Смиљанић*, учитељ осн. шк. у Табановцу, окр. пожаревач., 10. авг. о. г., по потреби.

у црногорском округу: за учит. жен. шк. у Вражогрвцу, *Анђелина Ничићка*, учит. I и II р. осн. шк. у Падежу, окр. морав., 16. септ. о. г., по молби; — за учит. осн. муш. шк. у Лубница, *Јеремија Маринковић*, учит. осн. школе у Вучју, 1. септ. о. г., по молби.

Разрешења

Претписом министровим разрешени су:

у Београду: *Никола Поповић*, учитељ IV р. 2. од. муш. шк. на Дунав. крају, 2. септ. о. г.

пошто је променио положај; — *Зорка Васиљевићева*, учит. II р. муш. шк. на Чубури, 9. септ. о. г., по молби.

у врањском округу: *Борђе С. Ристић*, учитељ осн. шк. у Мрштану, 10. септ. о. г., по молби.

у крагујевачком округу: *Илинка Јозановићка*, учит. I р. осн. шк. у Чокојевцу, 8. септ. о. год., по молби; — *Борђе П. Поповић*, учитељ осн. шк. у Гунцатима, 4. септ. о. г., по молби.

у крајинском округу: *Даринка Поповићева*, учит. жен. шк. у Радујевцу, 26. авг. о. г., по молби.

у пиротском округу: *Персида Кракова*, учит. жен. шк. у Радујевцу, 26. авг. о. г., по молби. — *Даница Деловићева*, учит. I и II р. жен. шк. у Власотинцу, 20. авг. о. г., по молби.

у подунавском округу: *Јулијана Пецићева*, учит. I р. у Конатицама, 28. авг. о. г., по молби. *Арсеније Шијаковић*, учит. осн. шк. у Врчину, 31. авг. о. г., по молби; — *Христина Миловановићка*, учит. I р. у Милошевцу, 20. авг. о. г., по молби; — *Алекса Стојковић*, учит. осн. шк. у Рабровцу, 2. септ. о. год., по молби; — *Смиља Суботићева*, приврем. учит. I р. у Ковачевцу, 24. авг. о. г.;

у пожаревачком округу: *Љубица Дазичева*, учит. I р. осн. шк. у Смољинцу, 26. авг. о. г., по молби.

у рудничком округу: *Персида Тагићка*, учит. I р. осн. шк. у Мрчајевцима, 26. авг. о. г., по молби.

у тимочком округу: *Димитрије Цветковић*, учит. осн. шк. у Кожељу, 24. авг. о. г., по молби.

у ужичком округу: *Леошава Дашчевићка*, учит. I р. муш. шк. у Ариљу, 29. авг. о. г., по молби; — *Иконија Клајићева*, учит. I р. осн. шк. у Севојну, 20. авг. о. г., пошто је постављена за класну учитељицу у крагујевачкој Вишој Женској Школи.

УМРЛИ СУ:

Милан Лукић, учитељ осн. шк. у Ноћај. Сашу, окр. подринског, 25. авг. о. г.

Леошава Борђевићева, класна учитељица крагујевачке Више Жен. Школе, 26. септ. о. г.

шк. на Дорћолу, у Београду, 11. септ. о. г., по потреби; — за учит. I. од. II. р. осн. шк. у Шапни, *Милева Кузмановићева*, учит. I. р. осн. шк. у Душановцу, окр. крајинског, 16. септ. о. г., по молби; — за учит. III. и IV. р. осн. школе у Салаковцу, *Милан П. Марковић*, учит. осн. шк. у Бељајци, окр. морав., 10. септ. о. г., по молби; — за учит. I. р. осн. шк. у Смољинцу, *Даница Борђевићева*, учит. I. р. осн. шк. у Течићу, окр. морав., 16. септ. о. г., по молби; — за учит. 4. од. I. р. муш. шк. у Пожаревцу, *Даринка Димитријевићева*, учит. I. од. II. р. осн. шк. у Шапни, 10. септ. о. г., по молби; — за учит. I. и II. р. осн. шк. у Александровцу, *Јелена Живковићка*, учит. I. и II. р. осн. школе у Породини, 16. септ. о. г., по молби; — за учит. I. и II. р. у Вел. Лаолу, *Јелена Томићева*, учит. I. и припр. разр. у Манастирици, 1 септ. о. г., по потреби; — за учит. II., III. и IV. р. осн. шк. у Манастирици, *Никола Маџаревић*, учит. осн. шк. у Водуји, 1. септ. о. г., по молби.

у рудничком округу: за учит. I. р. жен. шк. у Чачку, *Марија Кнежевићка*, учит. 2. од. I. р. муш. шк. у Нишу, 16. септ. о. г., по молби; — за учит. I. р. осн. шк. у Мрчајевцима, *Персида Тагићка*, учит. I. р. жен. шк. у Београду, на Западном Врачару, 10. авг. о. г., по потреби.

у тимочком округу: за учит. 2. од. II. р. муш. шк. у Ђажевцу, *Лазар Матић*, учит. осн. шк. у Белом Потоку, 1. септ. о. г., по молби; — за учит. осн. шк. у Кожељу, *Војислав Михаиловић*, учит. осн. шк. у Рупњу, окр. пиротског, 28. авг. о. г., по молби.

у ужичком округу: за учит. осн. шк. у Мочноцима, *Љубомир Смиљанић*, учитељ осн. шк. у Табановцу, окр. пожаревач., 10. авг. о. г., по потреби.

у црногорском округу: за учит. жен. шк. у Вражогрцу, *Анђелина Ничићка*, учит. I. и II. р. осн. шк. у Падежу, окр. морав., 16. септ. о. г., по молби; — за учит. осн. муш. шк. у Лубница, *Јеремија Маринковић*, учит. осн. школе у Бучју, 1. септ. о. г., по молби.

Разрешења

Претписом министровим разрешени су:

у Београду: *Никола Поповић*, учитељ IV. р. 2. од. муш. шк. на Дунав. крају, 2. септ. о. г.

пошто је променио положај; — *Зорка Васиљевићева*, учит. II. р. муш. шк. на Чубури, 9. септ. о. г., по молби.

у врањском округу: *Борђе С. Ристич*, учитељ осн. шк. у Мрштану, 10. септ. о. г., по молби.

у крагујевачком округу: *Илинка Јозановићка*, учит. I. р. осн. шк. у Чокојевцу, 8. септ. о. год., по молби; — *Борђе П. Поповић*, учитељ осн. шк. у Гунцатима, 4. септ. о. г., по молби.

у крајинском округу: *Даринка Поповићева*, учит. жен. шк. у Радујевцу, 26. авг. о. г., по молби.

у пиротском округу: *Персида Кракова*, учит. жен. шк. у Радујевцу, 26. авг. о. г., по молби. — *Даница Деловићева*, учит. I. и II. р. жен. шк. у Власотинцу, 20. авг. о. г., по молби.

у подунавском округу: *Јулијана Пецићева*, учит. I. р. у Конатицама, 28. авг. о. г., по молби. *Арсеније Шијаковић*, учит. осн. шк. у Врчину, 31. авг. о. г., по молби; — *Христина Миловановићка*, учит. I. р. у Милошевцу, 20. авг. о. г., по молби; — *Алекса Стојковић*, учит. осн. шк. у Рабровцу, 2. септ. о. год., по молби; — *Смиља Суботићева*, приврем. учит. I. р. у Ковачевцу, 24. авг. о. г.;

у пожаревачком округу: *Љубица Лазичева*, учит. I. р. осн. шк. у Смољинцу, 26. авг. о. г., по молби.

у рудничком округу: *Персида Тагићка*, учит. I. р. осн. шк. у Мрчајевцима, 26. авг. о. г., по молби.

у тимочком округу: *Димитрије Цветковић*, учит. осн. шк. у Кожељу, 24. авг. о. г., по молби.

у ужичком округу: *Лепосава Лаичевићка*, учит. I. р. муш. шк. у Арпљу, 29. авг. о. г., по молби; — *Иконија Клајићева*, учит. I. р. осн. шк. у Севојну, 20. авг. о. г., пошто је постављена за класну учитељицу у крагујевачкој Вишој Женској Школи.

УМРЛИ СУ:

Милан Лукић, учитељ осн. шк. у Ноћај. Салашу, окр. подринског, 25. авг. о. г.

Лепосава Борђевићева, класна учитељица крагујевачке Више Жен. Школе, 26. септ. о. г.

63. Павле Аршинов, директор и проф. лесковачке ниже гимназије.

64. Павле Љотић, предав. нишке уч. школе.

65. Панта Милановић, професор н. гимназије у Вел. Градишту.

66. Петар Деспотовић, проф. свидајн. н. гимн.

67. Пера Павловић, проф. II беогр. гимн.

68. Петар Марковић, предав. нишке уч. шк.

69. Петар Типа, проф. II беогр. гимназије.

70. Радован Јовановић, проф. шабач. гимн.

71. Радован Кандић, проф. пожаревач. гимн.

72. Ранко Петровић, управитељ и професор нишке учит. школе.

73. Сава Антоновић, проф. I беогр. гимн.

74. Светозар Атанацковић, директор и проф. нишке гимназије.

75. Светозар Мојковић, проф. ужич. реалке.

76. Светислав Симић, проф. II беогр. гимн.

77. Сима Бимбић, дир. и проф. шаб. гимн.

78. Сима Тројановић, проф. дозн. н. гимн.

79. Сретен М. Адић, предав. нишке уч. шк.

80. Сретен Пашић, директор и проф. парашинске н. гимназије.

81. Стеван Давидовић, проф. беогр. реалке.

82. Стеван Н. Ђорђевић, проф. I беогр. гимн.

83. Стеван Сремац, проф. III беогр. гимн.

84. Стеван Фотић, проф. ваљев. н. гимн.

85. Цветко Петковић, проф. пирот. гимн.

86. Тихомир Ђорђевић, проф. алекс. н. гимн.

87. Александар Барлов, учитељ у Бошњанима,

88. Гаврило Ранковић, учитељ из Раче.

89. Димитрије Ј. Путниковић, уч. из Београда.

90. Илија Миљковић, учит. из Петровца.

91. Илија Радосављевић, учит. из Књажевца.

92. Марко Антоновић, учитељ из Ваљева.

93. Милија Лазаревић, учитељ из Драче.

94. Милош Велички, учитељ из Београда.

95. Михаило Јовић, учитељ из Београда.

96. Милутин Николић, учитељ из Башина, окр. подунавског.

97. Мијаило Милошевић, учитељ из Краљева.

98. Тома Тодоровић, учитељ из Крушевца.

IV.

Прочитано је писмо г. председника Министарског Савета, министра просвете и цркв. послова, од 5. овог месеца, ПБр. 6031. којим се позива Савет да изволи позвати ону г.г. референте, који још нису поднели своје реферате о „Латинској Граматици“ од г. Влад. Малине, да то што

пре учине, или да врате рукопис Главне Просв. Савету.

Одлучено је: да се позове г. референт, у кога се сада буде налазио рукопис, да у року од осам дана поднесе реферат или да врати дело непрегледано, у коме случају има се рукопис послати г. Мити Живковићу, директору и професору неготинске ниже гимназије, на преглед и оцену.

V.

Прочитано је писмо г. председника Министарског Савета, министра просвете и црквених послова, од 15. овог месеца, ПБр. 6773., којим се шаље Савету на преглед и оцену дело „Српске народне песме и игре“ од г. Јосифа Слободе, учитеља музике.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену овога дела умоле г.г. Јосиф Маринковић и Стеван Мокрањац.

VI.

Прочитано је писмо г. председника Министарског Савета, министра просвете и црквених послова, од 28. пр. месеца, ПБр. 5760., којим се шаље Савету на оцену молба г-ђе Милеве удове пов. Јок. Ст. Марковића, која моли да јој се откупе књиге: „Вежбања у српском језику и познавање врста речи, за ученике II. р. осн. школа“, и „Вежбања у српском језику и познавање врста речи, за ученике III. р. основних школа“.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ове две књиге умоле г.г. Дим. Јосић и Дим. Ј. Путниковић.

VII.

Прочитана су два писма г. председника Министарског Савета, министра просвете и црквених послова, од 20. пр. месеца, ПБр. 5257. и 5258., којима се шаљу Савету на преглед и оцену два рада г. Мите Живковића, директора неготинске ниже гимназије, под насловом „C. Jul. Caesaris Commentarii de bello Gallico“.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ових радова умоле г.г. Спира Калик и Димитрије Милојевић, професори.

VIII.

Прочитано је писмо г. председника Министарског Савета, министра просвете и црквених послова, од 2. пр. месеца, ПБр. 4074., којим се шаље Савету на преглед и оцену књига „Школска Башта“ од г. Петра Стојадиновића.

Савет је одлучио : да се за преглед и оцену ове књиге умоли г. Паја Тодоровић, предавач пољске привреде у београдској учит. школи.

IX.

Прочитано је писмо г. председника Министарског Савета, министра просвете и црквених послова, од 8. пр. месеца, ПБр. 4579. којим се шаље Савету на оцену дело „Предавање јестаственице, удешено за учитеље основних школа“, по Јардери, од Јосифа Пецића, које нуди г. А. Пурић, књижевник, да се препоручи књижицама основних школа.

Савет је одлучио : да се за преглед и оцену овога дела умоле г.г. Ст. Јакшић и Жив. Јуришић.

X.

Прочитано је писмо г. председника Министарског Савета, министра просвете и црквених послова, од 18. пр. месеца, ПБр. 5217., којим се шаље Савету на преглед и оцену рукопис „Земљопис Краљевине Србије, за III р. основне школе“ од безименога писца.

Савет је одлучио : да се за преглед и оцену овога рукописа умоле г.г. Сава Антоновић и Урош Благојевић.

XI.

Прочитано је писмо г. председника Министарског Савета, министра просвете и црквених послова, од 20. марта ове године, ПБр. 3725., којим се шаље Савету на оцену молба г. Н. Врсаловића, професора вишке гимназије, који моли, да се књижевни лист за омладину „Књижица“, коме је он уредник, препоручи за књижице основних школа.

Како је гдекојим члановима Савета познат овај лист, то су они у Савету исказали своје мишљење о њему, и Савет је, на основу тога мишљења, одлучио : да се „Књижица“ не може препоручити књижицама основних школа.

XII.

Прочитано је писмо г. председника Министарског Савета, министра просвете и црквених послова, од 2. овог месеца, ПБр. 5940., којим се шаље Савету на преглед и оцену дело у рукопису „Éléments de Zoologie par M. Gaston Bonnier“, у слободном преводу од г. Драг. Антића, професора.

Савет је одлучио : да се за преглед и оцену овога дела умоле г.г. Ђ. Козарац и Љ. Миљковић.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 570-ти

2. јуна 1893. год. у Београду.

Били су : *погледседник*, Ст. Ловчевић; *редовни чланови* : др. Јован Туроман, Љуб. Клерич, др. Мил. Јовановић — Ватут, архимајдрит Инџентије, др. Ник. Ј. Петровић, др. Никола Николић, и Стев. Давидовић.

Пословођ, Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Јов. Ђорђевића, којим враћа Савету непрегледану „Латинску граматiku“, од г. Влад. Малине, молећи уједно да се стави у записник и то, како он не тражи никакав хонорар за прегледање књиге „Клефте и Сулиоте“, да се не би према записнику од 20. маја пр. године, који је већ штампан, мислило, да је он већ примио одређени му хонорар од двадесет динара.

Савет је узео на знање ово писмо г. Јована Ђорђевића.

III.

Прочитано је писмо г. председника Министарског Савета, министра просвете и црквених послова, од 26. пр. месеца, ПБр. 7090., којим се шаље Савету на преглед и оцену књига „Хајдук-Вељко и његова браћа“, коју нуди министарству на откуп г-ђа Марија Петровићка, удова из Пожаревца.

Савет је одлучио : да се за преглед и оцену ове књиге умоли г. Љуб. Јовановић, професор.

IV.

Прочитано је писмо г. председника Министарског Савета, министра просвете и црквених послова, од 25. пр. месеца, ПБр. 388., којим се шаље Савету на преглед и оцену књига „Мала Катавасија“, од г. Тихомира Остојића, професора новосадске гимназије.

Савет је одлучио : да се за преглед и оцену ове књиге умоле г.г. Стеван Тодоровић и Стеван Мокрањац.

V.

Прочитано је писмо г. председника Министарског Савета, министра просвете и црквених послова, од 31. пр. месеца, ПБр. 7377., којим се шаље Савету на оцену понуда г. Стевана Давидовића, председника управе Професорског Друштва, који нуди министарству на откуп педесет комплетних комада друштвенога листа „Наставник“.

Како је ово дело познато Савету, то је одлучено: да се може откупити и употребити за попуњену потребу.

VI.

Прочитано је писмо г. председника Министарског Савета, министра просвете и црквених послова, од 2. овог месеца, ПБр. 7517., којим се шаље Савету на оцену дело „Историја српске цркве“, од епископа г. Никанора Ружичића, које писац нуди министарству на откуп и за препоруку.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену овога дела умоле г. г. архимандрит Н. Дучић и Јеврем А. Илић.

VII.

Прочитано је писмо г. председника Министарског Савета, министра просвете и црквених послова, од 2. овог месеца, ПБр. 7504., којим се позива Савет да пропише најглавније основе за израду „Буквара“ и „Читанка за основне школе“, како би се према тим основама могао расписати стечај за израду поменутих школских књига, пошто су садашњи „Буквар“ и „Читанка за III разред основне школе“, примљени као привремени школски уџбеници.

Савет је одлучио: да се избере нарочита комисија, којој ће се поверити прописивање ових основа, и у комисију су изабрани г. г. Дим. Јосић, Јован Миодраговић и Мих. Јовић.

VIII.

Прочитан је реферат г. др-а Јована Цвијића, професора Вел. Школе, о „Атласу српских земаља и осталих држава на Балканском Полуострву“, од г. Аврама Стаматовића, учитеља, који гласи:

Главном Просветном Савету.

Потписати је примио „Атлас српских земаља и осталих држава на Балканском полуострву“ од г. Аврама Стаматовића, учитеља, који му је Просветни Савет писмом својим од 26. пр. мес. послао на оцену. Благодарим на поверењу и подносим извештај о тачности и вредности онога што је унето у овај атлас.

У „Атласу“, који је штампан на танкој, лошој хартији, најпре су карте појединих земаља: Србије, видинске и средачке области, Старе Србије и т. д. Погрешно је што су те картице цртане у различним размерима. Карте појединих српских земаља, намењене основној школи, могу и морају бити цртане у једном размеру. Изнад сваке карте означена је „величина“ (боље је рећи површина) земље

у □ Км. и број становника. Овде има доста погрешака и нетачности. Површина Турске, без острва и, разуме се, Источне Румелије, велика је по „Атласу“ 240.000 □ Км., а у ствари површина Турске са острвима, износи само 165.000 □ Км. За површину Бугарске постоје два податка; један Пертова завода у Готи, а други званични (Каракашев). По првом је површина Бугарске, са Источном Румелијом, 96,640 □ Км., по другом 99,276. Осим њих нема аутентичних података. У „Атласу“ је површина Бугарске 103,000 □ Км. Погрешака, или нетачности има и у подацима за површину Србије и Црне Горе, а и у броју становника појединих држава и земаља.

Г. писац није унео у своју карту Србије ни Параћин, ни Лозницу, Свидајнац, Горњи и Доњи Милановац и т. д., да не помињемо мања места као Крупањ, Власотинце, Беду Паланку и т. д. Нису унесене у карту реке, као: Јадар и Поречка Река, по којима су названи читави срезови, а учртана је и записана Бетиња. Нема Вељанице, Гучева, Гуљанске планине, а унет је Космај, Жељин и т. д. Не видим разлога свему овоме и није ми разумљиво, да они што прођу кроз основну школу смеју не знати и овакве ствари из географије. Исто се види и у Црној Гори. Овде се бар неће уморити памћење при набрајању већих места, па су ипак изостављени и Данилов Град и Андријевица и Грахово. Номенклатура је пуна погрешака. Не ваља писати Церес, Чепић, Доспадаг, Камчик, Сливен, Свиштов, Шара, Плаво, Осагов и т. д.

Разуме се да у овим картама за основне школе не треба тражити потпуну тачност у учртовању, ни савршенију израду. Али је овај „Атлас“ сувише грубо израђен. Финија и мало тачнија израда не стоји ваљда у противности с картографским потребама основне школе, а нетачности, по којима Шар изгледа мањи од Голешнице, Карадага итд., као на овом „Атласу“, јамачно нису допуштене ни у основној школи. Целокупна израда овога атласа наводи ме на једну општу напомену. Већина атласа и карата, намењених нашим основним школама, копије су већих. Али су већином прертане грубо, размер не ваља, терен како га они цртају, са свим је нетачан, а картице су пуне погрешака у номенклатури.

Зато се усуђујем изнети пред Просветни Савет два три погледа, који би можда могли бити од користи онима, који од сада буду радили овај, доста лукративан, посао:

1. Може се скелет прертати са ваљаних, већих карата, али израда мора бити фина, чиста;

мора се водити рачуна о дужини и висини планина и према томе шрафовати.

2. Номенклатура мора бити тачна. И за то онај, који ради те карте и атласе, мора много више знати, а нарочито много више прочитати од онога што му треба за карту. Ти просветни радници, који уносе своје производе у најшире слојеве народне, ваља да одвоје спремом и да често прочитају и науче више но што стоји и у књигама средњих школа. Само је тако могућно место истините поуке не унети пометњу или и погрешку, које су у основној настави најштетније.

Атлас, о којем имам част реферовати Просветном Савету, није испунио ове услове, као што се види из оно неколико примера, које сам навео. Он садржи и погрешака и нетачности и са свим је грубе израде. Мњења сам, да се не може примити за школску књигу.

С одличним поштовањем,
Д-р Јован Цвијић,
професор Велике Школе.

За овим је прочитан о овоме Атласу и реферат г. Мих. Јовића, као другога референта, који гласи :

Главном Просветном Савету.

Извршио сам преглед књиге : „Атлас српских земаља и осталих држава на балканском полуострву“ од Аврама Стаматовића, учитеља, коју ми је Просветни Савет СБр. 43 упутио, и слободан сам поднети овако мишљење :

Сви наставници сложни су у томе, да је уџбеник из Земљописа потребна књига. У сваком предавању из Земљописа износи се маса непознатих имена брда, река, места и равница и велики бројеви цифара. Сви ти непознати изрази треба да се добро упамте, ако се мисли на успех у земљопису. А да се олакша памћење, као најпретежнија умна радња земљописне наставе, мора се настава у томе предмету јаче него у другима ослањати на уџбеник.

Ну како је Земљопис апстрактан предмет, и како се интерес за тај предмет буди само живим говором и другим помоћним средствима у школи, и како је за разумевање мапа и оријентовање на њима потребна ученицима помоћ наставникова и његови чести и ревносни упуту ; то су и сви бољи педагози мишљења, да уџбеник из овога предмета не сме бити онако опширан, како се у школи предаје и како су до скоро у нас писани „Земљописи“ за основну школу. Да је то мишљење истинито доказало се и употребом уџбеника, јер краћи атласи већ су готово сасвим истисли опширније земљо-

писе из основ. школе. И то није само код нас него и у свију образованих народа.

Али и ти атласи не треба да буду тако кратки, да се из њих уче само гола имена брда, река и места. У њима треба да буде поред свакога имена места, реке, брда и т. д. означено све оно што је за то место важно као и број, ако би се њиме означавао оно што се мора памтити. За то је и врло тешко написати добар атлас, а за то данас у нашој основној школи и нема ни једног уџбеника из Земљописа, који би био без махне.

Писац овога атласа није се држао ни једнога од помевутих начела, него је за исти циљ написао два уџбеника и атлас и земљопис, као што то признаје на последњој страни атласа објавом :

„*На знање.* Код издавача — књижара браће А. Павловића у Нишу, може се добити од истог писца и „Земљопис Српске земље и Балканско полуострво“, израђен по програму за IV. раз. осн. школа и *удешен према овоме атласу.*“

Цена са атласом 60 пр. дин.“

Да би могао од једнога уџбеника направити два, писац је у атлас унео само читуљу имена, која су на многим местима остала и нејасна и непотпуна.

У књизи Стаматовића има 14 карата : Србије, Видинске и Средачке области, Старе Србије, Македоније, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Далмације, Хрватске са Славонијом и Сремом, Истре, Баната и Бачке, Српске земље (преглед), Бугарске, Турске и Грчке.

На први поглед види се да су ове карте прегледније и развојније од досадањих, те је ова књига у томе правцу један корак унапред. Али поред те добре стране види се и велика махна њена : различан размер појединих земаља. Србија, Видинске и Средачка област, Стара Србија, Македонија, Босна и Херцеговина и Хрватска размера су 1:3,000,000 ; Црна Гора, Српска Земља, Бугарска, Турска и Грчка размера су 1:6,000,000, а Далмација, Банат и Бачва и Истра нацртане су у размеру 1:2,000,000.

Овако неједнако представљање смета много појимању величине појединих земаља. При оваком представљању ученици неће моћи добити ни на карти истинит појам о величини једне земље према другој земљи. За то је требало узети већи размер и атлас удесити тако, како ће и разлика по величини једне земље према другој бити уочљива.

Разуме се да за такав атлас треба и већи формат него што је код нас у обичају.

Због тога што су карте мале, и овај је атлас утрпао и тежак за ученике основ. школе. Наро-

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

чито су због малог размера нејасне реке. А тој утрпаности припомогло је означавање вароши врло крупним словима, те је и то отежало преглед и места и река и граница у њиховој близини.

Колико би прегледности и разговетности једне земље могле помоћи различне боје, најбоље се види из карте: Далмација. И ако је ова земља нацртана у највећем размеру (1:2,000.000), опет су полуострва, острва, заливи и у опште обаде Далмације тако нејасне, да их са највећим напрезањем може ученик пронаћи. Поред неколико првих вијуга, које представљају границу Далмације и Јадранског мора и море и земља остали су готово једнаки, те око не може да их одвоји. И то тако изгледа нама, који већ имамо утврђен појам о облику те земље, а ученицима мора изгледати много нејасније. За то је требало сваку карту израдити у 3—4 боје, па једне боје да буде земља, која се представља, друге земље да су обојене другим бојом, а воде да буду плаве.

Упоредјујући ове карте са картом професора Карића, ја сам нашао и неколико крупнијих грешака, које се у уџбенику не смеју трпети.

У карти Србије означен је Медведник на северу, и Повден на југу од Ваљева, све троје скоро под једним истим меридијаном.

На карти Карићевој Проклетија, Бор и Баба протежу се скоро у једном правцу и праве благ полукруг од запада ка северо-истоку, а код Стаматовића се ове планине упоредо протежу на југо-исток.

У Македонији су код Стаматовића подједнака језера и Преспа и Вистро језеро, док је у Карића Преспа у пута већа од Вистрог језера.

У Далмацији Стаматовић је означио Шибеник и железничку пругу, која води до Дрниша, па је и Дрниш означио као варош, али нити га је у тексту поменуо, нити је на карти означио име ове вароши.

Острва и полуострва Далмације у Стаматовића нити имају сразмеру ни облик, који се налази у карти професора Карића. Ово одступање тако је уочљиво, да га и ученик основ. школе може видети.

У Грчкој су нацртане планине: Пинд, Оксија и Парнас под једним меридијаном, а у Карићевој карти Парнас стоји на истоку од Оксије за 40 км.

Па ни размер у овога атласа није свуда тачан. За пример ће довољно бити, ако наведем, да је у Карићевој карти размер 1:1 мил. и да од Краљева до Скадра има 210 м.м., а у Стаматовића карти „Српска Земља“, којој је размер 1:6

милијуна, од Краљева до Скадра има 40 м.м., што износи мало више од петине растојања карте Карићеве.

Величина појединих земаља и број становника исписани су крупно изнад сваке карте. Да је то на своме месту и да навикава ученика да величину земље и број становника увек на истом месту тражи, не треба ни доказивати; али је жалити, што се писац није сетио, да поред броја к-метара стави, ма и у загради, величину те земље према Србији, јер би се тим поређењем много лакше запамтила величина сваке српске земље.

Код броја становника остала је празнина, јер ни код једне земље нема броја Срба и других народа те земље, нити се где год у атласу помиње број људства по вери, него је само забележен целокупан број становника.

Поред сваке карте на истој страни је и текст, у коме су имена: планина, река и вароши. Ничега више нема. Равница ни једна нити је у тексту поменута, нити у карти означена.

Како је тај текст кратак, погрешан и утрпан, најбоље ће се видети, ако *верно* наведем онај, који стоји на карти: Босна и Херцеговина.

Планине. Јаворина, Трескавица, Бјелашница, Романија — око Сарајева; Врана и Мајевица — североисточно; Зец, Радуша, Динара, Грмећ — северозападно; Порим и Вучија Љеља, — јужно Козара и Мотајица.

„*Реке:* Сава, Уна и Дрина — — — граничне, Босна, Врбас, Сана и Неретва — унутрашње.

Вароши: Сарајево (30 х. ст.), Зворник (5 х. ст.), Сребрница, Бељина, Бањалука (12 х. ст.), Травник (7 х. ст.), Ливно (6 х. ст.) — у Босни; Вихаћ, Приједор, Нови и Дубица — у Босанској Крајини; Мостар (20 х. ст.), Столац, Требиње... у Херцеговини“.

Из овога прегледа види се, како и најкраћи текст може бити утрпан. Идући за писцем од почетка ређања планина читалац на крају долази до Козаре и Мотајице и на велико своје изненађење налази их јужно од Сарајева! Оваких погрешака има много у овоме атласу. Ну и овако ређање планина око вароши није природно, јер прекида ону везу (гранање) планина, који у истини постоји, а има и географске и етнографске и климатске вредности у свакој земљи, а ова планинска грана од Волујака па до Динаре и дели климу Босне на двоје, те ју је требало тим пре изучити оним редом, каквим је Карић представља, а после ће спомињати њене огранке — планине између Дрине, Босне, Врбаса и Уне.

Погрешно ће бити и означавање броја становника само код неких вароши, јер би сваки ученик мислио, да су ове вароши с бројем становника веће од оних, код којих није број споменут, што се не може рећи бар за Бељину према Ливну.

Од свију махна овога атласа биће највећа та, што има места, река и планина, које су на картама означене, а нису поменуте у тексту, или обратно — поменуте су у тексту, а на картама нису обележене.

За пример нека нам послуже само две карте, Србије, Видинске и Средачке области, које су једна иза друге. Тако у карти Србије налазе се означене реке: Тамнава, Бетиња, Гружа и Црна Река, а у тексту их нема. Код Видинске и Средачке области у тексту се помињу места: Брезник, Сливница и Цариброд, а на карти их нема.

Ако је писац ради прегледности морао изостављати мања места, брда и реке, онда чиме ће правдати ово изостављање оних места на карти, која се у тексту помињу? —

Да не бих са оценом изгледао или сувише строг, или у најмању руку брз, сматрам за дужност да споменем, како је и данска (IX) учитељска скупиштина, која је држана у Шапцу, претресајући питање о предавању земљописа, донела о учбеницима овога предмета ове одлуке:

„1. Да се што скорије изради рељефна карта Краљевине Србије и Српских земаља;

2. Да се изради ручни ђачки атлас Краљевине Србије, подељен на округе, и атлас српских земаља подељен на области;

3. Да у ђачке атласе уђе само оно, што се изучава у основној школи, те да не буду утрпани; и да се испод сваког нацртаног округа и државе представе редом све планине, поређане по својој величини.“

У Чешкој као најбољи атлас сматра се за сада онај, који је овако удешен:

За сваки округ или земљу у атласу стоји по неколико листова. Када се први лист отвори, онда се на њему виде само границе и планине земље или округа; када се други лист отвори, онда се та иста земља или округ види исто тако нацртана, само су тој карти као новина додане реке и равнице, а када се трећи лист отвори, онда се на њему нађу и путови и места — потпуна карта земље или округа. И такав је атлас бољи од атласа, који је бојен и у коме је на једном листу све представљено, а много бољи од оваких атласа, какви се код нас употребљавају.

Разуме се, да је рељефан, бојен атлас бољи од свију овде поменутих, али је он тако скуп, да

би само држава могла и смела покушати да такав учбеник изда. И ако би то учинила, поред велике олакшице наставницима и ученицима, она би и себи врло много привредила, јер би на тај начин сузбила учбенике појединих издавача, те не би као данас морала употребљавати и претње и казне за растурање својих издања.

Када би Просветни Савет, поред оцене појединих списа, имао дужност да се стара, да ни један предмет не остане без два три добра учбеника, у Србији би било и мање и бољих учбеника, него што их сада има.

Према свем овде изложеном, ја сам мишљења: да Стаматовићев „Атлас“ није тако израђен, да би га Просветан Савет могао примити за учбеник у основној школи.

21. Маја 1893. г.

Београд.

С поштовањем,
Мих. Јовић,
учитељ.

Савет је усвојио мишљење г. г. референтата, и одлучио: да се овај Атлас не може примити ни препоручити за оно чему га је писац наменио.

Г. г. референтима одређено је на име хонорара за реферате свакоме по тридесет (30) дин.

IX.

Прочитан је реферат г. Јована Миодраговића, о „Читанци за II р. основне школе“, који гласи:

Главном Просветном Савету.

Част ми је поднети своје мишљење о „Читанци за II разред основних школа Краљевине Србије“, коју ми је Савет послао на преглед и оцену још у новембру пр. године.

Но напред морам изјавити, да сам се мало дуже задржао с овим послом и замолити Савет за опроштај. Ово је било с тога, што сам у оној седници Просв. Савета, у којој сам одређен за референта и у којој сам и сам био, разумео, да је за ову школску годину потреба подмирена, па, оптерећен другим пословима, с прегледом нисам ни хитао. А кад сам пре неколико дана с приватне стране дознао, да више ни једнога комада ове Читанке нема ни у Државној Штампарији ни у књижарницама, а да се тражи, (а за тим сам о овоме добио и писмо од Савета), ја сам похитао те свршио преглед, и част ми је одмах поднети своју оцену Савету.

Читанка ова позната ми је још из онога доба, када сам и сам имао част бити учитељем основне

школе. Онда је и она, поред Буквара и Читанчице за I разред, заузимала најугледније место у школској литератури, особито међу другима својим Читанкама за остале разреде. Од то доба је литература школска у нас прилично напредовала, и ова је Читанка прилично изгубила од свога првашега угледа и првенства, што га је имала над осталим књигама дечијим у Краљевини. И она увек није остајала иста. Она је прерађивана и дотеривана. Језик је у њој испрва био с особеностима језичним наше браће преко Саве и Дунава и с многим германизмима, а и у садржини самој опажао се веран превод немачких прилика. (На пример, и у данашњем издању у чланку „Од овце до готове хаљине“ стоји, како се „продана вуна донесе у радионицу“, како „кудељице долазе у предоницу итд. а преслица (кудеља) и вретено се и не помињу, и ако нема српске куће на селу без овога, и ако Читанци у овоме разреду није задатак да говори о стварима овако далеким, и ако, најпоследње, овај чланак стоји у одељку „Дом“). Све је ово, и језик и садржина, поправљано и дотеривано према нашим приликама, и при тим поправкама она је више или мање добивала, а каткад и губила. Једне године у ревизији основних школа ја сам наишао на једно издање, у коме један чланак са силних штампарских погрешака деца нису могла ни да читају ни да разумеју.

У овоме последњем издању, које је предано на оцени, свега овога нема, или има веома мало. И према овоме, ја се одмах могу изразити о овој књизи у главноме с похвалом и допадањем, и мислим, да се она с мирном савешћу може и даље задржати у нашим основним школама.

Измене и поправке, које бих предложио, и ако су многобројне, биле би са свим незнатне. Оне би се тицале негде садржине, негде облика: исправка у падежима, бољег избора и реда речи, интерпункције, веће разумљивости и јасноће итд. Код „школске собе“, на пример стоји: „Њих (ћошкова) има озго, између тавана и дуварова, четири, опет два спреда а два остраг“. А изостало је: *и оздо, између патоса и дуварова, четири, опет два сиред а два страг*, као што је казано и за углове. На стр. 76. стоји, да се браном дрља, а браном се никад њива не дрља, но затрпава семе, кад се посеје; а дрља се дрљачом, где је има. Није истина, да се „косом више и боље уради (пожње), него српом“. Косом се само *више* покоси но што се српом пожње, а српом много *боље*. У истоме чланку („Од семена до хлеба“) од жита и житнице прешло се на сејање брашна и мешање хлеба, а откуд

брашно и како S оно гради и од чега — то није казано, те изгледа, да брашно може бити и од печега другог. Вук никада не хвата овцу за трбух, кад хоће да је носи, нити би тако могао да је носи, него за врат, па пребаца преко себе, и не „поједе је *целу* у *један мах*“ ни онда кад је најгладнији. Невероватно је одвећ, да и највећи орао може да „однесе у вис“ и *овцу* и *срну*. Могу да *убију* и поједу; али да „носе у вис“, то не стоји. „Реке се, вели, не дају прелазити, него се итд.“ Ваљало је рећи, *велике* реке: или, ако се мисле обичне реке, онда додати: „не дају“ т. ј. не могу се прелазити *свуда* и *свакад*. Код ветра на стр. 102. стоји: „Онај што са *севера* дува, у нас је *тошал*, јер долази из *тошлих* земаља, где је вечито лето и жега“. Овде је по свој прилици случајем изостао читав ред, те се оно од јужнога ветра накадемило на северни, јер се јужни и не помиње. И тако даље. Ово су више стварне погрешке.

Што се облика у опште тиче, погрешака има много више. Да поменем само најважније. „Слогови су састављени од *слова*“, а деца су још у I. разреду учила, да су речи састављене од слогова, а слогови од *гласова*. „Патос је *оздо*, а таван *озго*“. Ове речи су постале: *оздо* од од-с-доле, а *озго* од од-с-горе. И без онога *од* оне би значиле, да се нешто *креће* с оне стране, коју казују речи доле и горе, па иде на другу. А пошто се таван и патос не *крећу*, то за њих и не може да се каже да су „озго“ и „оздо“, него *горе* и *доле*. Место речи „дувар“ изгледа ми лепша *зид*, јер у месту, где сам се родио, дувар и значи нешто друго. Патос није закован за греде *клинцима*, него јексерима. Клинци су они ковани јексери, налик на клин, којима се потезивају коњи и волови. По томе, даске су у патосу приковане за греде јексерима. Нисам чуо, да се ове греде зову „подупате“, нити би по језику оно у имало смисла. Неправилно је: „он пази у *књизи*“ (стр. 3.); ваља: он пази у *књигу*. „У „Поздраву родитељима“ изостао је реч срећи. Стоји: „Здравље и благослов“... а треба: *здравље, срећу* и *благослов* и т. д. У чланку „Отац“ стоји:... „и ни чему се тако не радује, *него* кад види и чује, *како* сви хвале његову децу *да* су добра“, а лепше је: и ни чему се тако не радује, *као* кад види и чује, *да* сви хвале његову децу *како* су добра“. „Помагати *му*, боље је него „*га*“. Дужност боље је *вршити* него „пазити“. „Велики као“ ја, германисам је, а боље је. *колку* ја. На стр. 26. стоји: а свештеници и учитељи старају се за *науку* у својој општини“

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB

Они се не старају за „науку“, но *уче људе и децу* свему што је добро. На стр. 27. стоји наслов: „Имена неких заната, радњи и вештина“, а испод њега се ређају *занатлије*, разни *радници* и *вештачи*. На стр. 28. каже се: „Много задруга и *више суседа заједно* чине једну општину“. Боље је: много задруга и више мањих седа или заседака чине заједно општину. Место: „*да пође* свима бољи напредак“... боље је: да буде свима још већег напретка. На стр. 30. владалац се зове „Господар Земље“. По народноме „господар земље“ је газда или сајбија (ималац, сопственик), па сам мислио да се у допичноме чланку (45) о томе и говори, док најпосле не видох да је о владару говор. „У глави и на глави су: мозак, очи, нос и језик, све најважније справе, којима познајемо ствари око себе“. По овакој стилизацији излази, да мозга, очију, носа и језика има и у глави и на глави“. Сем тога, овде се чак помиње мозак, а Анатомија није за децу овога разреда, а не помињу *уши*, које такође долазе у „најважније справе“, и, даље, ми овим „справама“ не познајемо ствари око себе, него *сазнајемо за ствари око себе*. „Ко слабу косу има“, он ваља да је *шиша*, а не да је „подсеца“. „На слепим је очима *глава* најмања“... а ваља *кост*. Место: „да зној са чеда не *утиче* у око“... боље је: не *тече* у око. Незгодно је овако изражавање: „али то није око, које види, већ ја“, и „али није уво што чује, већ ја“. Нисам ни „ја“ сам, без ока и уха, што видим и чујем; но: *ми видимо оком, чујемо ухом*, и то је доста за децу. „Да не знамо шта нам је“... лепше је: да не знамо ништа за себе. „Ко халаљиво једе, мало и језик свој *загризе*“; боље је: *уједе*, или *угризе*. „Предњака има озго четири *a* (место: и) оздо четири“. Очњака *су* (место: је) свега четири“. „Прсне *глеђа*“, место *глеђ*. „Ко грло *изнутра опере*“, а ваља: *испира*... и *уђу у сва зла и неваљадства*“, боље је: *пођу на свако зло* итд. У чланку (66) „*Како се граде домови*“ код *брвнара* стоји: „Кров је од даске шиндре, ћерамиде или *црепа*, сена, сламе, кровине, трске, рогоза. Кад је то готово, онда се *зидају* и *олепљују* *дуварови* и *умештају врата и прозори*“. Прво „од даске шиндре“ не иде. Изгледа, да је шиндра нека особита врста дасака, а то није. То су обичне даске, и место од даске каже се од шиндре. Друго, брвнаре су ретко кад покривене другим чим до кровином. Треће, кад се већ каже кровином, излишно је да се каже сламом и сеном. Јер чистом сламом и сеном нико и не покрива, него оним што претекне од стоке по полојинама, а то је кро-

вина. Четврто, нити се оне „*онда зидају*“ ни „*олепљују*“. Код „Млека“ каже се: „... кадро је сваког од највеће слабости да *исцели*“. За ствари се не каже да су кадре. Само је човек кадар. И претерано је рећи „од највеће слабости“. Место „*исцели*“, боље је за децу: *излечи*. Место „*најпречи*“ лек, боље је: *најбољи лек*. Место: „Сиромах се *всома* обрадује. „*Курталише* *јагње* — боље је *извади* *јагње*... Код чохе стоји: „... да би се још *зблпа*, *скупила* *колико* *има* *да се скупи*“, место: *колико може*. За *пса* је лепше да се каже *отрчи*, него „*одлети*“. Место: „те онде онога *кувавца курталишу*“ (не зна се чега), боље је: *спасу*. „*Сетите се* тога *неисцрпљивог извора* *вечите милости*“ *неразумљиво* је за децу; боље је: онога, који нам то даје сваке године. Семе ратар не „*баца*“ по њиви, него *сеје*. За *јежа* се не каже „*увлупча*“, него *увлупчи*. Не звони ми лепо и изгледа ми германизам да „*јеж* *треби* *мишеве* и *бубе* по *кући*“. *Јеж тамани* или *затире* *мишеве* и *бубе*, а *треби кућу* од *мишева* и *буба*, као што се *пасуљ* треба од *земље*, *камичака* итд. *Требити* значи као и *чистити*. За *лептире* је боље *одлетеше*, него „*одоше*“. Није згодно „*блиго* *дрво*“, него: *добро* *дрво*... И т. даље.

Оваких *замерака* има безбројно много. Сем овога има их за лошу употребу *интерпункције*, за *незгодан* ред речи итд. Има ствари, које би *могле* и да остану, оваке *каке* су; али ће *књига* бити у *добитку*, да се и оне *поправе*, *измене*, да им се по *нешто* *дода* или *изостави*, или *замени* другим чим. И ако бих све ово *побројао* у *реферату*, ја бих био и *сувише* *опширан*. А *после* мене *настао* би *други* *посао*: да се по *мојим* *напоменама*, ако их *Савет* *усвоји*, *учине* *исправке* у *самоме* *деду*. То би био и *мучан* и *прилично* *дуг* *посао*, који би *могао* да *задржи*, *још* *више*, и *само* *штампање* *књиге*.

За то сам узео *други* *пут*, *много* *практичнији*.

Ја сам у *самоме* *примерку*, *који* *ми* *је* *послат*, *учинио* *све* *исправке*, *које* *налазим* *да* *би* *треба*ло *учинити*, тако, да би се *одмах* *могао* *дати* у *штампу*, ако их и *Савет* *одобри*.

Још *имам* *ове* *напомене*:

1. Све *наслов*е *штампао* *бих*, по *новом*, *француском* *штампању*, *без* *тачака*, јер оне *довста* *ту* *ништа* и не *значе*. Свак ће *ту* *стати* и *без* *њих*.

2. Да се све *одгонетке*, на *поједине* *загонетке*, *штампају* на *крају* *књиге* *целим* *речима*, а не овако *изоставивши* *само* *самогласнике*, па *дете* *нема* *ни* *да* *одгонењује* или *погађа* *логички*, по *смислу*, *по* *словима*. Зар *дете* *има* *нешто* *да* *погађа*, *кад* *му* *за* *подрум* *стоји* „*П. др. м*“, место *пећ* „*П. ђ*“,

место огледало „Огл. д. л.“ итд? Код многих и нема одговетака, а то је погрешно.

3. Да се изоставе она досадна питања, где деца сама себе питају: „Зна ли ко од вас“, или „ко зна“ ту и ту причу из прве читанке“. Јер сам уверен, да се она свуд *прескачу*. А ево зашто. Прво, наставници немају толико времена да репетирају и оно из I разреда. Друго, и најважније, по данашњој системи учитељи су везани за поједине разреде, и многи остану годинама у једном разреду. Знам неколицину учитеља, који за 15 и 20 година службе још нису били у I разреду учитељи. Знам једнога, који је близу 30 година био непрестано у II разреду. На послетку, довољно је 5—6 година да човек остави један разред, па да се не сећа појединости у њему напр. на питање: „Ко зна што о пећи из прве читанке?“ „Ко зна што о кухини из прве читанке?“ итд. А овда је природно, да учитељ неће ни питати, и ако стоји у читанци. А који наставник зна, и уме и хоће, да доведе у везу ово из II с оним из I разреда, њему нису ни потребне ове *опомене* у књизи *децој*.

4. Најпосле, „Песма Св. Сави“, која је стављена на крају Читанке, или да се изостави сасвим, или да се стави напред. Она је отишла у „*Ваздух*“, а ту јој баш није место ни мадо.

С овим сам свршио овај посао, и част ми је назвати се

Главном Просветном Савету

16. Фебруара 1893. год.

Београд.

понизан

Ј. Миодраговић,
проф. учит. школе.

Савет је усвојио мишљење референта, и одлучио: да се „Читанка за II р. основне школе“ у свему поправи и прештампа за школску потребу према примедбама у реферату изложеним.

С погледом на то, што је г. Миодраговић сâм у тексту извршио све поправке према својем реферату, Савет му је одредио на име хонорара за овај реферат осамдесет (80) динара

Х.

Прочитан је реферат г. Јосифа Маринковића, музичара, о „Песмарици за нижу основну школу“, од г. Стевана Шрама, који гласи:

Главном Просветном Савету.

Част ми је известити Вас, да сам „Песмарицу“ за основне школе од Стевана Шрама прегледао, о којој имам ово да кажем:

ПРОСВЕТА ГЛАСНИК 1893.

У тој збирци има неколико песама, које се с другим мелодијама већ певају у основним школама, и исте ако нису боље, лошије нису, као: „Несташни дечаки“, „Ко је господар“, „Јагње“, „Киша“, „Тичја песма“, и „Баче добре воље“.

Има неколико песама које је г. Шрам обележио као народне, а у ствари нису, тако: „Рањеник“, „Док је нама“, „Домовини“, „Мачем копљем“, „Српски син“, „Долине тутње“, и „Онам онамо“. — Песму „Док је нама“ знам да је компоновао А. Максимовић. — „Домовини“ је хрватска химна (Лена наша домовино). — „Долине тутње“ је пољска, и то компонована песма (Zdimen rožagev.); а и остале наведене песме нису народне ни по тексту ни по музици.

Песма „Устај, устај Србине“, са свим је народне мелодије, а не стоји да је од Корнела Станковића, као што ју је г. Шрам обележио.

„Јеленче“ постоји као лена народна песма и за то је са свим издишно, што ју је г. Шрам дотеривао.

Г. Шрам је грешио против педагошког правила, јер материјал није постепено сређен; тако нпр. за I-ви разред, где ученици уче распознавати тонове, и где се учи на памет, — узима песме од 8 па и 9 тонова, што и извешбан слух има шта да схвата. Ритам је такође за одраслије, има пауза, четвртине са тачкама, осмине са тачкама а то за први разред — за учење на памет треба да изостане. Песме од 5—6 тонова, у ритму од четвртине и половине нота, довољно је градиво за први разред. — И текст треба да се слаже са схватањем дечјим, с тога „Сунце за гором“ од Мил. Грчића, није за први разред, јер деца не могу разумети кад „јела моли сунце, да причува српске јеле, да их не сломље бесна олујина!“ —

Таке, и сличне примедбе, могле би се чинити и за остале песме.

Двогласна хармонија је добра. Мелодичан аксан је већим делом погрешан, но има и хармоничних и ритмичких погрешних аксана.

Пошто оваких збирака већ имамо, не би с песмарицом г. Стевана Шрама ништа ново добили.

С одличним поштовањем

7. Јула 1892. год.

Београд.

Јосиф Маринковић,
музичар.

За овим је прочитан о овоме делу и реферат г. Стеве Мокрањца, као другог референта, који гласи:

Главном Просветном Савету.

„Песмарицу за нижу основну школу“, коју је г. Стеван Шрам приредио, прегледао сам и нашао :

Од свију досадањих песмарица за наше осн. школе, ова је најбоља. Особито музичка страна г. Шрамових песама коректна је и пажљиво израђена.

Периоди су и његови делови у песмама подељени добро, прегледно и простим средствима — гласоредним и ритмичким —, да их деца могу врло лако схватити. И за љубав музичкој периодичности, у многим је песмама акценат текста повређен, чему су опет више криви песници ових песама, који нису баш изврсни мајстори стиха, особито по ритмици, — него ли г. Шрам, који се трудио да му збирка буде музички ваљана.

Мелодије су и по ритму и по гласореду просте, што и приличи, кад су деца намењене, а поред све простоте опет су карактеристичне и већином задахнуте, не простачким, већ племенитијим детињим осећањем.

По појетској лепоти има песама особито лепих, а има их, које су већ постале популарне међу децом.

Примедбе на ову збирку :

Збирци песама за основну школу главни је циљ, да у деце развије и одгаји осећање за лепу песму и мелодију. Овоме циљу г. Шрамова збирка, оваква каква је, држим, одговориће. Али, поред овога, има још један, не мање важан циљ, а то је да деца познаду све боље наше мајсторе на томе пољу. За то, мислим, да је г. Шрам требало да унесе у своју збирку и коју песму М. Топаловића и Ј. Маринковића. А да је то учинио, и првome би циљу ова збирка одговорила још поузданије, јер би у њој било више разноврсности и још више лепоте.

Поред многих песама у овој збирци стоји наслов „народна“, а то у ствари нису. Г. Шрам и сам зна које су те песме, па нека избрише те наслове, и нека напише „популарна“ или још боље, нека назначи од кога су народа узете, — „пољска народна“ „чешка народна“ — итд.

Према свему овоме, ја сам мишљења, да се г. Шрамова збирка награди и усвоји као најбоља од свију досадањих збирака.

Главном Просветном Савету
уvek на услузи,

Стева Т. Мокравац.

Савет је, по прочитању ових реферата, одлучио: да се ово дело, овако какво је, не може примити за понуђену потребу.

Г. г. референтима одређено је на име хонорара свакоме по двадесет (20) динара.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 571-ви

9. јуна 1893. године, у Београду.

Били су: председник, Ст. Марковић, редовни чланови: Ст. Ловчевић, др. Ј. Туроман, С. М. Лозанић, Љуб. Клерих, архимандрит Инокентије, др. Ник. Николић, и Дим. Јосић.

Пословођ, Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. председника Министарског Савета, министра просвете и цркв. послова, од 31. пр. месеца, ПБр. 7220, којим се шаље Савету на оцену молба г. Николе Р. Јевтића, учитеља школе рајковићске, који моли да му се уваже две године учитељске службе, што их је раније провео, учитељујући у српским земљама ван границе Краљевине Србије.

Пошто је Савет прегледао молитељеве документе и уверио се о њиховој исправности, одлучио је: да се молитељу могу уважити две године учитељевања на страни у сталне године учитељске службе.

III.

Прочитано је писмо г. Н. Дучића, архимандрита, којим враћа Савету „Историју српске цркве“, од г. Н. Ружичића, епископа, изјављујући да му није могућно због слабости и других прилика примити се прегледања и оцењивања овога дела.

Савет је одлучио: да се место г. Дучића за другога референта овога дела умоли г. Љуб. Ковачевић, професор.

IV.

Прочитан је заједнички реферат г. г. Ст. Новаковића, Љуб. Ковачевића и д-ра Ј. Цвијића, о „Земљописној карти балканског Полуострва“, коју је почео израђивати г. Петар Манојловић.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Потписати су примили писмо Главног Просветног Савета од 26. априла ове године, којим им се спроводе на оцену три листа „Земљописне

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

карте Балканскога Полуострва“ размера 1:1,200.000, коју је израдио г. Петар Манојловић, и подносе о њима овај реферат.

I. Од трију секција, које смо добили на преглед, једна се само простире и на Балканско Полуострво и представља Пелопонез; друге две су граничне секције и обухватају делове Апулије и Мале Азије. Карте су само скелет без терена и потпуна репродукција Кипертове карте Балканскога Полуострва од 1883. године, без измена и допуна. Цео рад г. Манојловића састоји се у томе, што је латиницом писана имена Кипертове карте транскрибовао ћирилицом. Али се и у овој јединој врсти картографског посла, који је имао извршити, није отео погрешкама.

II. Пре но што пређемо на посао г. Манојловића слободни смо изнети пред Главни Просветни Сивет неколика важија, принципијална питања, која су у вези са репродукцијом и посрбљавањем Кипертове карте.

Карта Кипертова није више сувремена. Била је ваљана за своје време, сад су је претекли напреци у картографији Балканскога Полуострва и учинили, те је застарела и нетачна у многим партијама. Она је изашла 1883. године, а тек су после тога времена биле готове најважније картографске публикације, које *знатно мењају* картографску слику Балканскога Полуострва, а у Кипертовој карти нису могле бити узете у обзир.

Изгледа нам потребна и ова напомена. Кипертову карту не ваља само ћирилицом транскрибовати и сматрати, да је топографије, колико је у њој, довољно за наше школе. Ова је рађена за немачке школе и оскудна је у топографији историјски важних места, која су потребна за српске школе. Та се оскудица нарочито осећа у Србији, Старој Србији, Македонији и Бугарској.

На послетку, ако се баш *хтело* само ћирилицом транскрибовати карту Кипертову од 1883., онда је био много простији и јевтинији начин добавити готове клишеје за терен ове српске карте од издавача карте Кипертове (Дитриха Рајмера), а код нас израдити само плоче за скелет и номенклатуру. Намера нам је била утврдити ова факта:

1. Киперт и сваки други картограф, који стварају трајан и потпун рад, не би просто приредили ново, непоправљено издање карте од 1883. године. Узели би у рачун доцније, врло важне, измене у картографији Балканског Полуострва.

2. За српске школске потребе не може се само ћирилицом транскрибовати карта Кипертова, па да оне буду задовољене.

3. Ако се хтело и једно и друго онда је требало бар изабрати најјевтинији пут, те да карта, коју напредак картографије већ истискује из саобраћаја, кошта што мање.

Ове примедбе могу не вредити за министарство просвете и г. Манојловића, ако је министарство само то и захтевало и ако мисли, да му је за наше школе довољна карта у којој нису унесени новији картографски резултати. Ми смо имали пред собом један посао и дужност нам је налагада, да и о горњим, неопходно потребним, питањима кажемо своје мњење. Осим тога, издавање овакве карте кошта врло скупо, па можда није на одмет изнети нестручњацима потребне напомене, које би их колико толико обавестили, како у овај скупочени посао ваља улазити са великом географском и картографском спремом.

III. Да се вратимо на посао г. Манојловића. Поднесена су три *скелетна* листа, који нису ништа друго до ћирилицом транскрибовани листови Кипертове карте од 1883. године. Кад бисмо имали пред собом целу посрбљену скелетну карту или карту Кипертову, у којој би била прецртана имена латиницом штампана, а нова написана ћирилицом, могућно би било бар ваљано размотрити питања о номенклатури и терминологији, која су једина остала г. Манојловићу да их реши. Овако је изнесено мало материјала, само једна секција представља мали део Балканскога Полуострва, и то Пелопонез. А за Пелопонез питање је о номенклатури униформно, решава се, по усвојеном принципу, *у главноме* једним махом за све називе. Осим тога, у скелетној карти г. Манојловића долазе у Пелопонезу само два географска термина, тако да је и за питање о терминологији овде мало материјала, мање но што га може бити и у једној другој секцији. А у оба термина, што су овде усвојена, г. Манојловић је погрешно. Матапан, Малију и т. д. назива он главинама или главама, а ми имамо у приморју и примљен је одавно у латератури једини подесан термин за овакве облике обалске, *рт*. Нема права ни место *залив* писати *затон*, као коринтски затон, затон науплијски, едински и т. д. Затон није синоним са заливом, нарочито се не може употребити као термин за облике обалске, где вода дубоко задира у копно. Такви су сви наведени примери. У номенклатури је недоследност. Пише Алфеј, Химет, Тајгет, Крф, али и Левкас, Закинтос, Гастуникитос и т. д. За грчке називе потребно је провести једнолику номенклатуру, било облик номинатива или генитивску основу. — Није подесно писати Еуропа,

развалине од Олимпије и т. д. Не ваља не записати језера Стимфалско и Фенеско, важна хидрографски и за митологију јелинску, а дати на карти називе мањем језеру, Незерос, у Олимпу. Уз Мавропотамос, притоку копајскога језера, ваљало је додати стари, много познатији назив Кефис.

Важнија и тежа питања из номенклатуре и терминологије долазе у осталим деловима Балканскога Полуострва, нарочито у Македонији, Бугарској, са Источном Румелијом, па и у јадранском приморју (овде само за картографе невичне домаћој географској литератури). И у Кипертовој карти има нетачних назива у овим земљама, и зато би, ради тачности и правилног уписивања имена, ваљало ономе, који ради карту Балканскога Полуострва, добро познавати поуздану за тај посао, изворну литературу.

Квалитет оно мало посла, што га је урадио г. Манојловић у секцији о Пелопонезу, није добар. Велики значај овакве карте и скупоценост њезина налагади су, да г. Манојловић поднесе план, из којег би се видело, како он мисли решити остала тежа питања, о терминологији, по којима ће делима или картама изводити потребне исправке у именима и т. д. Није дакле поднесен цео посао, који је потребан за процену рада г. Манојловића, не знамо ни како ће даље радити и према томе наш би закључак био овај:

Ми карту *немамо по чем да примимо; по овлашности с којом су први листови рађени и по префуткивању најглавнијих ствари*, које би ваљало решити, пре бисмо били склоњени да је одбацимо, али ни за то *реалног основа немамо*, и с тим посао Главном Просветном Савету враћамо.

7. јуна 1893. год.
у Београду.

С одличним поштовањем,
Стојан Новаковић.
Љуб. Јовачевић.
Др. Јован Цвијић.

Усвајајући мишљење г.г. референта, Савет је одлучио: да се позове г. Манојловић да израђене секције поправи у смислу реферата и да даљу израду карте удеси по напоменама у овоме реферату. За стручне помоћнике, који ће надзиравати даљу израду ове карте, Савет је изабрао г.г. др-а Јована Цвијића и Љуб. Јовановића, професоре, с тим, да ће им се за њихов труд око овога посла одредити доцније нарочити хонорар.

Г. г. референтима одређено је на име хонорара за овај реферат сто двадесет (120) динара.

V.

Саслушан је усмен реферат г. Дим. Јосића, по молби г. Арсенија Шијаковића, учитеља, који је молио да му се уваже године учитељске службе пре отпуштања на основу чл. 54. закона о основним школама, и да му се према томе да и већа плата, коју је имао.

Пошто је молитељ престао бити учитељ због тога што је у невреме напустио учитељску службу, те је на основу чл. 54. изгубио сва права у служби стечена, а ничим не доказује да је поднео на време редовну оставку на службу, као што прописује поменути члан закона, то је Савет, усвајајући мишљење г. референта, одлучио: да му се молба не може по закону уважити.

VI.

Саслушан је усмен извештај г. Дим. Јосића, по молби г-ђе Анке Карамарковићке, учитељице, која је молила да јој се уваже у године сталне учитељске службе оне године, што их је провела као учитељица женског ручног рада у нижој гимназији у Вел. Градишту, и да јој се према овим и ранијим годинама одреде и периодске повишице плате.

Савет је, усвајајући мишљење г. референта, одлучио: да се молитељки може признати непрекидност година службе, што их је провела у основној школи и у гимназији као учитељица женског рада, и да јој се према тим укупним годинама и последњој плати што ју је имада, може одредити пензија.

VII.

Саслушан је усмен извештај г. Дим. Јосића, по молби г-ђице Анђелије Спајићеве, учитељице, која је молила да јој се у сталне године уваже две године службе, што их је провела као учитељска заступница.

Савет је, усвајајући мишљење г. референта, одлучио: да се молитељки према закону не може молба уважити.

VIII.

Саслушан је извештај г. Дим. Јосића, о „Буквару за основну школу“, од г. Павла Дамњановића, учитеља у миру.

Пошто је г. референт изјавио, да је овај Буквар гори од оних што су писани пре 30 година, то је Савет одлучио: да се ово дело не може примити за понуђену потребу.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

IX.

Прочитан је реферат г. г. Ђ. Милијашевића, Љуб. Јовановића и Никодија Стевановића о „Карти Краљевине Србије“, која је по „Карти Главнога Генералштаба“ израђена за школску потребу.

Реферат гласи:

Господину министру просвете и цркв. послова.

На основу писма господина министра од 25. марта, 1892. године, Пбр. 3277, част нам је поднети свој извештај о раду и изради карте Краљевине Србије, према новој административној подели, у фотолитографској радионици војно-географског одељења главног генерал-штаба.

Пре свега напомињемо да ће бити познато господ. министру, да ова карта није изнова рађена, већ фотолитографским путем смањена на размер 1:200.000 генералштабна карта Краљевине Србије, израђена у секцијама с размером 1:75.000. Ово је потребно било најпре истаћи с тога, што се само овим начином израде могу опростити неке грешке, које су при свој нашој пажњи морале остати.

Наш је задатак био, како смо га разумели, у томе, да са поменуте велике карте згодно укложимо све што није потребно за основну и средњешколску наставу, и што би сметало прегледности карте ђацима намењене. Да богме, да се у овоме није могло успети онолико, колико би се то могло урадити при изнова рађеној карти. Тако на прилику обележје планина и планинских грана није се могло много мењати бришући крајње шумирање, јер би се тиме ушло у грешку да планине изгледају да су прекинуте и стрменитије него што су у истини. По томе, обележје орографије није измењено, те с тога је прегледност карте умањена, али ће бити с друге стране много погоднија за тачно сазнавање терена и теренских нагиба, што је за практичан живот врло потребито.

Исто тако, до нас неће бити кривице, што су топографски називи по негде погрешно забележени, јер се и то у овој изради није могло изменити. У осталом ових грешака нема тако у називима, именима места у Краљевини, колико их има у пределима ван граница Краљевине, у колико су у ову карту као додаци унесени.

Ну, и ако ће, као што горе поменуемо, бити мало оскудице у прегледности, опет смо уверени да ће ова карта бити голема добит за средњу школу у опште, а за основну такође, у рукама добрих и спремних учитеља.

Нека нам је допуштено, да ово што рекосмо утврдимо овим:

1.) Размера је карте (1:200.000) врло погодна за школску основну и средњу наставу. Она изгледа много већа од досадашњих у размерама 1:300.000, али ми смо уверени, да је у овој карти размера тачније изведена него у пређашњим, па опет је ова величина не чини гломазном и непрегледном.

2.) Уверени смо да је ова карта тачна, поузданија од свих досадашњих, у правцима планинских венаца, коса и огранака, по речној мрежи и положају места.

3.) Већим размером ове карте оправдан је и јачи детаљ у топографији. И ако би се с једне стране могло замерити, што су села обележена у овој карти по кључу веће размере до 1:100.000, опет се овај поступак, који се није могао изменити, правда и тиме, што је овако обележавање места много тачније. Једно село, на прилику, у којем су куће с обе стране неке речице, не може се ни којим знаком тачно обележити, као знацима појединих кућа, које су разасуте с једне и с друге стране речне обале.

Па не само то, него се у сваком обележју може поуздано читати растрканост и густина насељења, привредна и културна слика онога места.

4.) Поменули смо да су обележаји орографски остали у већој опширности, него што би по размери требало. То би се с мањом замерком могло рећи и за хидрографију. Али је ова опширност опет врло корисна за боље упознавање саобраћајних линија, комуникација, толико потребитих за развој јачих друштвених односа у практичном животу. Оволико обележја орограф. и хидрографског потребно је, ако смо ради да по карти стечемо приближно верну слику већих и мањих путева са најзначајнијим разликама у нагибу.

У овој су карти верно обележени сви насуди (друмови) и колски сеоски путеви.

Разуме се да је ова слика комуникација у основној, изворној карти намењена, на првом месту, војним потребама; али, ми смо уверења, да је и школи потребно, да се може у карти видети не само куда, одакле и докле води пут, већ и какав је терен пута, којим се људи служе.

Тако дакле неће бити од штете, што је орографија обележена са свима природним предазима.

За школу би била карта употребљивија, јер би била прегледнија, да су реке извучене плавим цртама; ну, ово није у изворној карти урађено, биће због економских обзира, па се није могло другаче радити ни у овој карти, која је израђена, као што поменуемо, редуцирањем размера изворне карте.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

5.) Највећа замерка, коју бисмо овој карти могли учинити, јесте у томе, што се венци планински губе у разгранатом обележју орографских саставака: брда, брегова, коса, покосица и осталих огранака њихових.

Разуме се по себи да ово не би било: да се правац појединих венаца не распознаје у нејасном шумирању, — да је карта изнова рађена, а још би боље било да је у ђенералној карти израђена орографија знацима са цртама (Schraffirung).

Нејасност ову увећава и то, што називи планинских венаца нису израђени по кључу ове мере. За школу је дакле требало да су крупнијим писменима штампана имена планинских венаца.

Требало је да писмена буду у опису у опште усправнија за 5—6 степена. Лабава техничка израда учинила је да је шумирање у опште остало тамно и утрпано, те веома смета прегледности и јасности целокупне картографске слике.

6.) У ову је карту унесено мало више земљишта ван граница Краљевине, него што би тој размери требало, али је ова намера оправдана једно с тога, што до сада немамо добре карте Балканског Полуострва и српске земље, а друго и због тога, што је за боље проучавање физичког земљишта Краљевине потребан повећи преглед орографије и хидрографије земаља око Краљевине.

7.) Окрузи и срезови обележени су тачно по последњој скупштини, одлуци од 1892. год; само је случајном грешком Прњавор (село) остао у јадранском, а треба да је у мачванском срезу. Црте, којима су обележени окрузи и срезови, подесне су за школску потребу. Сем овог тачно су и видно појединим знацима обележена места у којима су административна надлештва, школе, цркве, манастири, бање и т. д.

8.) Ма да није по општим и географским захтевима, али је за потребу основне и средње школе удесније, што су висине сведене на основицу површине Црнога Мора.

9.) Рачунамо у добру страну ове карте и то, што је у додатку унесен план Београда у размери: 1:50.000. Ово је корисно не само за основне школе у престоници, него и за то, да деца за рана стекну појам о начину, како се у великом

размеру обележава град у плану и да виде разлику географ. раздаљина у неједнаким размерама.

Што је ова карта по нашем мишљењу израђена добро, поред малих грешака у њој, највише се може захвалити на усталачком раду г. Таси Богдановићу, управнику фотолитографске радионице гл. ђенералштаба.

Ова је карта израђена у 5.000, а понуђена министарству просвете и црквених послова у 2000 примерака са ценом 10 динара *неповезана*, а 16 *дин. у повезу*.

За приватну потребу оглашена је цена *неповезаној* карти 25 динара. Мишљења смо, да је остала велика цена и за школе и за приватну потребу. Држимо, да је за школску потребу, дакле за откуп министарства просвете и црквених послова, довољна цена 6 динара за *неповзан* примерак.

Ово напомињемо с тога, што смо уверени да гл. ђенералштаб није у копирању ове карте чинио великих издатака, нити су се могле чинити потребне измене у техничкој изради, због чега је, као што горе рекосмо, морало остати и грађе *непотребне* школе и штетне за прегледност; тако су се увукле и у ову карту грешке у називима места, јер је понуђена израда ове карте по редуцираној ђенералштабне, а не и са исправкама.

Захвални господину министру на поверењу, част нам је препоручити да ову карту треба откупити за школску потребу.

22. маја 1893. г.

Београд.

Б. Милијашевић,
директор III. б. гимн.

Љубомир Јовановић
Никодије Р. Стефановић,
учитељ.

Савет је усвојио мишљење г. г. референата, и одлучио: да се ова карта прими за школску потребу.

Г. г. референтима одређен је укупан хонорар за овај рад у суми од сто двадесет (120) динара. С овим је свршен овај састанак.

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ.

УЖИЧКА РЕАЛКА

Испит зрелости за 1892—93. шк. годину. —

Директор ужичке реалке поднео је министарству овај извештај о испиту зрелости, држаном месеца јуна ове године, од којих су положили испит:

За полагање испита зрелости пријавило се осам приправника.

с одличним успехом	1
с врло добрим „	3
с добрим „	3
са slabим „	1

Свега 8

Седморици приправника призната је зрелост и спремност за слушање факултета на Вел. Школи или универзитету, а један је одбијен на годину дана.

БЕОГРАДСКА РЕАЛКА

Испит зрелости за 1892—93. шк. годину. —

Директор београдске реалке поднео је министарству овај извештај о испиту зрелости, држаном месеца јуна ове године.

За полагање испита зрелости пријавило се седам приправника.

Од тих је испит зрелости положило:

с одличним успехом	1
с врло добрим „	3
с добрим „	1
са slabим „	1
због болести није полагао усмене испите	1

Свега 7.

Четворици приправника призната је зрелост и спрема за слушање факултета на Вел. Школи или универзитету, један је кандидат одбијен на три месеца, а један на годину дана. Кандидату, који због болести није могао подлагати усмене испите у јуну, остављено је да их накнадно подлаже у септембру.

Осим ових, полагао је испит зрелости само из немачког језика један кандидат, који је из тог предмета прошле године био пао. Сада је положио и тај испит и призната му је зрелост.

НИШКА ГИМНАЗИЈА

Испит зрелости 1892—93. школ. године. —

Директор нишке гимназије поднео је министарству овај извештај о испиту зрелости, држаном месеца јуна ове год.

За полагање испита зрелости пријавило се десет пријавника, од којих су деветорица учили гимназију у Нишу, а један је дошао из Крушевца, где је 1891—92 г. свршио осми разред.

Од тих је испит зрелости положио:

с одличним успехом	—
с врло добрим „	4
с добрим „	6
са slabим „	—

Свега 10 ученика.

На основу добивених оцена, испитни одбор признао је свој десеторици приправника зрелост и спрему за слушање факултета на Вел. Школи или универзитету.

КРАГУЈЕВАЧКА ГИМНАЗИЈА

Испит зрелости 1892—93. школ. године. —

Директор крагујевачке гимназије поднео је министарству овај извештај о испиту зрелости, држаном месеца јуна о. г.:

За полагање испита зрелости пријавило се петнаест приправника.

Од тих је испит зрелости положило:

с одличним успехом	2
с врло добрим „	7
с добрим „	4
са slabим „	2

Свега 15 ученика.

Према добивеним оценама, испитни одбор признао је деветорици ученика зрелост и спрему за слушање факултета на Вел. Школи или универзитету.

Четири приправника, који су пали из појединих предмета, одбијена су на три месеца.

Два приправника, који су показали слаб успех на писменом испиту, нису ни пуштана на усмени испит, већ су одбијени на годину дана.

ШАВАЧКА ГИМНАЗИЈА

Испит зрелости за 1892—93. школ. годину. — Директор шабачке гимназије поднео је министарству овај извештај о испиту зрелости, држаном месеца јуна ове године:

За полагање испита зрелости пријавило се седамнаест приправника и то:

четрнаест приправника (међу њима пет ученица), који су свршили ове године VIII разред гимназије;

два приправника, који су прошле године полагали испит зрелости, па су били одбијени на годину дана, и

један приправник, који је, по допуштењу г. министра, полагао испит зрелости по правилима прописаним за седморазредне гимназије.

Од тих је испит зрелости положило:

с одличним успехом	7
с врло добрим „	7
с добрим „	3
са slabим „	—

Свега 17 ученика.

На основу добивених оцена, испитни одбор признао је свима приправницима зрелост и спрему за слушање факултета на Вел. Школи или универзитету.

КРУШЕВАЧКА ГИМНАЗИЈА

Испит зрелости за 1892—93. шк. годину. — Директор крушевачке гимназије поднео је министарству овај извештај о испиту зрелости, држаном месеца јуна ове године:

Осми разред учило је осамнаест ученика. Од њих шеснаестица јавили су се одмах за полагање испита зрелости, а двојица јавила су се тек онда пошто су полагала испит из појединих предмета осмог разреда, из којих су преко године имали слабе оцене.

Осим ове осамнаестице јавио се и један, који је прошле године одбијен на годину дана, и један који је дошао из београдске гимназије. Овај последњи, чим се јавио, он је и одустао од полагања испита и отишао да га подлаже у нишкој гимназији.

Испит зрелости, дакле, полагало је свега деветнаест кандидата. — Од тих је испит зрелости положило:

с одличним успехом	2
с врло добрим „	9
с добрим „	8
са slabим „	—

Свега 19 ученика.

На основу добивених оцена испитни одбор признао је шеснаестици кандидата зрелост и спрему са слушање факултета на Вел. Школи или универзитету, а тројица су одбијена на три месеца, јер су показали слаб успех из појединих предмета.

НИШКА ГИМНАЗИЈА

Извештај за школску 1892-3. г.

Почетком ове школске године, месеца септембра и октобра, било је извесних кретања у наставничком особљу ове гимназије, те је с тога рад у овој школи, по сталном распореду предмета на поједине наставнике и на часове, почео тек 9. новембра.

По пређашњем наставном плану од 26. септембра 1888. год. ПБр. 9949. радило се до 15. јануара 1893., а од 16. јануара исте године рад је настао по новом наставном плану, према наредби од 7. јануара 1893., ПБр. 295.

Предмети су предавани и свршавани по прописаном програму махом крајем месеца априла. Остало време до испита употребљавано је на понављање онога, што се учило. Само историја општа у вишим разредима и литерарни облици у V. разреду нису исцрпно предавани, јер су наставници тих предмета били премештени, па су нови тек јануара месеца били постављени. Један је постављен 12., а један 26. јануара.

Овде морам приметити, да је крајње време, да се изради детаљни програм за све предмете и да се заведу разредне књиге, у којима ће наставници записивати свакога часа о чем ће идућег часа бити предавање, јер је само на овај начин могућно старешини завода знати, да ли се све по програму ради и да ли је заиста при крају године програм исцрпен. Без овога старешина завода мора се ослонити за ово на извештај наставника, а то по моме мишљењу не би требало да буде довољно. Ми тражимо лек да поправимо нашу средње-школску наставу и мислимо, да ће се она тиме поправити, ако дамо ком предмету који час више и обратно, ако ком предмету смањимо који час, или ако један предмет преместимо из једног разреда у други. Нека се удеси какав се хоће наставни план, он ће у главном садржавати исте предмете, јер сви ти предмети имају за образовање средње-школске омладине скоро подједнаку важност. Нека се распоред предмета окрене како се хоће, у главном ствар опет излази на једно исто. Настава тиме нимало неће бити боља, ако рад у школи не буде био бољи. Да би пак рад у школи био бољи, потребна је добра контрола, а она ће бити добра

Онда, кад старешина завода буде знао у напред, шта ће се ког дана на ком часу предавати. Онда се неће догађати, да наставник дође неспреман на час и да по недељу дана остане при истој лекцији, нити ће се пак догодити, да предмет не буде свршен, а да старешина завода буде извештен, да је све по програму свршено. Зар нам ученици, који долазе из једног завода у други, не дају доказа, како то и то у том и том заводу из тог и тог предмета нису учили, међу тим у извештајима старешина завода читамо, да је све по програму свршено?

Предмети су предавани по прописаним уџбеницима, а за које нема уџбеника, наставници су састављали лекције по разним савременим писцима.

Наставници геологије с минералогijом и ботанике излазили су са ученицима неколико пута у екскурзије и упућивали их, како ће у природи познати оно, што су у школи учили.

Кабинети јестественички, хемијски и физички може се рећи да су добро снабдевени, али је незгода у томе, што су докали гимназијски за рад са тим апаратима и препаратима врло неудобни, те због тога и настава у тим предметима прилично трпи.

Писмени задаци у школи давани су и прегледани онако, како је прописано за те задатке.

Књижница школска такође је добро снабдевена разним и добрим делима и у добром је стању, а и осталих учила потребних за географију и т. д. ова школа има.

Ученици показују вољу за вештине. Од вештина учили су ове године цртање и писање по старом наставном плану до 16. јанура, а од 16. јануара писање је учила само једна група ученика, како је то новим планом прописано. Цртање пак и по новом плану учили су првих шест разреда. Даље учили су према новом плану и црквено певање, а сем овога један изванредан број ученика учио је и нотну певање и свирање. Ученице пак училе су и женски рад. Гимнастике и војног вежбања у овоме заводу није било, јер није било наставника за ово. Завод има ђулад и дрвене пушке за овај предмет.

Сем прописаних одмора у току ове школске године био је ванредан одмор 3. априла, што је Његово Величанство Краљ примио краљевску власт, и 1. маја нарочито због селидбе већине наставника. Сем овога два пута по 7 дана школа није радила, јер су била два избора народних посланика и наставници су ишли на изборна места као председници бирачких одбора.

Што се тиче изостанака наставничких од часова у току ове школске године, о томе има г. министар месечне извештаје.

Поред све пажње, да сваки ученик сваког двомесечја добије из сваког предмета оцену, ипак има случајева, да је у двомесечју по који ученик остао без оцене. Томе је узрок велики број ученика у неким разредима или дуже боловање ког ученика, а и то, што је ова школа за све предмете добила наставнике тек при крају јануара месеца, као што је напред у овоме извештају казато.

Испити у одељењима II. разреда и у VI. и VII. разреду махом су свршавани пре подне, јер је у тим разредима по толико ученика, да је то могло бити и да ученици буду добро испитани, а у осталим разредима испити су трајали по цео дан.

Задоцњавања од школе и цркве није било много случајева. Овдашња деца обично су пре времена код школе.

Одлуком професорског савета кажњен је свега 21 ученик, и то: затвором од 6—10 дана због неоправданих изостанака 5 уч. I. р., 1 уч. III., 1 уч. IV. и 1 уч. VI. разреда; затвором од 6 дана 1 уч. IV. р., због неуљудног понашања на часу; затвором од 10 дана 4 уч. I. р., због лошег владања на улици; затвором од 10 дана 1 уч. IV. р., због покушаја преваре. Искључено је с правом на испит 3 уч. I. и 1 уч. IV. р., због лошег владања. Искључено је без права на испит 1 уч. I. р., због крађе, и изгнано је из овога завода на свагда 1 уч. II. р., због писања безобразних писама, и 1 уч. III. р., због фалсификовања својих оцена. Других ситнијих казни било је чешће, које је одређивао директор или разредни старешина. За време затвора ученици су добивали на израђивање писмене задатке из разних предмета.

Ова гимназија нема своје зграде и смештена је у две приватне зграде, које су доста далеко једна од друге и у разним улицама. Само то, што су те зграде одвојене и тако далеко једна од друге, довољно је па да се види, да не одговарају циљу а да и не узимамо у обзир друге недостатке који се састоје у томе, што су поједина одељења мала, недовољно осветљена и што се рђаво греју. Крајње је време, да се приступи подизању гимназијске зграде у Нишу. О томе је већ више пута слат извештај г. министру и нешто је почето на томе да се ради у министарству још пре неке године.

Бројно стање ученика и остале статистичке податке поднећу у обрасцу за статистику ове школе

у почетку идуће школске године по свршеним поновним испитима. Сада пак изложићу само то, да се види, колики је број ученика полагао испите и колико од тог броја прелази у старији разред на чисто, а колико понавља разред, колико понавља испит из једног а колики из два предмета.

РАЗРЕД	ПОДАГАЛО ИСПИТЕ	НИЖЕ ПОДАГАЛО СВЕ ИСПИТЕ	ПРЕЛАЗИ НА ЧИСТО	ПОНАВЉА РАЗРЕД	ПОНОВИТЕ ИСПИТ		
					из	из	СВЕГА
					ЈЕДНОГ	ДВА	
					предмета		
I.	114	3	45	31	21	14	35
II.	62	4	30	13	6	9	15
III.	58	2	26	11	16	3	19
IV.	43	2	12	6	15	8	23
V.	41	2	16	6	13	4	17
VI.	14	2	11	0	1	0	1
VII.	17	2	15	0	0	0	0
СВЕГА	349	17	155	67	72	38	110

Из ове таблице види се, да у првих пет разреда па чисто прелази у старији разред знатно испод половине, што се не може сматрати као повољан успех, а у VI. и VII. разреду ствар са свим друкчије стоји, ту је успех врло повољан. Није могуће похватати све узроке, који су неповољно утицали, те је у првих пет разреда онакав успех, али су извесно томе узроци и сиротно стање многих оvd. ученика и незгода за учење код њихових кућа, као и велики број ученика по тим разредима.

У VIII. разреду било је девет ученика и сви су положили испит зрелости, што се види из извештаја о том испиту, који сам раније послао.

Бр. 377.

8. Јула 1893. год.

у Нишу.

Директор
нишке гимназије,

Св. Атанацковић с. р.

ПАРАЋИНСКА НИЖА ГИМНАЗИЈА

Извештај за 1892.—3. школ. годину. — I. Бројно стање, успех и владање ученика

	РАЗРЕД												СВЕГА		
	I			II			III			IV			УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	БАКА
	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	БАКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	БАКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	БАКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	БАКА			
1. Уписано	46	7	53	19	11	30	19	10	29	14	4	18	98	32	130
<i>Свега уписано . . .</i>	46	7	53	19	11	30	19	10	29	14	4	18	98	32	130
2. Прелази	14	4	18	12	5	17	9	3	12	7	3	10	42	15	57
3. Понавља разред	6	—	6	4	1	5	1	1	2	—	—	—	11	2	13
4. " испит	18	1	19	1	3	4	2	1	3	2	1	3	23	6	29
5. Да напнади	2	—	2	1	—	1	3	—	3	—	—	—	6	—	6
6. Исписало се :															
а). отишло у други завод	3	—	3	—	—	—	2	1	3	2	—	2	7	1	8
б). умрло	1	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1	2
в). напустило школу	2	2	4	1	1	2	1	4	5	2	—	2	6	7	13
7. Губе право школовања :															
а). због неуспеха	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	—	1
б). изагнан из свих завода	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	1	—	1
<i>Свега на крају године . . .</i>	46	7	53	19	11	30	19	10	29	14	4	18	98	32	130
8. Награђено књигама	3	1	4	7	1	8	1	2	3	4	1	5	15	5	20
<i>Свега награђено</i>	3	1	4	7	1	8	1	2	3	4	1	5	15	5	20
9. Кажњено :															
а). један пут { разр. старешином	9	—	9	7	1	8	2	—	2	3	—	3	21	1	22
{ директором	1	—	1	1	—	1	2	—	2	—	—	—	4	—	4
{ саветом	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	—	1
б). више пута { разр. старешином	4	—	4	1	—	1	—	—	—	2	—	2	7	—	7
{ р. стар. и директ.	7	—	7	—	—	—	3	—	3	2	—	2	12	—	12
{ р. ст. дир. и пр. сав.	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2
в). от. пут. { с правом на испит	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1
{ на свагда	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	1	—	1
<i>Свега кажњено</i>	23	—	23	10	1	11	8	—	8	8	—	8	49	1	50

II. Настава. — Осим нишке хришћанске, рачуна, геометрије и хемије све остале предмете предавало је у току године по два, а геомтр. цртање, слободно цртање и лепо писање — три наставника. Кад се томе дода да је због премештаја наставника и због земљотреса издангубљена скоро трећина раднога времена (од 3668 часова по распореду није држано 1346 ч.) — онда је јасно да је настава морала бити у назатку и по количини и по каквоћи. Последњи месец рада, после дангубе око оправљања земљотресом оштећене школске зграде, употребљен је на понављање и утврђивање дотле унесенога научног градива.

III. Ученички изостанци. — Ученици походе школу уредно. Нарочитог изостајања није било. Оправдани изостанци учињени су због болести, а неоправдани, махом, због задоцњавања. Оправданих изоставања на једнога ученика долази 19, а неоправданих 6.

IV. Књижница, кабинети и учила. — Књижница броји 388 дела с 977 свезака. Кабинети су, још у почетку, снабдевени с најпречим потребама, и од тада мало је што приновљено. Од учила имају најпотребнија.

V. Школска зграда. — Школска је зграда од тврдог материјала, пространа и удобна. Незнатне оштете земљотресом нанесене јој оправљене су, и сада је у свем здрава.

Директор
параћинске ниже гимназије,
Срет. Ж. Пашић, с. р.

ШАБАЧКА ГИМНАЗИЈА

Извештај за 1892.—93 школ. годину. — Дана је у овој гимназији, по свршетку службе Божије и благодарења у цркви, пред многобројним скупом извршена школска светковина, којом је завршен рад у 1892.—93. школ. години. Пошто је прочитана класификација, раздаване су по избору професор. савета одличним и врло добрим ученицима књиге за учење, а похвални листови за успех у вештинама. За овим су раздате свима ђацима штампане оцене, од којих 1 примерак част имам послати под . и г. министру.

У подацима, које доле излажем, шаљем учтиво кратак извештај о броју ђака који су школску годину завршили и испите полагали, (без VIII разр., о ком је поднет засебан извештај). По томе:

	ПРЕЛАЗИ НА ЧИСТО			ПОНАВЉА РАЗРЕД:			ПОНАВЉА ИСПИТЕ:			ОТПУШТА СЕ:			СВЕГА ЂАКА:		НАГРАЂЕНО:	
	МУШ.	ЖЕНСК.	СВЕГА	МУШ.	ЖЕНСК.	СВЕГА	МУШ.	ЖЕНСК.	СВЕГА	МУШ.	ЖЕНСК.	СВЕГА	МУШ.	ЖЕНСК.	МУШ.	ЖЕНСК.
у I разреду	35	12	47	10	1	11	23	8	31	1	"	1	69	21	12	2
у II "	39	14	53	7	1	8	17	8	25	"	"	"	63	23	15	—
у III "	29	14	43	3	"	3	13	4	17	"	"	"	45	18	5	7
у IV "	29	9	38	1	"	1	16	3	19	"	"	"	46	12	3	3
у V "	15	3	18	1	2	3	9	6	15	1	"	1	26	11	1	"
у VI "	14	3	17	"	"	"	2	"	2	"	"	"	16	3	5	3
у VII "	11	2	13	"	"	"	2	"	2	"	"	"	13	2	4	1
Свега	172	57	229	22	4	26	82	29	111	2	"	2	278	90	45	16

Бр. 453.

29. јуна 1893. год.

у Шапцу.

Директор шабачке гимназије

Сима Ј. Вимбић с. р.

ВЕЛ.-ГРАДИШТАНСКА НИЖА ГИМНАЗИЈА

Извештај за 1892.—93. шк. годину.

I. — У почетку школске године уписало се:

у I. разреду 54 ученика и ученица.

" II. " 30 "

" III. " 15 "

" IV. " 15 "

Свега 114 "

У току године оставило школу или отишло у други завод:

из I разреда 6 ученика и ученица.

" II " 3 "

" III " 2 "

Свега 11 "

умро: из I р. 1 "

Свега 12 "

На крају школске године полагало испите:

из I разреда 37 ученика и ученица.

" II " 27 "

из III разр.	13 ученика и ученица.
„ IV „	15 „
<hr/>	
Свега	92 „

Од ових је:

а.) прешло у старије разреде:

из I разреда	16 ученика и ученица
„ II „	13 „
„ III „	2 „
„ IV „	5 „
<hr/>	
Свега	36 „

б.) остало да понови испите:

из I разреда	7 ученика и ученица.
„ II „	9 „
„ III „	10 „
„ IV „	6 „
<hr/>	
Свега	32 „

в.) остало да понови разред:

из I разреда	14 ученика и ученица.
„ II „	5 „
„ III „	1 „
„ IV „	4 „
<hr/>	
Свега	24 „

Награђено је књигама послатим претписом ПБр. 7376:

из I разреда	7 ученика и ученица.
„ II „	6 „
<hr/>	
Свега	13 „

Главни узрок оваквом успеху у томе је, што је у овој школској години овдашња нижа гимназија много издангубила: нешто због заразе — гушобоље —, нешто са оскудице у наставницима, а нешто и због одсуствовања појединих наставника.

Тако: у месецу септембру рађено је само $6\frac{1}{2}$ дана, јер су ученици за све остало време били распуштени због заразе; прво, по одобрењу господина министра ПБр. 10430., од 30. августа пр. г., а по том по наређењу средског лекара, о чем је опет јављено министарству актом ове школе од 18. септембра, Бр. 246. Осем тога школа је изгубила у фебруару 5, а у мају 2 радна дана због избора народних посланика.

А поједини предмети опет дангубили су и преко тога са оскудице у наставнику или са одсуствовања наставничког. Тако:

1.) Хришћанска Наука није предавана од 26. септембра до 15. октобра, јер није било вероучитеља.

2.) Немачки језик није предаван: у II-ом разреду од 29. октобра до 2. јануара и цео месец

април, у III-ем и IV р. од почетка године до 29. децембра и цео април.

3.) Француски језик у III р. од почетка школске године до 4 децембра.

4.) Земљопис: а.) у I р. од 31. октобра до 27. новембра: па опет у новембру-децембру имао свега само 5 часова; б.) у II-ом од 28. октобра до 22. новембра: у новембру-децембру имао свега само 4 часа; в.) у III-ем и IV-ом од 23. октобра до 7. децембра.

5.) Српска Историја није предавана од почетка године у III р. до 4-ог, а у IV до 7-ог децембра.

6.) Рачун у I, II и III, Геометријско цртање у II и III, Алгебра и Геометрија у IV скоро целог октобра; а геометријско цртање и рачун у III и Алгебра и Геометрија у IV још и скоро целог децембра. Геометријско цртање у I-ом није предавано од 2. децембра до 5. јануара.

7.) Зоологија у I р. није предавана од 27. новембра до 8. јануара — а у јануара и фебруара имала је свега само 4 часа.

8.) Ботаника у II р. од 25. новембра до 2. јануара; — имала је опет само 4 часа у јануару — фебруару.

9.) Физика у III р. није предавана од 31. октобра до 18. новембра.

10.) Хемија у IV р. 28. октобра до 18. новембра.

11.) Српски језик најмање је дангубио: свега $7\frac{1}{2}$ радних дана; у марту дан и по, а у априлу 6.

Ну оволиком дангубљењу школе ваља придодавати и често мењање наставника. Тако:

За Хришћанску Науку променила су се 2 наставника;

За Нсмачки језик у II. и за Земљопис у I-ом такође 2;

За Земљопис у II. и III. 3, а у IV. 4 наставника;

За Зоологију у I. и Ботанику у II. променила се 3;

За Физик у III. и Хемију у IV. 2 наставника;

За рачун у I. и II. и Геометријско цртање у I. изменила се 4, а за рачун у III, геометријско цртање у II. и III. и Алгебру и Геометрију у IV. 3 наставника.

II. — Предмети су већином предавани по прописаним програмима, али програми нису свуда потпуно исцрпени из узрока горе споменутих. Тако:

а) Из *Хришћанске Науке* није програм исцрпљен у I. и II. разреду. Изостало је: у I р. израиљско царство, јудејско царство, вавилонско rop-

ство, владавина персиска, македонска и римска; а у II. последњи дани Христови на земљи, Цвети, Вел. Понедељник, В. Уторник, В. Среда, В. Четвртак, сахрањивање, васкрс и вазнесење Христово.

б.) Из српског језика није исцрпен програм у II. и III. разреду. Изостало је: у II. о главним значењима именских и глаголских облика и о стању радње глаголске, а у III. о сложеним реченицама и о реченичним значајима.

в.) Из немачког језика — који је предаван само $3\frac{1}{2}$ месеца — није исцрпен програм ни у једном разреду. Изостало је: у II. разреду о именицама (најглавније о слабој и јакој промени), о заменицама и глаголима (слабе промене и помоћним) о придевима и интерпункцији; у III. о придевима и приловима, о трима придевским променама и све редом до краја прописаног програма; у IV. није исцрпен ни програм III. разреда. — Узрок овако маленом делу извршеног програма, поред и сувише кратког времена, за које је ове године немачки језик предаван, састоји се и у томе, што су ученици садашњег III. и IV. разреда и прошле школске године прилично издангубили у учењу овога предмета са оскудице наставника, као што је о томе јављено у прошлогодишњем извештају од 4. јула Бр. 162.

г.) Програм није исцрпен ни из Француског језика у III. разреду. Изостало је: о најобичнијим неправилним глаголима и најглавније о употреби времена и начина.

д.) Из Земљописа програм није исцрпен само у IV. разреду. Изостао је опис Азије и Африке.

ђ.) Из српске Историје није исцрпен програм само у IV. разреду. Завршено је са 1817. годином. Поред кратког времена овоме је узрок и непотпуност уџбеника, са чега се морало диктовати.

е.) Из опште Историје у II. р. програм је потпуно извршен.

ж.) Из Зоологије је изостало: о пршљенашима, мекушцима, зракарима и праживотињама.

з.) Из Физике није предавано: о галванизму, звуку и светлости.

и.) У IV. разреду је изостала сва неорганска хемија.

ј.) Математика. И из математике није извршено све по програму. Тако:

Из рачуна: у I. је изостало о метарским мерама и вежбању у рачуну с њима, о сложеним бројевима, о мери времена и круга и вежбање у рачуну с овима; у III. сложен интересни рачун и практични рачуни.

Из геометријског цртања изостало је: у I. р. о кругу и о свима осталим сликама, правилним и неправилним полигонима, најглавнији задаци о дељењу и претварању слика и примена изучених конструкција; у III. о ипербולי, о дијондима, о телима правилним и неправилним.

Из Алгебре у IV. разреду изостало је: растављање алгебарских израза на чинитеље, истраживање мере и садржатеља, једнакост и неједнакост алгебарских израза и сразмере. А предавано је о степеновању, што по програму долази у V. разред. Из Геометрије у IV. р. изостало је: подударност четвороуглова, поређење и мерење површина.

III. — Понављање предмета отпочело је:

а.) Из Хришћанске Науке у I. и II. разреду — ма да програм није био исцрпен — у половини априла; у III. и IV. почетком маја.

б.) Из Земљописа, II. и III. разреду програм је исцрпен крајем априла; по том су понављане само главније и теже партије.

в.) Из Српске Историје у III. разреду програм је исцрпен крајем априла, а у IV. оно што је предавано довршено је у половини маја; по том су понављане теже партије.

г.) Из Математике што се извршило из програма, извршило се до краја априла. После се само понављало.

д.) Из српског, немачког и француског језика, земљописа у I. и IV. и природних наука понављања није било никако, већ су предавања продужавана до 5. јуна, када су ученици распуштени за испите.

IV. — У току ове школске године, осем редовних својих послова, професорски савет, а у седници својој од 13. марта, Бр. 103., расправљао је и питање о томе: како и на који начин да се ученици попправе у владању и понашању у школи између часова, као и о томе: како би се што више припомогло напредовању ученичком у наукама, — па је решио: да наставници одлазе на часове 10 минута раније, а предавања опет у време да отпочињу. Ово је решење послато господину министру на одобрење, али га господин министар није одобрио, већ је претписом својим, ПБр. 3839., наредио: да се надзор над ученицима и даље строго врши по одредбама школског закона, правилима за разредне старешине и упутству од 2. октобра 1871., Бр. 4699.

V. Ученици се нису жалили на тешкоће предмета.

VI. Писмени задаци давани су потпуно по правилима од 8. октобра 1883., КШБр. 11237. и у

опште с њима је рађено онако, како је овим правилима наређено. Овде се не шаље ни један задатак израђен преко године с тога, што су наставници још пре испита били већ вратили књижнице задатака ученицима.

VII. — Наставник хришћанске науке трудио се да утиче на дух и морал код ученика и имао је прилично успеха.

VIII. — Учење српског језика имало је прилично тежоба. Узроци су: 1.) што су ученици садашњег III и IV. разреда доста издангубили у прошлој и претпрошлој школској години у учењу овога предмета, о чему је јављено и у прошлогодишњем извештају; 2.) крајња деност ученичка, којој се придружио и немар родитеља у вођењу надзора над децом својом; 3.) уображење ученика, да им није потребно учити законе свога матерњег језика.

IX. — Успех је из опште историје у II. р. и српске историје у III и IV. потпуно добар.

Ученици су за општу историју имали књигу „Општа Историја“ у сликама и животописима од Ј. Борђевића, а за српску историју имали су књигу „Историја српског народа“ од Љ. Ковачевића и Љ. Јовановића.

Наставник српске историје помагао се у својим предавањима и народним песмама.

Удбеник за општу историју врло је добар тако, да се бољи не може пожелети, јер он буди у деце љубав ка отаџбини, а својим животописним сликама утиче да се још у млађаним ђачким годинама почињу образовати светли карактери.

У удбенику за српску историју требало би да је јача хронолошка веза у излагању историских догађаја; а за време од пада деспотовине до данашњих дана врло је потребно да се што пре напише и изда ваљан, објективан и непристастан удбеник, јер је, с једне стране, диктовање врло тешко и за наставника и за ученике, а, с друге стране, без удбеника службено утврђена оставља се широко поље наставнику, да у нашу историју, коју треба сматрати као неку светињу, унесе своје личне погледе на узроке и развој политичких догађаја.

X. Из *Хемије и Физике* прављени су опити онолико, колико се према стању кабинета могло. Ученици нису извођени у поље ради скупљања биљака с тога, што је наставник — као што то сâм у свом годишњем извештају вели — из ботанике држао само 4 часа.

XI. — Напредак из рачуна, а особито из Алгебре и Геометрије, доста је слаб.

Узроци су слабом напретку: 1) мењање наставника, 2) прилично дангубљење; 3) што наставник, који је ове предмете најдуже предавао, није предавао све партије поступно и природним редом; нарочито ово вреди за Алгебру, где није предавано — као што је напред споменуто — растављање алгебарских израза на чинитеље, истраживање мере и садржатеља, једнакост и неједнакост алгебарских израза и сразмере, а предавано је степеновање што долази у V разред.

XII. — Успех из Земљописа био је потпуно добар, а био би још и бољи: да није толико дангубљено; да се нису мењали наставници и да има бољих мапа.

Од учила за Земљопис ова школа има: 2 велика глоба, планетаријум, телуријум са лунаријумом, планиглоб, и неколико општих и посебних, већином политичких мапа. Мапе су већином у рђавом стању од дуге употребе и све су старог издања. Исто тако и телуријум са лунаријумом је покварен и готово неупотребљив.

Нарочито је потребно набавити за Балканско полуострво најновију и најбољу мапу. Добро би било, кад би се набавиле и главније рељефне мапе, ма и у мањем формату.

XIII. — Ученици показују и дара и особите воље за певање. За цртање, може се рећи, није ни било наставника; а сумње нема, да би га ученици с вољом учили и показали успеха.

XIV. -- Старешина школе давао је ванредне одморе: 13. јануара I. разреду због спреме учионице за св.-савску прославу; 15. јануара целој школи ради одмора после прославе и 1. маја ради свођења претпоследњег резултата и одашиљања извесница о успеху за марат и април.

XV. — Ученичких задоцњавања од школе и цркве било је врло мало.

XVI. — Одлуком професорског савета важњена су само 3 ученика и то: 1 из III. разреда за бој са шегртима — одлучењем од јавног редовног учења за годину дана с правом на испит; 1 из IV. разреда за бој са друговима са 6 дана затвора; 1 из I. разреда са 8 дана затвора за то, што се купао у Дунаву — мимо забрану — и том приликом гурајући једног свог друга у мало га није удавио.

Најобичније су употребљаване казне: затвор са изразом задатака.

XVII. — Никаквог случаја непослушности није било.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

XVIII. — Кабинет — физички, хемиски и јестаственички — и библиотека одговарају школској потреби.

Зграда је својина оvd. општине и за сада — према садашњем броју ђака — је добра. Потребне су неке ситније и незнатније оправке, за које ће

се писати оvd. општинском суду, да се изврше до почетка школске године.

Бр. 228.

3. јула 1893. године
у Вел. Градишту.

Директор,
М. Млинар, с. р.

НАУКА И НАСТАВА

О НАУЦИ БУДИНОЈ.

Од свију индогерманских народа бејашу Аријевци по свој прилици први, који још у преисторискоме добу напустише своју постојбину у малој Азији, тражећи нова станишта. Они сиђоше кроз кабулске кланце у Пендаб, земљу којом теку пет великих река, и прекрилише сву предњу Индију, освајајући је.

За време тих стадних дугих борби и ратних похода дотераше Аријевци, под утицајем нових животних међусобица и тропске климе, до особитог друштвеног, духовног и телесног развића, које се показиваше нарочито у испољавању њихове вере и филозофије. Од исконског чистог природног служења дођоше они до браманизма, а од овога реформама краљевића Сидхарта, из племена Сакја, до будизма, вере, која и данас у неисламској Азији влада, и која броји близу 400 милијуна присталица.

Да бисмо темељно разумели основе науке Будине, потребно је, да најпре рекнемо што о браманизму, из којег се и развио будизам.

По светим књигама браманским, видимо, овај свет је само обмахна или уображење индивидуалне душе. Истински постоји једино Брама или душа свѣта, а то је вечито и непроменљиво биће, које није постало (а које је у санскритскоме језику средњег рода). Остали свет само се чини да постоји. Варљива пак слика, коју ми зовемо светом, постала је тиме, што се Брама раширио у свет појава. Из његових најчистијих делова постадоше различите врсте богова, људи, животиња, биља, а пошто се Брамина сустанца искварила постадоше најпосле и неорганска тела и зли дуси. Како је све изишло из Бrame, тако се све у њ и враћа. Ове слике у природи, које постају и пролазе, избијају и падају, доказују својом несталношћу своју празнину и ништавност. Само је Брама оно истинско, непроменљиво биће, а њега познати јесте највећа мудрост. Оне душе, које своје „ја“ себично

сматрају као нешто са свим различито од осталих бића, потонуће у светски вртлог, али ће се некада поново родити и то према својим греховима у вишим или нижим облицима појава, и неће се дакле никада избавити из тога бедног и очајног стања. Ко се према томе одрече свих похота, ко се покорава законима и трпељиво сноси све недаће, долазиће сељењем своје душе све у савршеније облике појава, и на послетку, ако је живео светитељски, неће се више рађати, т. ј. сјединиће се с Брамом.

Овај прост и леп поглед на свет изврте се под рукама поповштине у право растројство и ужасно мучење народне масе, јер одатле Брамани изведоше поделу на касте. Брамну одмах оличише и замислише као Бога, а придружише му Вишну и Живу. Брама живи у свима бићима, али су само Браманти, војници, земљорадници и трговци проишли из његових чистих делова, а напротив Судра или царија, занатлије, надничари, слуге и робови, из нечистих. Судра су дакле сличне животињама, оче су са свим неваљале и запостављене свима, и не могу се никад уздићи до Бrame.

Услед оваког тумачења настаде дивље идолопоклоничтво с небројним церемонијама, молитвама, заветовањима, испосничтвима, и т. д., што је постојано одржало народ у шкрипцу и било средство да се он најгрђе злоставља, испсава и тлачи.

Али вера, која тако за навек запостављаше главну масу народа, морала је најпосле доћи до револуције. То је значај Буде Сакјамуне, који се појави баш онда, кад је браманска охолост и лакомот достигла свој врхунац, да разбије гвоздене окове те догме, да поништи преимућство појединих каста, и да целоме народу покаже спас и избављење.

По новијим критичким испитивањима историјским држи се, да Будино рођење спада око 700. године пре Христа. Његов животопис, кићен доцније све више и више безбројним чудима и фан-

тастичким пригодама, кад изоставимо најгрубље претераности, овакав је:

Једнога дана чиста и непорочна краљица од Капилавасту, која као и њен муж беше од рода Сакја, усни чудан сан. Сањаше, како је један бели слон такну — са стране својом сурлом, и како се ту на начињену рану засија светлост од пет боја. На њено питање шта то значи, објаснише гатари, да ће она бити мати једнога највеличанстенијег и насавршенијег Буда. И краљица одиста роди под смоквом у летњиковцу Лумбинију врло лепо детенце које крстише светом водом и наденуше му име Сидхарта. Најстарији духовник походи краљевића, поблони му се и назове га гласно спаситељем света, а дворски астролози и жреци предсказиваху му, да ће бити или светски владар или светски победилац.

Како краљ није желео, да му син буде духовник, то га он одведе у неки удаљен и украшен врт, где га васпита далеко од света и у 16. години ожени, а око врта постави стражу да нико у њ не уђе, нити краљевић куда изиђе.

Уз пркос непрестаним раскадашним гозбама и уживањима, Сидхарта показиваше јаку наклоност меланхоличним размишљањима. Он је избегавао дворска весеља и за то доби име Сакјамуни (Сакја усамљеник, испосник).

Једнога дана, кад се шетао по врту, сусретне га неки старац смежурана, наборана лица, ћелав, а сав је дрхтао удовима, — нико није знао како се ту увукао. Изненађен жадосном појавом старчевом, Сакјамуни упита свога воџиоца ко је то. — Овај му одговори: „Неки стар човек!“ — „А је ли то судбина свију да остаре?“ упита краљевић даље, „или је то само породични грех код овога?“ — „Не, судбина је свију креатура да остаре!“ — одговори му возилац и смућен повезе га у двор.

Краљ, коме је тај случај достављен, појача стражу и запрети смрћу ономе, који пусти кога туђинца у врт. — Уз пркос тога Сидхарта при другој шетњи наиђе на једнога болесника заражена неком неизлечивом болешћу, а трећи пут опет нагази на људску лешину, која је била сва онакажена и коју су разносили први. Тада краљевић очајно повиче: „Тешко роду људском, коме је одређено да као жртва толиких јада ипак подлегне смрти старешћу и болешћу. Ја ћу да мислим о томе, како да се свет ослободи тих зала.“ Кад је пак после неколико дана дубоко замишљен ходао по врту, изиђе од једном преда њ неки духовник — покајник, чија је цела појава показивала

његово унутрашње спокојство и смиреност. Од тога тренутка Буда се тврдо реши, да се одрекне света.

Још истога дана замоли он свога оца да га уклони из дворца, а кад овај ни по што не хте, он намисли да бежи. Већ је стајао коњ оседлан, кад му јавише, да му је жена родила сина. Тада се још једном отпоче у његовим грудма очајна борба између родитељске љубави и човечанске. Љубав према страдалном човечанству победи. Он се тихо прикраде соби своје жене, која је мирно спавава с новорођенчетом у загрљају, погледа их другим погледом на расстанку па се онда одлучно вину на коња и побеже неопажен из дворца.

Пошто је целу ноћ јахао, преда свога коња и краљевско одело са себе верноме слуги и врати га кући, за тим подсече своју косу, обуче жуто просјачко одело и пође тако апостолски у престоницу суседне државе, те да ту из уста славних учитеља научи најдубље тајне браманске мудрости. Али одмах увиде, да ту не може наћи оно што жели. Обмахнут тако али сад више жудан свете мудрости, он се повуче у пустињу, где шест година проведе осамљен у бдењу, посту и размишљању. Кад протече то време, он се осети, да је ојачао за најљуће борбе.

Код суседног Будагаја било је дрво познања (боди), а под њим престо интелигенције. Он се попе на престо, и сад настаје одрицање и савлађивање света од грехова, похота и самоинтереса.

Мара, бог љубави, грехова и смрти, владар овога света, изиђе преда њ с војском и припрети му, да се окане тога. Сакјамуни оста као хладна стена. Тада му Мара понуди сва царства овога света, показа му све радости и уживања и обећа му испунити сваку жељу. Али Сакјамуни рече: „Похотљивост не води спасењу, она се никад не да уголити, већ расте као жеђ, кад се пије слана вода. Одлази од мене!“ У очајању Мара побегне, а исте ноћи после те борбе, укаже се пустињаку Сакји светлост познања, пред чијим блеском ишчезоше и време и простор, и обмахна постанка и нестанка са свима својим варљивим сликама. Он је сад својим оком видео неизмерни простор васељене; познао да је свуда, где преовлађује нагон за животом, јавна борба и немир, нужда и зло, јад и чемер, и, да би се избегле те бескрајне патње у животу, има само једно средство, а то је: у самоме себи угушити тежњу за егзистенцијом. С овим последњим мишљењем он је достигао савршену мудрост (боди) и постао Буда (просветитељ, спаситељ).

Педесет дана пробавио је тако Буда под Бодрдрветом, па се онда врати људима, и по путо-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BS

вима и раскршћима поче проповедати многобројно окупљеној светини спасење и пут ка спасењу.

Свет је по Сакјамуни-јевом учењу без почетка и краја, а његов створитељ и не постоји. Јер, како би било могућно да се раскине она веза између узрока и дејства, и од куда тај први узрок па онда дејство? Космос са свима својим милијунима светова није ништа друго до го сан, огледање оне неизлечиве тежње за егзистенцијом. Гдегод се та тежња јавља, ту ће се јављати и материјална тела, која носе опет собом рођење, болест, старост и смрт с последицом сваковрсних болова и мука. Тежња за егзистенцијом порађа биће (свет). Биће порађа бол. Овај свет појава зове се Сансара, а то је пусто море, по коме холуја од страсти непрестано витла душе. Свако добро као и свако рђаво дело носи свој плод у новоме рођењу, и никад тој игри неће бити краја. А ако баш свет због сувишних грехова морадне најпосле и пропасти, постаће опет нов. Али и по један Буда родиће се у свакој светској периоди, јер и спасавања мора бити, кад су грехови ту, а оно није везано за једну једину личност или једну једину периоду.

Каквоме оку, што се већ помрачило од грехова, на сваки начин чини се, да су сопствени јади нешто случајно, јер се нико, који још осећа у себи жудњу за егзистенцијом и њеним површним уживањима, не опомиње својег ранијег живљења и грехова, које је на се натоварио. Он трпи и, теран болом, поново греша; он улази све дубље у круг метемпсихозе и никада не види изласка.

А има ли одиста каквога изласка? Је ли могућно мимоићи сељење душа, а из бурнога мора Сансаре пзићи у тихо пристаниште? Јесте! Тамо на другој обали лежи Нирвана, блажено, вечито Ништа, у које после своје смрти улазе они, који су добровољно угушили у себи све страсти и то сиротовањем, чистотом душе, уздржљивошћу и милосрдношћу; за који су дакле уништили у себи тежњу за егзистенцијом, и сад се само старају за спасење својих састворава.

То је језгро учења будизма, чији је основатељ први пут заблуделим људима изнео велику истину, да је циљ живота морални, да блаженство као и неблаженство лежи у самим људима, и да вредност човечју не одређују ни положај, ни богатство, ни ратна слава, ни таленти, ни научност њихова, већ само чистота и доброта душе.

Истина пребацивало се будизму и то с правом, да је утицао рђаво на масу и умно и телесно и политички. Али та је повика само јевропскога гледишта, а будист је неће никад за такву при-

знати. Јер, шта се тиче онога, који не ради за моћ или политичку величину свога народа, већ за његово вечито спасење, кога ће тај народ имати овде на земљи за владоаца?

Ствари су овога света равнодушне, управо као сенке на зидовима, а крајњи циљ свеколике тежње јесте улазак у Нирвану. Пут у њу, по Будином учењу, јесте колико прост толико тежак, особито за богаташе земаљске. „Тешко је“, вели Сакјамуни, „бити богат и ићи путем спасења“. За то се он пре свију обратио на сироте и потиштене — Судре, али и Браманди могу бити његови ученици и присталице. За касте се није питало, јер нико тиме није био искључен од спасења. „Мој закон“, учаше Буда, „јесте извор милости за све. Бистрој води је свеједно, да ли ће прати богате или сироте, добре или рђаве, племиће или слуге, и она их без разлике чисти“.

Прописи тога учења беху тако прости, како нигде и нигда дотле. Није требало ни образовања, ни дубокога знања па да се разумеју, „одбаците све и будите биксу“ (просјаци), први је захтев, који је Буда управио својим саверцима. За тим су долазили други прописи: „Ви треба да имате само по једно жуто одело (пршњак, капут и огртач), крчак за милостињу, суд за воду, бријач да бријете браду и косу што само таштину изазивљу, и да имате по једну шиватку (иглу). Не смете имати стана, већ да лутате као зверје по шуми, да на роду моју науку проповедате, и да свој залогат пред вратима испросите“.

Сем наведених ствари, свећеници будистички нису смели имати ништа више. Новац нису смели ни додирнути, морали су боравити под ведрим небом, а само у случају непогоде могли су се склонити код истовераца. Из овог последњег прописа постали су доцније будистички манастири, којих и данас има тисућама.

Да је требало строго избегавати сва светска уживања, разуме се само по себи. После ручка није се смело ништа више јести, јер из пунога желуца потичу грешни прохтеви. Нису била потребна ни грозна мучења свога тела. Довољно је било драговољно живети сиротињски, скромно, безазлено, уздржљиво од сваке светске похоте, и милосрдно према свима људима.

Главна врлина будизма јесте милосрђе (сажаљење), неограничено милосрђе према свима животним створовима: према људима као и према „нашој нижој браћи“, животињама. Убити животињу, па био то инсекат, био је тежак грех, који се у најближем покољењу мора покајати истим

мукама. Храћење месом било је према томе код будиста нешто грозно, а мучење животиња у будистичким земљама нешто нечувено.

Много вредности се још подаже на разматрање и размишљање, као и на проучавање овога закона. Срамања (т. ј. онај који се одрече сваке угодности) треба да се понизи и повуче у дубину своје скромности и уздржљивости, докле не заборава и свет и себе самог.

Ако је сва та правила извршавао верно, и ако се отресао свих страсти, онда је ступио у „одрицање воље за животом“, а тиме је уклоњена и мисао, која код других људи дели биће од бића. Тада извор поновног рођења засушује, оно „ја“ (што се жели да одржи и у потомству) пада као биљка, која се више не задева, или као светњак коме уља не достаје. И тек после смрти оваког тела долази му душа у Нирвану, т. ј. нестаје је, уништава се.

Али ова Нирвана, ово *ништа* није позитивно већ само *релативно ништа* — т. ј. ништа од свега онога, што ми овде на земљи знамо и поимамо, а то је стање, у коме нема оне четири појаве: рођења, болести, старости и смрти.

Још четрдесет и пет година, пошто је завладао будизам, ишао је Сакјамуни тако по земљи проповедајући. У дубокој старости својој дочекао је да рођеним очима види, како му се његов родни град руши, а цело племе пропада.

Када у осамдесетим годинама осети, да му се ближи крај живота, сакупи он око себе све своје ученике, па им још једном строго и с очинском збиљом препоручи све своје поуке и начела, и растаде се с њима речима: „Све је пролазно“.

За тисућу година по основању, распростре се будизам скоро целом Азијом, али у исто време би судбе, као и све оно што је добро и племенито а што дође међ људе, а на име: дегенериса се, изопачи и злоупотреби на земаљске, себичне циљеве.

Данашњи будизам, какав се проповеда на Пејлову, у Монголској, Бирми, Сијаму, Тибету и Китају, и где важи као народна вера, показује још врло мадо на себи од онога духа Сакјамунијевог. Само се још из светих књига може познати прва Будина наука, иначе је сва искварена разним доцнијим правилима, досеткама, измишљотинама и својеволјним објашњењима. У народну веру увукла се силесија разних празноверица с многобројним реликвијама. Будин „свети зуб“ важи сад тамо више но чиста наука. Због тога у Индији браманизам опет заузео прво место.

Међу тим нико не може порицати онај добротворни, морални и племенити утицај, који је будизам имао на азијске народе. Најсветлија страна те науке, која и данас стоји у пуној снази, то је толеранција. Будист сматра све људе, буди које вере и народности, за своју браћу, која, и ако лутају, теже истоме циљу. Никада се за ширење будизма није пролило ни капи крви, док су браманизам и ислам ватром и мачем беснели против Сакјамунијевих ученика. Нигде није љубав према ближњем, па и према животињама, тако велика као у будистичким земљама, и нигде не умире човек мирнији и задовољнији.

И ако је свештенство већином одступило од стројних прописа Будиних, и по богатим, безбројним манастирима тови се стотинама тисућа просјачких калуђера, који проповедају уздржљивост а сами је не врше, — ипак је морална снага будизма још ненарушена, и његова унутрашња истина и дубок етички значај још неуништен при свој навали толиких заблуда и обмана. Да ли је пак будизму суђено, да уступи место каквој новој религији, или да новом реформом опет васкрсне у првашњој чистоти, то је питање, на које је тешко пресудно одговорити. Свакако, а ту се слажу и Јевропљани и учени Азијати, да будизму предстоји катастрофа, какву му је још пре неколико тисућа година прорицао сам Сакјамуни.

Превео
Арс. Ж. Илић.

ФРАНЦУСКИ МОРАЛИСТИ*)

Овај рад дели се на два дела. У првом, трудили смо се наћи који су главни француски моралисти; у другом, карактерисати укратко свакога од њих.

I

У пространој области француске књижевности средњег века, књижевност морална није постојала. То је било доба у коме је још цветао епска поезија и поезија лирска, моралитети и мистерије. То је било доба у коме је књижевност, као права слика друштва које ју је створило, била одређена да слави феудализам и религију. Песници тога времена певали су сјајна витешка дела и тиха задовољства љубави; затим, величанственост божју, страдање Христово, његову љубав према људима, религиозна осећања и религију у опште. Људи, очарани импозантном величином витешких дела и узвишеношћу религије, нису се занимали струјом

*) Темат за проф. испит. Превод с француског. — Уреди.

моралнога света. Витешки живот који је заносио свачији ум, и религија која је пленила свачије срце, нису допуштали појаву моралне књижевности. Требало је да витештво изгуби свој чар и религија свој утицај; требало је још да се људски дух ослободи теологије, која се за једину праву науку сматрала; требало је да се све те промене изврше да би се морална философија могла појавити. Те се промене збиља и извршише, али се извршише тек онда кад је друштвени живот средњег века нестајао, кад је феудални систем опадао, кад је папско достојанство добијало смртне ударце и кад су се све установе средњег века ближиле своје крају. У исто време и стара класична књижевност, вршила је свој огромни утицај. Ова књижевност, која је била боља од свију књижевних производа средњег века, која је међу тим толико векова била непозната, имала је огроман утицај, чим је постала својина француског духа. Њоме су се одушевљавали, њој су подражавали, старали су се да је оживе, трудили су се да француску књижевност напоје њеним духом. Међу класичним списима који су били најпопуларнији, били су и списи Сенеке, Плутарха, Епиктета и других моралиста. Утицајем ових списа, француска књижевност, подмлађена и освежена, почела се занимати моралним питањима; њиховим утицајем француска морална књижевност почела се у 16. веку.

Први француски моралист 16. века, јесте Монтењ, писац *Огледа*. Он је први у француској књижевности започео студију моралних питања која су до њега била непозната и занемарена. Он је толико исто труда уложио у студију њихову, колико се пре њега улагало у студију теолошких питања. Њему је морал предмет толико исто вредан наше пажње као и сваки други: „то је његова метафизика, то је његова физика“ као што он сам каже (*Огледи*, II, 536). Он је дакле први проучавао душу људску.

Његове моралне идеје биле су врло напредне, кад се узме у обзир да су се појавиле у време, у коме се тек почело бавити моралним питањима. Онда се сматрало да је човек средиште васионе, да су остала бића створена да му служе и да она постоје само зато да задовоље његове потребе. Монтењ је први обарао ово опште мишљење. Да би одредио прави ранг који човек заузима међу осталим створењима, он га пореди са животињама, наводећи врло много примера из Плутарха. Тим поређењем он налази у животињама многе лепе особине за које се мислило да припадају само човеку. Те су особине: ум (*Огледи*, I, 476), верност (*Огледи*, I, 502), захвалност (*Огледи*, I, 503), ве-

ликородност (*Огледи*, I, 507), благост (*Огледи*, I, 507), и т. д. С друге стране, он нас уверава да су нерешљивост, предрасуда, тврдичење, љубомора и још неке мане, једина својина само људске природе (*Огледи*, I, 514). Многе врлине којима се људи диче, налазе се и код животиња; међу тим има порока који су непознати животињама а врло чести код људи. Оно што се сматра као неоспорно обележје људске надмоћности, јесте ум, али је и ум далеко од тога да буде савршен. Пре свега он је подложен многим утицајима, који га кваре или поправљају. Он зависи од нашега тела, од нашега здравља, од наше средине, најзад од климе и земљишта. Па онда, он не може никако да схвати тачну слику спољашњег света. Чуда, која богате ум својим сензацијама, несавршена су; њихове функције неправилне су. Човек има пет чуда, али ко зна да ли му их није потребно шест? Ми виђамо људе без слуха или без вида, ми их виђамо без појединих чуда; зато можемо мислити да човек није „снабдевен свима чудима“ (*Огледи*, I, 638). Кад би био снабдевен свима, свет би му друкчије изгледао. И тако човек не само што није најсавршеније створење васионе, него је „слаб, бедан, несрећан“ (*Огледи*, I, 501) и одликује се само својом „глупошћу и несавршенством“ (*Огледи*, I, 498).

Ово је у опште фонд моралних идеја Монтењевих, изложених на врло мало систематски начин у 12. глави друге књиге, названој: Апологија Ремона Себона.

По овим врло оригиналним идејама за 16. век види се, да је Монтењ отворио широко поље моралних студија и да је, на тај начин, он први француски моралист. Његова дубина и његова оригиналност осигуравају му ову славу. Треба додати да је он једини прави моралист у 16. веку.

Међу тим има знатних критичара, међу које спада и Прево-Парадол, који мисле да у 16. веку има још један моралист, на име **Етјен де ла Боеси**. Али поред свег поштовања, симпатије и пријатељства које је Монтењ осећао према овоме младом писцу, ми му не можемо дати место поред Монтења у области моралне философије. Његово главно дело, чувена *Беседа о својевољном рошћу* заслужује одиста својим стилом и мислима, релативно смелим за доба кад је дело изишло, да се сматра као један од најважнијих списа у веку Препорођаја, али оно не спада у моралну књижевност. То је политички памфлет, беседа против краљевства, против тираније, инспирована читањем старих писаца, писана једним младићем који је, и ако од 16 година, давао доказа о својим снажним

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

талентима; али то није зреда студија моралних питања, која захтевају већу старост и боље познавање живота. Можда би таленти, којима се млади писац одликовао, и присно пријатељство великога моралиста, учинили да писац *Беседе* стекне одлично место у кругу француских моралиста, да га није рана смрт спречила да развије сву моћ својега ума.

Не сматрајући овога писца као францускога моралиста, ми закључујемо да је Монтељ једини моралист 16. века.

Век Препорођаја, тако плодан књижевним производима сваке врсте, и ако је покренуо масу нових идеја, и ако је грдне напоре чинио да обогати француску књижевност, произвео је само једног моралиста. Зато је тај једини моралист, срећним поцепима које је учинио у области моралних студија, створио околности да се појаве велика дела моралне философије. Он је тако рећи допринео постајању простране моралне књижевности, која се развила у 17. веку. Тек у овом веку појавила су се најглавнија дела ове књижевности.

Пристајући делима моралне философије великога века, налазимо као прво *Књигу о мудрости* коју је Шарон написао. Шарон, који се дуго бавио теологијом, оставио је најзад ову бескорисну науку и одао се проучавању душе људске. Охрабрен делима Монтеља, с којим је био лично познат, и он је приступио моралним питањима. Песимистичне идеје о природи људској, које је Монтељ развио, Шарон је развио још више. Слабост и несавршенство човеково, које је Монтељ први приметио, још јасније се виде у делу Шароново. Све његове моралне идеје само су вариације идеја Монтељевих. Шарон је живео у исто време кад и Монтељ, развио је идеје овога, дао им је више системе а није ништа додао — он је дакле моралист, али моралист који непосредно проистиче из Монтеља, који није сам дао ни једну идеју о моралном животу, да је овај пре њега није исказао, који не обележава ни један нарочити степен у прогресу моралне философије и који тиме, и ако је моралист, није један од главних.

После Шарона ми ћемо само поменути Коафетта, писца једног *Табла људских страсти*; затим, Сенола, писца једне расправе о *Употреби страсти*; најзад, Киро де ла Шамбр, који заслужује да се помене бар због својих огромних књига названих *Карактери страсти*. Ова три моралиста који су у почетку 17. века радили на моралној философији, заостали су за великим философским духовима који су им следовали, који су после Монтеља највише допринели прогресу моралне науке

и који су у њој оставили вечити траг свога великога рада.

Први међу онима, који су учинили напредак у моралним студијама, јесте Паскал, чувени писац *Мисли о религији*. И ако је он апологичар и бранилац хришћанске религије, ипак је он и највећи моралист француски. И ако су *Мисли* писане у цели да утврде религију хришћанску, ипак су оне узор-дело моралне књижевности у Француској.

У време, кад је слава Паскалова, стечена његовим *Писмима*, била у највећем жеку, Паскал је примио предлог једнога свога противника, који му је саветовао да се удружи са језуитима, безопасним у томе времену, и да нападне на атеисте, који су били прави непријатељи хришћанства. Усвајајући тај предлог, Паскал је започео писати своје *Мисли*. Његов је циљ био да брани хришћанство. Намеран да покаже како је хришћанска наука једино уточиште свима тежњама наше моралне природе, Паскал је осетио потребу да изучава ову загонетну природу. Тако је Паскал по потреби постао моралист, али ипак није пропустио оставити нове погледе и дубоке мисли и у овој области.

У тајни првога греха, Паскал види цело објашњење нашег моралног живота. У том животу има два принципа: принцип величине и принцип беде људске, невиност и изопаченост, једна спасоносна идеја о истини и много порока, који не допуштају да се до истине дође, један чист и племенит покретач у сред штетних и гадних страсти. Ову двоструку природу човечју, Паскал објашњава пренашањем првога греха. Човек је рођен невин, али се у току живота изопачио. „Да човек никад није био изопачен, он би, зато што је невин, уживао у истини и срећи. Да је човек одувек био само изопачен, он не би имао никаква појма ни о истини, ни о срећи.... Јасно је да смо ми били на једном ступњу савршенства које смо на несрећу изгубили“. (*Мисли*, 275). Да би нашао доказа овој умној и необичној мисли, употребљеној на одбрану наше религије, Паскал је створио своју моралну философију. Али имајући непрестано намеру да покаже величину и беду људску, разлику између човека чистога и првобитног и човека изопаченог и неваљалог, он се непрестано задржава на студији оних особина, које му сметају или му допуштају да позна највише биће, и које га дакле могу ослободити беде или оставити га у њој.

Човек је, по философији Паскаловој, једно несавршено биће, изопачено и бедно; али пошто нико не може бити бедан ако није свестан о својој беди, или, пошто нико, по изразу Паскалову, не

може бити „бедан без осећања“ (*Мисли*, 227), човек је ипак велики у нечему: „познати своју беду, значи бити велики“ (*Мисли*, 227). Ова свест о беди, ова мисао којом човек сазнаје своје право стање, јесте баш оно што човеку даје његову праву величину и његово потпуно достојанство. „Све достојанство човеково почива у мисли“ (*Мисли*, 220). Међутим, ова мисао, овај осећај беде није довољан човеку да га и ослободи беде. Човек је тако лен, да потребује много јачи импулс да би до тога циља дошао. Он неће да се бави тражењем лека свом великом злу; напротив, он тражи забаве, у којима ће заборавити своје бедно стање, он тражи утехе која ће га уздржати да на себе мисли. Али „једина ствар која нас теши у нашој беди, јесте забава, па ипак она је највећа наша беда“ (*Мисли*, 253). Чак, кад би човек и прегао да ради на поправци свога стања, не би готово ништа могао учинити, јер би наишао на несавладљиве тешкоће. Те су тешкоће у њему самом. То су извесне моралне силе, које га спречавају да се ослободи беде; најштетније и најубитачније међу свима јесу себичност и имагинација, ове „варљиве моћи“, као што их Паскал назива. Себичност не трпи ништа што му не годи, па пошто је истина често непријатна, себичност нас гони да се у нашу сопствену корист варамо. Због тога „ми мрзимо истину и оне који нам је реку“ (*Мисли*, 235). Што се имагинације тиче, она је често противна разуму али и моћнија од овога. Она расподаже свим; она чини лепоту, правду и срећу, а то је све овога света. (*Мисли*, 241).

Такве су од прилике моралне идеје овога великог мислиоца. Поредећи их са идејама Монтења, видимо да је морална философија од Монтењевим до Паскала учинила знатан напредак. Паскал је ванредно насликао људско срце, он је живим бојама насликао беду људску, он је дао тачну слику жадоснога стања, у којем се налази бедан створ човечји, он је најзад дубоко проникао нашу моралну природу. Због тога он има неоспорне заслуге у развоју моралне књижевности и угледно место у низу главних француских моралиста.

Поред Паскала можемо поменути још једног моралиста. То је **Никол**, пријатељ и савременик Паскалов. И он се занимао религиозним питањима пре но што је приступио моралним. Дело, по којем га с правом можемо сматрати као моралиста, јесу његови *Огледи морални*, које је госпођа де Севинје хвалила с необичним одушевљењем. Никол је у њима развио исте моралне идеје које се налазе у *Мислима* Паскаловим. Онако као што идеје Шаронове проистичу из идеја Монтењевих, тако

идеје Николове проистичу из идеја Паскалових. Изгледа да су Монтењ и Паскал, као моћни духови, побрали, сваки у своје време, све плодове моралних студија, у колико им је допуштало време у ком су живели, и да су својим млађим савременицима оставили само малу славу, да даду други облик изнесеним идејама. Несрећа је за писце који имају талента, наћи се у близини каквог великог духа. На жалост, то је баш случај са писцем *Огледа*, и зато га ми не можемо сматрати као главног француског моралиста.

Међу савременицима Паскаловим налази се међутим један моралист, који није био спречен великом славом Паскаловом да стече и своју посебну; то је **Ларошфуко**, чувени писац *Максима*. Искључиво моралист, он је проучавао тешке проблеме моралног света. Његова појава у моралној философији обележена је систематском анализом људскога срца. Далеко од тога да се задржава на сликању огромног понора, који дели слаби човечји створ од божанства, на које овај сву своју пажњу обраћа, он је тражио основне принципе који владају нашим моралним животом.

Да бисмо показали разлику између философије Ларошфукоа и философије његових претходника, ми ћемо изложити главне мисли из његових *Максима*.

Човек, по мишљењу Ларошфукоа, јесте себичац, без врлина и без и једне племените страсти. Све што чини, чини из себичности. Ако је благ, благ је што се боји непријатних последица које би произвела строгост (*Максима*, XVI). Ако презире богатство, презире га што се нада тим путем стећи поштовања. (*Максима*, LIV). Ако је искрен, искрен је у намери да изазове поштовање других (*Максима*, LXII). Ако мрзи лаж, мрзи је што воли да се његове речи цене (*Максима*, LXIII). Ако воли правду, воли је што се боји трпети насиље (*Максима*, LXXI). Ако стиче пријатељства, то чини што се нада извући отуда какву корист (*Максима*, LXXXIII). Ако даје савете, даје их да покаже своју надмоћност; ако их прима, прима их да задовољи своје сопствене интересе (*Максима*, CXVI). Ако чини добро, чини га да би могао „без казне зло чинити“ (*Максима*, CXXI). Ако хвали кога, није ни то без користи (*Максима*, CXLIV): „обично човек хвали другога да би сам био хваљен“ (*Максима*, CXLVI)... Кад тражимо нове познанике, тражимо нове поштоваче (*Максима*, CLXXVIII). Кад се кајемо, ми не жалимо што смо зло учинили, него се бојимо рђавих последица које ово зло прате (*Максима*, CLXXX). Кад се не уваљујемо сувише у какав порок, показујемо „да их имамо

више“ (*Максима*, СХСV). Кад смо храбри, храбри смо што се бојимо срамоте или што волимо славу (*Максима*, ССХИИ). . . . Благодарност којом се људи толико хвале, не постоји, јер је цела наша душа противна таквом осећању: „поноситост неће да дугује, себичност неће да плаћа“ (*Максима*, ССХХVИИ). Племенитост је само згодно средство да стечемо поштовања (*Максима*, ССХХЛ). Верност нема друге цели до да нас начини „чуварима важнијих ствари“ (*Максима*, ССХХЛII). „Великодушност презире све да добије све“ (*Максима*, ССХХLVИИ), она је „здрав разум поноситости и најплеменитији пут добијању похвала“ (*Максима*, ССХХХV). Ни сама љубав није остала поштеђена од строге критике великога моралиста: ако љубавници не осећају досаде, „не осећају је што увек о себи говоре“ (*Максима*, СССХII); ако је љубомора доказ љубави, она је ипак помешана са себичношћу (*Максима*, СССХХIV). Постојаност у несрећи, јесте трпљење зла без храбрости да га гледамо, она је са свим слична осећању страшљиваца који „допуштају да их убију јер страхују да се бране“ (*Максима*, ССССХХ). Презирање смрти заслужило би име врлине, кад би постојало или кад би могло постојати, али оно не постоји јер се апсолутно противи себичности која влада сваком радњом људском и без чијег пристанка ни једна радња не може да се изврши (*Максима*, DIV). . . . И тако, готово све врлине објашњене су пороцима.

Види се по овом кратком прегледу морала Ларошфукоа, да је овај строги моралист открио нов пут студијама моралним. Он је изучавао човека у опште, човека сама, узета сама собом, без обзира на то какво место овај заузима међу другим створовима и без обзира на однос између овога и жељеног врхунца савршенства. Та проучавања оставио је Монтењу и Паскалу. Он се задовољно анализом моралних сила и сликањем душе људске. У тој анализи, он је многе врлине људске разложио у одговарајуће пороке. Природа људска на тај начин проучавана, објашњена је личним интересом и себичношћу, и Ларошфуко је видео да цео морални свет има један једини мотив који га објашњава, и један једини принцип на који се своди. И тако, метода коју је Ларошфуко употребио у студији моралног света и резултати до којих је дошао том методом, бистро показују да је Ларошфуко био један од оних моралиста који су својим истраживањима оставили вечан траг у историји моралних студија. Кад додамо да су идеје које смо изложили, рашириле свој огроман утицај на ток философије 18. века, ми смо довршили обрађање неоспорних заслуга, које је Ларошфуко сте-

као студујући морална питања, и можемо с правом ставити га поред Монтења и Паскала и сматрати га као једног од најглавнијих француских моралиста.

У исто време кад и Ларошфуко, прочуо се и Сент-Еврмон, који се често сматра за моралиста. Његова дела, доста разноврсна, показујући његов таленат опажања и финоћу умовања, не показују његове особене погледе на природу људску, нити показују њега као озбиљна радника на моралној философији. На против, Сент-Еврмон далеко од тога да буде моралист, био је у главном литерарни критичар.

Моралист који, међу писцима с краја 17. века, заслужује с правом то име, јесте Лабриер, духовити писац *Карактера*. Он је у исто доба један од најмилијих писаца у целој француској књижевности. Истина он није наставио смеле анализе Ларошфукоа, али је ипак један од главних моралиста. Не проучавајући основе наше природе, он се, живећи у свету, задовољно деликатним опажањима, која је оставио у својој бесмртној књизи, али деликатност његових опажања и тачност његових умовања стављају га у ранг његових претходника, и ако има велика разлика између њих и њега. Он је сликао двор, великаше, жене (*Карактери*, гл. VIII, IX, III), владоца (*Карактери*, гл. X), друштво у којем је живео, слободне духове (*Карактери*, гл. XVI), целу ону сјајну средину и светски живот свога доба. Што се тиче његових идеја, оне су далеко од поређења са идејама Паскала и Ларошфукоа и не одају мислиоца тако дубока и тако оригинална као што су ови. Мисли које је 17. век произвео у области моралних студија, биле су већ изнесене, а Лабриер је био врло мало философ да их настави. „Све је речено, и човек долази сувише доцкан, јер има седам хиљада година како људи постоје и како мисле“, као што он сам каже у почетку своје књиге. Оно што је заједничко у идејама Лабриеровим и идејама његових претходника, то су песимистични погледи на морални живот. Али док се песимизам Паскала и Ларошфукоа односи на главне покретаче нашег моралног живота и на срце људско у опште, песимизам Лабриеров своди се на исмевање људске сујете и ситних смешних импулса, из којих истиче понашање људско у свету.

По свем овом што смо рекли о Лабриеру, види се да, ако он не означава извештај напредак идеја о природи људској, он ипак остаје изврстан сликар људских страсти. Он није знатан мислилац, али је знатан моралист. Идеје које развија, нису нове, али облик који им даје, са свим је оригиналан. Портретима које је дао, сликајући људску

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

душу, он је удахнуо нарочито обележје свога духа и, ако није могао да створи нову моралну систему, он је створио нову врсту моралних списа. Он је дао свој велики таленат моралној књижевности, он јој је позајмио нову чар, и за то га ми сматрамо као једног између главних моралиста француских.

Лабриер је последњи моралист 17. века. Видели смо да је овај век провзвео многа значајна дела моралне књижевности и да се у том броју налазе дела у истини класична. Велики век, који је произвео толико узор-дела у области уметности и лепе књижевности, произвео је толико исто и у области моралне философије; велика имена Паскала, Ларошфукоа и Лабриера служе као доказ. У овом сјајном времену француске књижевности ми смо нашли доста моралиста и три велика писца који чине част моралној књижевности и које морамо, по јачини њихових изложених идеја, сматрати за главне француске моралисте 17. века.

Писци 18. века не занимају се много моралним проблемима. Пошто су питања политичка и социјална била на дневном реду, најважнији мислиоци запустише моралну философију у циљу да посвете своје студије једино новим доктринама. Морална философија пала је у руке писцима другог реда и, ако је каткад заинтересовала по који већи дух, није постајала његова главна студија. Дела великих моралиста 17. века распростреше огроман утицај и бише за дуго образац своје врсте. Нарочито су Ларошфуко и Лабриер вршили свој велики утицај.

Најзначајнији од оних, који се непосредно везују за Ларошфукоа, јесте Хелвечије, писац чувене *Књиге о Духу*. У својој моралној системи, у којој има и материјализма, он је развио до краја главну идеју Ларошфукоа. Интерес и себичност, који играју прву улогу у моралном животу, јесу, по Хелвечију, извор свију људских радња, чак и оних које се рађају најчистијим осећајима и које се ни Ларошфуко није усудио на тај начин објаснити.

Са више горчине и бола него Хелвечије, чији је песимизам био само у идејама, развио је Шанфор у својим *Мислима* песимистични морал Ларошфукоа. То дело у ком је Шанфор исказао своје моралне мисли, пуно је горке и болесне мизантропије, задахнуте јетком и саркастичном шалом.

Као Ларошфуко, тако је и Лабриер имао повећи број подражавача. Поменућемо Бриљона, писца једног осредњег *Продужења Карактера*; затим, Дифрениа, чија је главна заслуга што је својим *Озбиљним и смешним Забавама*, инспировао

једну од најомиљенијих књига у почетку 18. века. То су *Персиска Писма* од **Монтескија**. *Персиска Писма* пуна су дубоких опажања, која дивно сликају француско друштво тога доба. Онај који је можда највише претрпео Лабриеров утицај, јесте **Дикло**, чија *Посматрања обичаја*, пуна слика обичаја француских тога доба, јесу састављена по истом начину, по коме и *Карактери* великога моралиста.

Ни један од ових писаца 18. века, које смо поменули, не може се сматрати за главног моралиста француског, и ако њихова дела имају неоспорних заслуга. У моралу, они су само следили стопама својих претходника и зато њихово учествовање у моралним студијама не допушта нам да их ставимо међу велике моралисте 16. и 17. века.

Једини писац који означава прогрес у развиту моралних идеја, јесте **Вовнарг**. Својим *Рефлексцијама* и *Максимама*, он се показује са свим различан од својих претходника. Песимистични морал, који су Паскал и Ларошфуко изнели, нашао је у Вовнаргу највећег противника. Видећи да „човек није у милости код оних који мисле“ (*Рефлексције*, ССХХХ), он се ставља да га брани. Почиње тим што налази да је смешно што су философи начинили врлину неприступачном природи људској“ (*Рефлексције*, ССХХХХХ). Противно принципу Паскалову, он сматра да „нема противуречности у природи“ (*Рефлексције*, ССЛХХХХХ); противно принципу Ларошфукоову он прокламује егзистенцију врлине „која ће живети на век“ (*Рефлексције*, ССХХХХХ). Он види да у природи људској има осећаја „пријатељства, правде, човечности, сажаљења и разума“ (*Рефлексције*, ССХХХХХХ) и он се чуди што их његови претходници оспоравају. „О пријатељи моји, узвикује он у свом чуђењу, па шта је онда врлина?“ (*Рефлексције*, ССХХХХХХ). Он се буни против објашњења целог моралног живота једином себичношћу. Шта више, кад себичност ствара добра дела „што ми на сиду хоћемо да је она порок?“ (*Рефлексције*, ССХХ).

Јасно је по главним идејама израженим у књизи *Рефлексција* и *Максима*, да је Вовнарг, као једини значајан моралист 18. века, војујући против философије Паскала и Ларошфукоа, попунио или поправио у нечем његове идеје. Он је дао нове погледе моралној философији и означио напредак у историји моралних идеја; зато га ми и сматрамо као једног од главних моралиста.

У 19. веку ми не видимо да се морална философија развија онако успешно као у прошлим вековима. Истина, има писаца који настављају рад

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

великих моралиста и који показују доста тачних и дубоких опажања, као Жубер, чије су *Мисли* још и узор стила, али нема ни једног моралиста тако дубока као Паскал, ни тако пријатна као Лабриер. Хоћемо ли веровати да су у 19. веку питања морална престала интересовати људску радозналост, или да она и даље настављају утицати својим чарима на моћне духове нашега доба? Можда ће ипак 19. век произвести једног моралиста, који ће бити његов прави израз...

И тако, ми смо, у овом кратком прегледу историје моралних идеја, нашли да су главни француски моралисти ови велики мислиоци: Монтењ, Паскал, Ларошфуко, Лабриер и Вовнарг.

II МОНТЕЊ.

Првим погледом на врло занимљиву књигу *Огледи*, видимо да је Монтењ скептичан дух, који се уздржава од веровања у општа мишљења и који своје сопствене идеје казује са врло много резерве. Ма коју мисао да развија, он јој налази хиљаду противних разлога. Ма о ком предмету да говори, а говори о врло разноврсним, он даје с једне стране идеје које утврђују извесно мишљење, а с друге, идеје које су противне истом мишљењу. Кад дође до закључка, он га избегава, не изјашњава се ни за што и остаје нерешљив при сваком постављеном питању. Он је тако скептична душа да му ни Пироновци не изгледају довољно скептични: и они сувише тврде своја мишљења. У оном ја сумњам, а то је девиза Пироноваца, Монтењ види сувише категорично тврђење; зато је он нашао израз: *шта знам?*, који је много подеснији за духове у истини скептичне. Оно што доказује још више његов скептични карактер, то је што се он не труди да изиђе из овог разузданог скептицизма, што се не упише да га се ослободи, него што на против у њему налази спокојства и задовољства и што га сматра као „мек и пријатан јастук, подесан за добру главу“. Он је уваљен у скептицизам и даје се њиме водити у својим идејама и у свом животу. Можда је оводица моћ скептицизма која апсорбује дух Монтења, ма како претерана изгледала, зачета у оном општем стању духова у веку Препорођаја. У времену кад су духови губили апсолутну веру у принципе, који су до тада сматрани као неоториви, они су се пустили на вољу општој сумњи и систематичном скептицизму.

И ако је био скептик, Монтењ је ипак остао хришћанин. Нису имали право који су га сматрали „као неверна непријатеља који разорава хриш-

ћанство под видом да га брани“. Он није никад проширио свој скептицизам дотле, да сумња у питањима религиозним. На против он је бранио религију од строге критике Пироноваца. Он изриче да „ми нисмо разумом примили нашу веру“ и да је разумом дакле не можемо ни разумети. Пироновци немају право кад хоће да подвргну религију критици разума: „ум људски не може да одобри, јер не може да разуме, божанство“. Монтењ се уздржава да сумња о религији, он је сматра не као производ људскога ума него као дар самога божанства, и зато не признаје себи право да је може претресати. Он је зближа био велики скептичар, можда највећи у свом времену, али је ипак остао добар хришћанин и добар католик.

Видели смо у скептицизму главни карактер философије Монтења, сад ћемо видети у опажању главни карактер његова талента. Главне идеје које Монтењ развија, само су производ непрестаног посматрања људи и ствари. Истина, има идеја које је Монтењ стекао ревносим читањем старих писаца, н. пр. Плутарха и Сенеке, из којих се цитати и сувише изобилно налазе у *Огледима*, али основ философије Монтења, највећи део његових идеја извире из посматрања која је он чинио. Живећи у веку верозаконских ратова, он у њима није учествовао, он се уклонио од њих да би их боље посматрао. У времену кад су страсти биле распаљене, он је имао прилику да их боље уочи; у времену кад су се духови поносили што су људски ум ослободили некадашњих предрасуда, он је тај исти ум сматрао за несавршен и недовољан да добро разумева; у времену најзад, кад је наука чинила огромне напретке, он је налазио задовољства у томе да исмева исту науку и педантизам својих савременика. Нарочито је на себе обратио Монтењ своја опажања. Он је напунио књигу умним посматрањима, која је непрестано на себи чинио. Паскал, коме је Монтењ био омиљен писац, осећао се готово врећан овим непрестаним гледањем себе сама које је опазио као главни предмет *Огледа*: толико се Монтењ бавио разумевањем своје сопствене душе. Зато је Монтењ и сам изјавио: „Ја сам сам собом предмет своје књиге“.

Врло значајан као философ и посматрач, Монтењ није мањи ни као писац. Пребацивало му се за његова живота да је увукао много гасконскога диалекта у језик француски, и он сам каже: „нека гасконски дође у помоћ, кад француски не може“; али, у време у ком је он живео, језик је био са свим млад и са свим незрео, па ипак ни један писац 16. века није владао њим са више духа него он. Он је увек знао наћи тачан израз и прост облик за

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

своје мисли. Шта више, он је показао велику имагинацију, налазећи сјајне изразе који дају живота и рељефа идејама. Све ове особине стила одредиле су му место међу првим писцима, који су створили француску прозу.

П А С К А Л.

Сувременици Паскалови налазили су да је снага и величина његова ума „оно што нарочито чини заслугу овога ретког духа“, по изразу Никола у његовој *Похвали Г. Б. Паскала*. Заиста величина ума показује се као главна црта Паскалова. Она је видна већ и у опису његова детињства, које је тако лепо описала гђа Перије. Затим, прелазећи на његова дела, ми је видимо у његовим *Писмима* као и у његовим *Мислима*. Сва његова дела одају необичну снагу умовања и ми се ништа не чудимо Вовнаргу, који је желео „мислити као Паскал“, казујући овим да оно што он највише цени у Паскалу, јесте његова чудна снага размишљања.

Међутим, осим тога што је Паскал био човек уман, он је био и човек који верује, и то је друга црта овога необичног духа. Утицајима непознатим и тајненим, Паскал је прешао у моћно и енергично веровање, које је постало главна особина његове душе и које је дало нов облик овом необичном и чудноватом духу. Његова књига одаје апсолутну веру и праву побожност: јасно је да је он човек који се предао „потпуној оданости према Исусу Христу“. Уморен умовањима, којима је хтео да разуме неприступачна питања хришћанске религије, свестан о својим лутањима и о слабости људскога ума, „гледајући целу васиону нему а човека без светлости, остављена самом себи“ као што он то казује својим енергичним језиком — Паскал се бацио у наручја импозантној и строгој вери коју му је хришћанство пружило. Ми га видимо да се непрестано труди помирити мисли које су стечене разумом, са вером која је почивала у његову осећању. Ма колико да је био велики мислилац, ма колико да су за њега били ништавни они разлози, којима се обично брани хришћанство, у оном тренутку кад је осетио да је сличан човеку „који би био бачен на какво пусто и страшно острво и који би се пробудио не знајући где је и не могући отуда изићи“, Паскал је сагао свој снажни и поносни дух пред безазленом простотом верујућих, и посветио свој бони живот религији, као једином спасењу своје измучене душе. Он је постао прави хришћанин, прост и невиц, одан и безазлен, који је прошао мучне кризе сумњања, да се освежи у спасоносном бадсаму наше вере.

Али оно што се највише види у Паскаловој књизи, то је искреност његова сопствена осећања. Све што је писао о слабости и беди људској, задахнуо је личним осећањима која је сам гајио. Видна је његова ватрена жудња за апсолутном истином, његов бол који је боловао у часовима сумње, горка његова одвратност од задовољстава у животу, његово грозничаво тежење потпуној срећи и апсолутном спокојству, као и све патње које је његова племенита душа препатила. Ми смо видели Монтења, уваљена у онај снажни скептицизам, али не бона. Видели смо га да је одржао равнотежу своје прибрале душе и ведрину свога простога срца. Видели смо га апсорбована сумњом, али без бола, без ојањена срца, без сажаљења за беду људску. Паскал међутим даје нам са свим друкчији приказ. Он је видео беду и он ју је трпео. Док се Монтењу допада сумња и док се не труди ослободити се ње, Паскал болује од ње и жуди за слатким и мирним одмором, који му изгледа једини лек и једино уживање.

Разлика између Монтења и Паскала огромна је. Монтењ исмева људску глупост, Паскал је жали; Монтењ посматра равнодушно беде које освајају нашу душу, Паскал болује од њих; Монтењ се забавља људима, Паскал их сажаљева. Кад Монтењ случајно додирне коју од идеја које се налазе у спису Паскалову, он им не даје ону индивидуалну боју и онај бони дах, који чине главну црту Паскалова дела, он их казује просто и безбојно. Она страшна слика људске беде и величине божје, коју је Паскал суверено надахнуо својим духом, исказана је, као што је мудро протумачио Е. Фаге, и у *Огледима* Монтења, на оном месту где овај пореди човека, сматрана као цара васионе, и оног „величанственог кретања небеснога свода, вечне светлости небесних буктиња, које се тако поносно шетају над нашом главом, ужасног колебања овога безграничног мора“; али Монтењ у овој мисли види само један нов узрок да се насмеје, а Паскал је занесен страхом и емоцијом. Незадовољан онима који куде људску природу и онима који је хвале, Паскал изриче: „Ја могу одобрити само онима, који траже плачући“. И доиста, он је тражио плачући, и ове две речи, као што каже Прево-Парадол, казују цео живот његов.

Као писац, Паскал је прави творац класичне прозе. Пре њега, језик је био несигуран, и прозајци су га стварали у колико су се њим служили. Али јачина израза, краткоћа регулисане фразе, суптилност и разноврсност, недостајале су француској прози и Паскал их је први унео. Осим

ових особина, које су постале особине класичне прозе, Паскал је показао још и снажну имагинацију, енергичан језик, и ватрену речитост, која савршено одговара племенитим осећањима његове патничке душе.

ЛАРОШФУКО.

По оном кратком прегледу Ларошфукових идеја, који смо дали у првом делу нашег састава, могућно је сматрати овога филозофа као једног од најогорченијих мизантропа који је, из буди каквих разлога, дао својој философији жестоку мржњу против људског рода. И заиста, врло је лако преварити се у схватању Ларошфукоа. Кад посматрамо његову строгу критику људских дела и вешт начин разлагања врлина у пороке, ми смо склони закључити да сам писац, гођен неким можда неваљалим нагоном, налази нарочита задовољства у показивању своје мржње према људима. У том случају ми дајемо Ларошфукоу особине једног огорченог непријатеља људског рода.

Међутим, Ларошфуко је далеко од тога да има те особине. Он истина јесте строг критичар, неумољив судија људских радња, али је такав зато што је савестан посматрач, који изучава природу моралну, као што би изучавао ма који други предмет. Он није имао, у својим моралним студијама, другога циља до да тражи истину, па ако је на послетку дошао до песимистичног схватања људске природе, није дошао зато што је за таквим закључком нарочито ишао, него што на другачији није наишао, и још, што је имао довољно храбрости да не уступне пред њим. Он је велики племић, поносит и хладан, који пре презире људе него што их мрзи. Он је међутим тих и миран, озбиљан и важан, сувише одвојен од људи, да би их мрзео и сувише узвишен над њима, да би их неправедно клеветао. Он не показује ни срцебе ни гнушања према људима, и ако развија назоре, који су по ове врло мало симпатични. Да је он у истини имао јаку мржњу према људима, он би, како је био одарен снажном имагинацијом, био речитији кад је он њима говорио; међутим, он је остао хладан и резервисан. Да је у истини имао неваљали нагон да оклевета људску природу, он се не би уздржао да не објасни пороцима све људске врлине; међутим, има још доста врлина које се он није усудио напасти. Оно што највише напада, јесу врлине стојичке, оне које се могу пре сматрати као производ воље човечије него као манифестација добротe. Љубав, праву љубав, узајамну симпатију, која се непрестаним опхођењем рађа међу људима,

Ларошфуко испитује са много резерве. Он допушта истиниту љубав „чисту и слободну од мешавине других наших страсти“, и допушта милосрђе, које људи осећају према беди. Говорећи о овим осећањима, он нам показује како осећа потребу да ограничи домашај своје критике и да је начини мање апсолутном. После свега овога, он је оставио нетакнуте оне праве врлине, у којима се показују доброта и љубав. То су синовља љубав, љубав материнска, љубав према Богу, љубав према отаџбини. Он је доиста показао лажност многих људских врлина, али је уз то на резервисан начин одобрио изузетну егзистенцију неколико племенитих особина. Он се показао строг према људима, у колико му је допуштала строга анализа којом се служио у својим студијама; он би ишао даље, да је та строгост била инспирована мржњом.

Хладан и без срца, Ларошфуко је још и врло мало хришћанин. И ако, у предговору својих *Максима*, води да каже како су његове идеје извод из морала оног, који је у хришћанској религији, његова књига је врло мало религиозна, и у том лежи највећа разлика између Ларошфукоа и Паскала. Песимист као Паскал, згнушан животом као Паскал, он нема оне јаке вере, која испуњава живот овога и која је главна црта овога великога Духа. Паскал, огађен животом, повео се грозничавим тежењем савршеном божанству и ватреној жеђи за узвишеном срећом. Ларошфуко, лишен религиозних осећања, не имајући чиме да попуни празнину коју је у његовом срцу начинила аверсија према животу, остао је хладан, без амбиција и без жеља, као човек доста увиђаван да не гледа жељену срећу у таштим уживањима живота и доста несрећан да је на другом месту не нађе. У његову разочарану срцу остао је тешка туга, као строга казна, што је оно хтело да сувише разуме живот а да ужива у њему сувише мало.

Стил Ларошфукоа заслужује толико исто пажње колико и његова философија. Једрица, тачност и имагинација, то су главне особине његова стила. Он је непрестано радио и прерађивао своју књигу једино у циљу да да тачан израз својим идејама, и зато је његова књига можда највише обрађивано дело у целој француској књижевности. Мисли које су, у почетку, можда целу једну страну заузимале, сведене су у два реда и постале су само једна максима. Пре Ларошфукоа само је Паскал показао такву једрину језика. Зато је књига Ларошфукоа остала образац тачности и једрине, оних особина, које се с правом сматрају као главне особине француског стила.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ЛАБРИЕР.

У првом делу нашег рада, ми смо већ исказали мишљење како је Лабриер као мислилац нижи од Паскала и Ларошфукоа. И ако је он имао претензије да „разори све препоне које слабе с почетка а гасе на послетку, у људској души, познавање Бога“, као што он сам каже, он ипак није створио моралну философију, која неизбежно води познању Бога. Да створи такву философију, требало му је имати философску дубину и јачину религиозних осећаја које је Паскал имао; међутим, баш те особине апсолутно су оскудевале Лабриеру. Лабриер, као што смо видели, има врло мало философских мисли: у моралу, оне се свде на један лак и доста површан песимизам; у чистој философији, оне су толико исто његове колико и целог његовог времена. Тако у последњој глави својих *Карактера*, која, у место да буде најјача од свију осталих, само је најслабија, он развија, на начин до душе врло оригиналан, спиритуалистичне идеје Декартове. Као философ, Лабриер није имао оригиналности ни дубине, и ако је имао мало педантну жељу да поправља људе и да им каже „истине које могу поучити“.

Далеко од тога да буде дубок философ, Лабриер је ванредан сликар. Он је живео у свету и сликао га је дивно. Остављајући на страну изучавање великих људских страсти, он је уочио смешне погрешке људске, њихове комичне наклоности и њихове детињасте лудорије. Он је дивно насликао гест, став, физиономију и све што је карактеристично у спољашњости нашег живота. Тај посао у исто доба и био је најзгоднији за њега: као површини посматрач, он се интересовао за ситне карактеристичне детаље, који нехотице одају карактер човечји. Сви они таленти које је он имао, на овом су се послу највише развили. Да бисмо видели снагу ових талената, треба само да прегледамо широку галерију портрета, којима је он обесмртио своју књигу. То је шарени мозаик од сјајних и оригиналних боја. Има великих портрета чувених личности његова времена и има живих слика људи свих времена. У првима, Лабриер се старао више да хвали или куди него да слика; у другима, он је развио сву јачину својих талената, да би их начинио обрасцима њихове врсте. Такви су: портрет расејаног Менака, који је узор сликања; портрет ученога Хермагора, који, и ако не зна ратове фландриске и холандске, зна ипак врло добро да је Артаксеркс Дугоруки добио ово име не што је имао дуге руке, него што је једна његова рука била дужа од друге; портрет Демо-

фила, који свуда види несрећу, и Василида, који свуда види срећу; портрети великаша и оних који траже њихово пријатељство (Мопс, Селз, Менип и др.).

Међутим, књига *Карактера*, која показује артистичке особине Лабриерове, показује нам и његову осетљиву душу. Док Ларошфуко, и ако има бедно мишљење о људима, остаје хладан и не показује никакве срџбе према овима, Лабриер нам показује, у својим рефлексима као у својим портретима, праведан гњев против друштва, које обасипа привилегијама оне који имају врло мало личне заслуге, и јаку жељу да постигне у друштву ранг према својим талентима. Али, кад на ово гледамо, ми немамо права да пребацујемо завист Лабриеру. Такав какав је, њега је створило друштво 17. века. Књижевничка слава за којом је Лабриер с правом жудео, зависила је поглавито од двора. Двор је био, у оно време, по лепом изразу Прево-Парадола „седиште свега достојанства, извор свих милости, средиште свих задовољстава“. Није се могло доћи до књижевничке славе пре но што се добије од стране двора високо одобравање опажених заслуга и највиши диплом признате способности. Ако је Лабриер и говорио са толико презирања и бола о вишим сталежима друштва онога доба, није говорио зато што је био толико низак да завиди људима бољим од себе и да их мрзи, него зато што је био толико несрећан да удари на силне препоне, тражећи поштовања својим талентима, и што је био сувише осетљива срца да не осети неправде које је видео.

Као писац, Лабриер је унео једну новину у језик. Пре њега огроман утицај латинскога увео је у француски језик периодичну реченицу која је потпуну мисао исказивала и која је у једној целини изражавала и главцу и споредне мисли. Лабриер први замени периодичну реченицу кратком, и, тражећи згоднији начин да изрази своје даке мисли и своја деликатна опажања, он је створио језик кратак и јасан, прост и природан. Он је радио на свом стилу, неуморно, упорно и савесно; зато његова дела чине част француској књижевности.

ВОВНАРГ.

Морална философија Вовнарга не показује тако дубока мислилаца, као што је био Паскал или Ларошфуко. Она нам пружа много финих посматрања о природи људској, али не пружа систему морала, која одаје смело проницавање до дна човечије душе, као што је учинио Паскал, и не даје збирку умних и вештих анализа срца човечијег, које је са-

брао Ларошфуко. Оно што је најоригиналније у *Рефлексјама* Вовнарга, јесте упорна одбрана људске душе. Писци пре Вовнарга бацали су човека у немилост, Вовнарг је требало да га брани. Кад је себи узео за циљ да тражи добре стране људске душе и да их брани од оних који их објашњавају пороцима и себичним мотивима, Вовнарг нам изгледа мање дубок мислилац него трезвен критичар. Он је дао нове погледе моралној философији, али ти погледи не дугују свој постанак творачкој снази његових талената, него интелегентној критици пређашњих мишљења. Он је војевао против идеја које је утврдио моћни ауторитет великих претходника његових. Због тога он постаје полемист и одаје убедљиву речитост и искрено уверење. Он се чак не устручава назвати глупим оне књиге о моралу, које су претходиле његовој, и одрицати искреност њиховим писцима. Он је критички дух, али млад и полемичан.

Вовнарг се није задовољно само рефлексјама о моралној природи, он је дао и слике људских страсти. У овом послу он се угледао на Лабриера, али није могао достићи његову уметност. Лабриер слика физиономију, гест и спољни облик људских страсти, он даје сав потребан рељеф портрету и ствара верну слику природе. Портрети Вовнарга имају мање рељефа, мање живота и не дају нам слике људи какви су. Међутим, јасно се виде његова лична осећања, емоције које је сам претрпео, нарочито се то види у портрету Клазомена. Вовнарг није био тако велики артист као Лабриер.

Мање философ од Паскала и мање артист од Лабриера, Вовнарг је ипак велики дух. Он је имао у својој двадесет петој години „праву философију и праву речитост“, које су задивиле Волтера. Он се одао моралним студијама са одушевљењем млада човека. Оно што је највише ценно, била је наука о моралу. Он није надазно задовољства у егзактним наукама и чудно се што их већина научника претпоставља наукама моралним. Он је ценно више интелегенцију Сократову него ученост Бџелову. Он је сматрао моралну философију као „једини циљ својих радња и предмет целог свог живота“. Њој је посветио сву јачину свог ума и сву ревност своје душе. Он је можда највише од свих моралиста волео моралну философију. Али несрећа која га је притисла, није му допустила доћи до оне славе, коју су му обећавали његови таленти и његово одушевљење. Млад и ватрен, он је био освојен младачким амбицијама, али и спречен да их задовољи. Као што је сам себе насликао у дивном

портрету Клазомена, „несрећа га је опколила још од детињства“ и задржала неколико пута од његових студија. Он није могао доћи до среће коју је заслужио, али је „трпео зло које није заслужио.“ Он је с правом тражио књижевничку славу коју никад није могао уживати. Несрећа га је пратила целог живота. „Кад је уморена судбина престала да га гони, указала се смрт његовим очима.“ Највећа несрећа у његову животу јесте то што му је име остајало непознато, а он се непрестано старао да га прослави. Он је тражио славу и с правом се жадио на судбу, која му је није дала. Он је умро врло млад и оставио нама да размишљамо какву је грдну штету учинила његова рана смрт моралној философији. По оном што је написао, он нам даје бедну слику племените амбиције, која пропада у овом јадном животу.

Као писац, он није нижи од својих претходника. Проучавајући велике писце 17. века, Вовнарг је стекао сву прецизност и снагу израза, којима су ови располагали. Његов стил показује чистоћу и отменост као и оригиналност и индивидуалитет. Али што му је највише стекло репутацију ваљана писца, то је постојана примена оне његове максиме, коју никад није из вида губио: *јасноћа краси мисли дубоке*.

Београд, Августа 1893.

Павле Поповић.

ШКОЛЕ И ШКОЛОВАЊЕ

ЗА ВРЕМЕ ПРВОГ УСТАНКА (1804.—1813.)

ОД

М. ВУКИЋЕВИЋА

I.

Школа и школовања било је још за време старе српске државе, јер се не може никако претпоставити да се могла развити онолика и онаква литература за време средње-вековне српске државе, а да није било школа. Да је било школа и да су се деца школовада о томе нема сумње. То нам најјасније сведочи развијеност српске старе књижевности, а поред тога даје нам доста материјала и сама народна традиција. Као најјачи писмени докуменат о учењу и школовању за време старе српске државе тврди нам то што на двору српски владалаца бејаше писара и других писмених људи, исто тако и код појединих српских великаша; то се види из оних хрисовуља, повеља, листина и писама појединих српских владара, на којима стоје записана имена секретара и писара; јер за писање повеља, хрисовуља, писама, било приватних било

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

политичких, било је нарочитих људи спремних за тај посао. Оваки спремни људи које назвасмо горе секретари или писари, звали су се у старо доба *логотети* или *дијаци*. Ови дијаци или логотети учили су се писму и књизи у прво време у манастиру, или на дому каког великог властелина, или на двору, а најобичније у манастиру по примеру, а доцније и по наредби, св. Саве.

У то време било је потребно доста школованих људи цркви и држави. Манастири су понајвише, али како се мени чини не и јединствени, расадници писмености и школовања. Црква је највише текла себи писмених људи по манастирима, где су им духовници предавали и обучавали их. Ну и у приватним кућама, нпр. поповским, сам је попа обучавао свога сина писмености, јер ни по закону Краља Милутина, а и за време Душана, није могао попов син бити свештеник, ако није био писмен. За попуњавање државних чиновника и слугу, који су се јако намножили за време Душана, изгледа да се највише узимало из реда мале властеле¹⁾. И народна традиција, а нарочито народне песме врло често спомињу школоване људе па чак и начин како су се школовали. Тако у П. Вуковој књизи²⁾ налазимо на неколико места *ђаче самоуче*. Тако у песми „Цар Константин и ђаче самоуче“ вели се како је цар Конст. затворио ђаче у ћелију и западио је; кад у јутру:

Од ћелије ништа до пепела
На сред њега самоуче ђаче
У руку му књиге *салгијери*.

Ова реч *салгијери* поред речи самоуче ђаче много значи. И ако данас немамо података из оног времена, али имамо од Вука концем XVIII и почетком XIX века, где се вели да су *Часловац*, и *Псалтир* биле једине књиге, које су читали почетници или они који су полагали основ своје школовању. Ко чита *Псалтир*, тај је већ завршио *Часловац*, а реч *салгијери* не значи ништа друго него *Псалтир*.

Да нису само манастири били расадници писмености већ и друга места, као цркве по варошима, или мора да је било места поред цркава, по варошима, где су се деца племића учила књизи, за то не могу да наведем ни једног писменог документа; али то нам тврди народна традиција. Тако имамо у народној песми „Урош и Мрњавчевићи“ на оном месту, где Протопоп Недељко шаље краљеве чауше:

„Но идите у Прилипа града
„До дворова Краљевића Марка;

¹⁾ Економ. стање Срб. у XIV в. од А. Николића 9.

²⁾ јер њу сад имам при руци.

„А до Марка до мојега ђака,
„Код мене је књигу научио,
„Код цара је Марко писар био....

О школовању у старо доба као да потврђује и оно што вели г. Н. Ђ. Вукићевић, да је уз Душанов законик био додан и превод Јустинијановог закона о школама¹⁾, али ја тај Јустинијанов закон о школама нисам имао и не знам какав је нити шта има у њему.

За време Турака још је дуго и дуго било склониште српској школи манастир, али ја не мислим ипак да је то било једино место. Пошто се цео српски живот за време робовања био концентровао у задрузи, то је и задруга поред осталог била и школа за задругу а и за околину, а особито у зимње време, истина то је можда било ређе али ипак је било. Ну Турци су јако гонили и учитеље и свештенике тако да мало, по мало писменост и школа дођоше до врло рђавог стања. Истина за време Турака није било потребно онолико писмених људи, као за време српске државе, јер с нестајањем државе нестало је и потребе за државне писаре и друге, већ је остала само потреба за цркву.

Живљи покрет за школом и школовањем опажао се у осамнаестом веку услед аустријских напада на турску царевину. Од тада се школовање мало више крете у напред, а нарочито се јаче поче ширити ван манастира и са световним учитељима. Тако у селима већ почиње да се јавља школа, али то јављање школа по селима зависило је много од материјалног стања појединаца. Г. Милићевић вели: „Школа се у селу јављала обично код којих имућнијих сељака; имајући деце за школу, нађе и доведе каква учитеља. Учитељу се да сместиште у каквој кући и договоре се, да му се плаћа од ђака, пошто се погоде у новцу или у храни (Вук. Речник, 84!). А где је тај учитељ, поред учења ђака, још и певницу држао у цркви, ту се њему за плату бринуло све село, а не само они којима учи децу“²⁾. Ови први учитељи нису били само учитељи, него су се занимали још и по којим занатом“. Поред овога да наведемо овде још и оно што Вук пише о школовању пре године 1804. и што најбоље карактерише школовање пред устанак. Вук вели: „У данашњој Србији од прије до године 1804. ни у сто села није било свуда ни једне школе, него (који су мислили бити) попови и кадуђери учили су по манастирима код кадуђера

¹⁾ Први извештај о јавном учитељско-приправничком заводу српском у Сомбору 1862/3. Сомбор, стр. 16, а и г. М. Ђ. Милићевић то помиње у својој књизи „Школе у Србији“ стр. 2.

²⁾ М. Ђ. М. Општине у Србији. Годишњица, II, 189.

или по селима код попова. Код свакога намастира било је по неколико ђака, па који су мањи они су чували козе, овце, јариће, свиње, садили и плели лук, ишли уз плуг, купили сијено, шљиве и т. д., а већи су ишли с калуђерима по писанији; а за тим пошто би сви у јутру донијели дрва, и по том већи напојили калуђерске коње, а мањи почистили собе, скупили би се у какву собу (која се у Троноши звала цагара) те би им какав калуђер или ђакон показивао да уче *читати*, или би сваки учио код *свога духовника*. Многи љети забораве што зими науче, а тако су по гдекоји учили по 4 по 5 година, па још нису знали читати. Попови су обично имали по једнога или два ђака, који су тавођер чували стоку, радили све послове домаће и носили водницу по селима. Ако ли би где у нахији била (или постала) школа, онда људи из околних села воде дјецу *мађистору* и плате му на месец, те их он учи. У школи су дјеца морала сједити и учити од јутра до мрака (само што отиду те ручају); а кад уче и чате, морала су сва у глас тако викати (чатећи свако своје) да се у школи ништа није могло разабрати. У школи се учило по мало и писати, колико је учитељ знао, а остале су све науке биле као и по манастирима. Како по манастирима и код попова, тако и по школама дјеца су почињала учити из рукописа (јер буквара није било), нпр. учитељ напише дјетету што ће данас учити, па кад оно научи, а он му напише друго и т. д. Кад који ђак тако из рукописа изучи *бекавицу*, онда узме (славенски) *часловац*, кад изучи и пречита неколико пута *часловац*, онда узме *псалтир*, а који изучи и пречита неколико пута *псалтир*, онај је већ научио сву књигу; онда је могао бити, ако је хтио, поп, калуђер, мађистор, прота, архимандрит, ако је имао доста новаца, и владика. Као год што је учитељ по својој вољи школу отварао, тако ју је и затварао, кад му је била воља; па је ишао на друго мјесто, или се примао какога са свијем другога посла¹⁾.

Овако беше школовање у Србији до 1804 год. Па и ово овако школовање било је трн у оку турским насилницима, и ово им је изгледало много и опасно, те су почетком овога века, поред знатних људи у политичком погледу гледали да смакнуте оне који знадоше и нешто мало књиге. Тако кад се Дахије спремају за сечу кнезова, они ту уброяше и попове и учитеље. Али оно писмених људи што измаче испред мача турскога у крвавој драми пред сам устанак, доцније у самом устанку они

¹⁾ Вук. Рјечник стр. 841 или Живот и обичаји народа српског, стр. 298. и 299.

врло добро послужише: треба се сетити услуге проте Матије Ненадовића, Вука Караџића и др.

Оволико века буде доста за сад о школи и школовању пре 1804. год., (с надом да се на то доцније вратимо), а сад да пређемо на главну тему, коју горе истакосмо.

II.

„У оно доба људи нису спавали ни седали, већ по-сртали с носа на уста и с уста на нос; с ногу су јели.....“

Др. Л. К. Лазаревић.

Горе наведене речи покојног доктора Л. К. Лазаревића, ако су икад дословно извођене и примењиване, извођене су и примењиване у време првог устанка. Наши дедови онда заиста нису спавали, наши дедови и прадедови заиста су посртали и на врат на нос и јели и пили, и спремали се да се отргну од петовековног роштва.

Ма како се гледало на борбу Срба од 1804. год. до 1813., опет ће у сваком погледу и са сваког гледишта то доба остати као светао пример пожртвовања, родољубља, јунаштва, усталаштва и самопожртвовања.

Готово за све то време пушка пуца, топ грми, сабља сева, мачеви се ломе, а магле и облаци се дижу од барута. Куршум звижди, пролива се крв, главе падају а кости се крше, одјекује узвик рањеника и писак заробљене нејачи. И у тој ратној вреви, у том мутном и облачном, али за нас опет светлом времену у засеку облака и дима од пушчаног праха, Србин није мислио само на ослобођење од Турака. Он се и онда у оној највећој ратничкој вреви сећао још једног фактора, који такође ослобођава човечји ум од мрака а шири погледе на друштво и облагорођава душу. Још онда се Србин сећао да му поред политичког ослобођења треба још и науке; да му треба школа и просвете, и он се трудио и подизао школе колико му је допуштало време.

Из оног времена нема статистике, а званичних аката и ако има, она нису још сва објављена, али и из једног или из два акта, која имамо при руци, из биографије појединих људи, чије школовање пада у оно време, и биографија оних људи, који у то време радише на подизању просвете код нас, лако се може извести и доказати да је било школа. Поред тога може се још видети како је школовање било, који су предмети предавани и како су предавани. Па и из овог оскудног материјала видимо да је била нека врста основних

школа, а и почетак гимназије. Да прегледамо прво основне школе.

О основним школама имамо неколико речи од Вука, и једно писмо писано проти Матеји Ненадовићу. Вук вели: „За владања Црнога Ђорђа у Србији биле су постављене школе готово по свима варошима и градовима а и гдекојим селима“¹⁾. А писмо писано проти Матеји Ненадовићу гласи: „Првчествиши оче протопресвитеру Матеј валџски и особито господине величайши, вама се препоручујемо ми свјаци и прочи кметови за сего учитеља Андреа, и ево има два реда како е био код нас и ни едань ние свршио, него вас молимо и вама одписуемо да му вы контракт свежете вашею милостию. То ми свјаци и кметови ипак шидџмо попа Добровоя шь нџимь. Иза тога послали бы из три села три кмета, него су се затревиди по госпоцџом послу.

„Особито вась молимо, да намъ вы уредите вашомъ заповести чколу, да му чколу начинамо с вашимъ изуномъ, за што сваџь човџк незна шта е чкола нити пакъ наука. Свјаци и прочи кметови остаџмо на служби ком ми желимо вама всяко добро. 1806. год. Въ Орашџь и Ушџе: Марко Богџевиџь, Добровой Еремиџь парохъ, Петаръ Миласадџвиџь и проч.“

На овом писму написао је прота Матеја Ненадовић својом руком ове значајне речи:

„Видите да су и онда люди за школама нагнали и села се потписиваџа“.

Поред ова два писмена документа имамо још један од 18. јануара 1811. год., из кога се види да је Кара-Ђорђе поред других рефорама те године одредио био и министра просвете — попечитеља, који ће се старати о школи и учитељима. Тај документ налази се у Вуковом „Правителствујущем совџту сербском“, стр. 63., и гласи:

„Господин Достџеј Обрадович Попечитель Просвџченія народня, он џе знати просвџченія издавати, и ако у наџин учитељџь требаю, от нџга иштите“.

Из овога се јасно види да су се по који пут поједине наџијске старешине обрађале било „совџту“ било „врховном вожду“ за учитеље, а сад их он упуђује на „попечитеља“ просвете.

Можда има још који документ из онога времена, али ја за сад нисам могао наћи. Али из живота Доситија Обрадовића, Вука Караџића, Симе Мидутиновића — Сарајлије, Мише Анастасијевића, Илије Коларца, Стевана Стевановића — „Тенке“,

Николде Николајевића, оца К. Николајевића, Јеврема Обреновића, Ђорђа Протића, Јована Ранчића, Станишића Павла и т. д., видимо да је било основних школа по разним местима у Србији за време првог устанка. Вук наводи да је било готово по свима варошима и градовима а и по гдекојим селима. Из живота горе наведених људи видимо да је било основних школа у Београду, Смедереву; Пожаревцу, Поречу, Лозници, Јагодини, Свилајци, за тим по селима као у Остружници, Коларима, Луњевици, Ђићевцу, Чумићу¹⁾, Орашцу и т. д. Оволико села нађох за сад, али оно писмо, горе наведено, упуђено на проту М. Ненадовића, показује нам, да су сељаци из појединих села и желели и тражили да им се отворе школе, па су чак појединци мало пмућнијег стања и сами доводили учитеље својој деци, па су се ту онда скупљала и остала деца те се књизи учила, плађајући учитељу пошто се погоде.

Из истог писма, а и из онога што г. Милићевић вели у Годишњици II., говорећи о општинама, види се да су поједина села (општине) имала свога учитеља и издржавала га, али поменуто писмо наглашује да поједини људи из општине нису пристајали да имају учитеља, јер они попови и кметови, који написаше оно писмо проти М. Ненадовићу, веде „да ми чколу начинимо с вашимъ изуномъ, *зашто сваџь чловџк незна шта е чкола нити пакъ наука*“.²⁾ Исто овако као што је учињило село Орашац и Ушџе, можда су се многа села обрађала својим старешинама за „изунџ“ те да отворе школу, и можда није само ово једно писмо, које је управљено на проту Матеју, него је можда било и других управљених другим војводама, али су или пропала, или се хране по приватним архивама.

Доста је ово што напоменух, па да се уверимо да је било основних школа у време првог српског устанка.

После овога да напоменем овде и прве учитеље, за које сам нашао помена, а који су учетељевали од 1805.—1813. год. Тако се помињу као учитељи: Јован Ранчић у Смедереву год. 1806., Ник. Николајевић из Остружнице 1806. и 1807., неки учитељ Андреја у Орашцу (у Посавини) помиње се у горе наведеном писму проти Матеји, за тим Вук Караџић, год. 1810. у Београду, Миша

¹⁾ У Чумићу је прадед мој Атанасије Вукићевић учио часловац за време Кара-Ђорђа. У кондуит-листи његовој стоји: „учио у Чумићу, Јрменовцима и Вољавчи буквар, часловац, српски“.

²⁾ Курсив је наш.

¹⁾ Вук. Живот и обичаји стр. 299. Рјечник, стр. 841. издање од 1852.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Анастасијевић у Поречу, год. 1810., и *Михаило Ресничанин*, кога је био дозвоа у село Луњевицу Газда — Никола Милићевић за своје синове, па се ту школовао и брат кнеза Милоша, Јеврем Обреновић.

Учитељи су учили децу писмености, читању и рачуну. Из онога што прича Ђ. Спасић¹⁾ види се, да се онда предавао некакав *Словенски Буквар*, *Часловац*, *Псалтир*, *Свештена Историја* и *Катихизис*; разуме се, да се то предавало само онде где је било могућно књиге набавити, а где није, то се радило по рукопису. Ну у ово време већ је било и Буквара и Часловаца и Псалтира. Испочетка су деца седела на патосу и учила као Турци, а доцније су ушле у обичај клупе. То врло лепо описује г. М. Ђ. Милићевић у својој *Кнежевини Србији* стр. 146. Према учењу и према ономе што се премазило у школи, могло би се поделити школовање на три разреда, и то у првом се учио Буквар, и ти су се ученици звали *букварци*; у другом часловац, и ти су се ученици звали *часловци*; а у трећем Псалтир, а ученици трећег разреда *псалтирци*.

И Вук и Прота Матеја готово се потпуно слажу у томе како је предавано у основним школама. М. Ненадовић врло умесно помиње неки „врлетни буквар“ његовог првог учитеља свештеника *Станоја*. Исти такав метод школовања владао је и у време српског устанка, па и доцније готово кроз целу прву четврт XIX века.

У школи су се предавали предмети, а дете је учило на памет у првом разреду читаву масу од слогова, без икаког смисла и разумевања²⁾, а ако се то није научило, онда је била ту батина да нагна децу да науче. Јер по ондашњој методици то је било правило. Да наведем овде два правила из ондашње методике:

„Дети, слисните и вземлите јуноши премудрости божјен, взршистите се, и пожњете и исправите кз свадвин разум“.

За тим учитељима вели:

„Кз оучителем: Не отрен младенца наказовати. Аште во жазлом виеши его, не оумрет от него, ты же виеши его жазлом дзвиз его избавиши от зме смърти.“³⁾ И заиста у време ондашњег школовања батина је била као најбоље васпитно средство. За то најбољи нам је пример учитељ Јован Ранчић у Смедереву, за кога прича његов један ученик.Он је и батинао по кога ђака.

¹⁾ М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина* 146.

²⁾ Види о томе у опису „старог срп. слов. буквара“ од г. Ст. Новаковића. *Гласник* 34, и од г. Ст. Д. Поповића „Букварска Методика у Срба“. *Гласник учен. друшт.* 38.

³⁾ *Гласник* 34. стр. 62.

— А колико је коме ударао?

— Колико је хтео.

— Само викне двојицу те кривога ухвате и оборе и онда бију док он не рекне:

— Доста!

Многи ђак после тога није могао по два до три дана седети од бола..... После Ранчића, прича даље тај његов ђак — било је учитеља, који су тукли много жешће, и још кад бију нареде да сва школа у глас пева:

— *Возбраној!* те се не чује писка онога кога туку!¹⁾

Поред тога било је и клечања, као омање казне.

Ове казне упогребљаване су, ако је ко што скривио, а и ако није лекцију научио. Поменух горе да се учила маса слогова без икаког смисла, само онако стављено слово до слова, и та се слова или слогови без икаквог смисла учила испочетка у првом разреду. То ће, ваљда, бити оно што Вук назива *бекавицом*, и што се учило у првом разреду.

У тим првим букварима, које су имала деца у основној школи пред устанак и за време устанка, не само да је сама азбука била врло опширна, него је и сам начин срицања био врло тежак за децу, тако да није чудо што је само страх од батине био у стању да их нагна да науче срицати.

По синтетичкој методи, која је онда била у јеку, при „срицању“ требало је свако слово звати по његовом имену, које је било врло удаљено од онога гласа, које је оно требало да представи, тако нпр. *ба* се изговарало буки азъ — *ба*, *вѣди* азъ — *ва*, како *јери* — *кѣ*, *вси* ук — *ѣз*; исто тако реч *цери* срицада се овако: *цокој јесте рци он*, реч *крстъ*: *како рци слово твердо дебело јер* и т. д.²⁾ Како је то било тешко за децу, то се само по себи разуме.

Пошто се на тај начин премазила азбука и научило нешто читати, онда се премазило у други разред, и ту сад настаје читање Часловца, а рачуна ја ли је где било, ја ли не. Пошто је, као што вели Вук, Часловац прочитан неколико пута, онда се узме Псалтир. Са Псалтиром је ништа историја свештена и катихизис.

Овако је било школовање у основној школи смедеревској, а без сумње и по другим местима, можда само нешто другачије.

Учитељ који је отварао школу, а отварао је кад је хтео, живео је од прихода, који су му пла-

¹⁾ М. Ђ. Милићевић, *Поменик*, стр. 628.

²⁾ Види Мемоаре проте М. Ненадовића, и *Гласник срп. учен. друштва* 38. стр. 60. 61. и т. д.

Ћали ђачки родитељи по погодби или по милости. Плата редовна, сматрала се у оно време оно што је он добивао у новцу од децјих родитеља на име плате. Тако за младога учитеља Мишу Анастасијевића, док је учитељевао у Поречу, знамо да је имао по 10 пара месечно од ђака, а поред тога давали су грађани или сељаци што у природи. Али ако је учитељ још и певницу држао, онда му је морало цело село плаћати по нешто. Било је, а и доцније се дешавало да су по гдекојим седима људи давали целу плату у природи. Поред тога учитељи су били (не сви) још и какве занатлије, па су и децу учили, а и радили занат, те се тако и својим занатом издржавали.

Исто онако као што је учитељ својевољно отварао школу, тако је исто својевољно и остављао. Јер није ретко да у време ослобођења видимо човека једног као учитеља сад овде, сад онде, сад као учитеља, сад пак као писара и т. д.

Односно саме школе какве су биле и какве су зграде не могу ништа рећи, а односно учионице налазимо нешто у животу учитеља Ј. Ранчића, где се вели да су у почетку ђаци седели као Турчићи на патосу и тако учили, а после да је он наредио те се направило три клупе. По свој прилици тако је било и по другим местима.

Поред све ове несталности, ипак изгледа да је било неке ревизије. То опет дознајемо из живота учитеља Јов. Ранчића из Смедерева. Његов ђак, причајући како је Ј. Р. отворио школу, вели даље:

„После неколико дана дође нам у школу Југовић Иван, Србин из оне стране родом. Учитељ рекне ђацима те устану и вићну: — Поздрављајемо“.

Југовић, поред другога говора, узе један ђачки фес (који се у оно време куповао по 60 пара), и стаде питати:

— Од чега је овај фес? Где се гради? Како се овамо доноси? И још много, — Ви ћете, рече он ђацима даље, бити господа, трговци, мајстори, па треба да то знате“.

На испиту је председавао Југовић, а било је доста и ђачких родитеља.

— И ако ми нисмо знали готово ништа, прича један од тих ђака — опет веселијој и слободнијој деци дадоше по марјаш (ондашњих 8 пара) на пантљици, да придену на прса. Који то нису добили, плакали су, а учитељ Ранчић тешио их је говорећи:

— „Учите се ви добро, и владајте се депо, па ћете о другом испиту добити по дукат, а не по марјаш!“

„После испита родитељи ђачки дадоше учитељу, ко талир, ко дукат, као дар“¹⁾.

Исто тако налазимо потврде за ово што горе рекосмо, т. ј. да је било испита, у „домаћим писмима“ нашег првог филозофа и творца књижевности — Доситија Обрадовића. Честити старац Обрадовић кад је дошао у ондашњи слободни део Србије и кад је био на једном испиту, извесно у основној школи, вели овако: „Ово дана били смо на егзамену 85 новокрешчене дечице и момчића. О братко, братко, како је то убаво и слатко!“²⁾ Ово писмо писано је око конца 1807. год. Овде, у овим речима Доситијевим, доста чини забуне онај његов израз 85 новокрешчене дечице, и чини ми се да се односи на ону децу, која су се учила у другој школи, која је била одвојена од оне, где су се учила деца грађана београдских, и која су била покрштена, јер Вук каже: „у Београду осим мале двије школе (једна за варошњу децу, а друга за турску, која су се била искрстила).....“³⁾

Из ова два факта јасно је да је било испита, и да су на испиту присуствовали онда најчувенији људи, које је имала Србија.

Поред осталог нас би јако занимала статистика ондашње наставе, а нарочито колико је ђака учило школу. Ну о том, осим онога што имамо помена за две до три школе, немамо никаквих података. Тако у Поречу било их је за време учитељевања Мише Анастасијевића 15—16; у Смедереву за време Јов. Ранчића 16—17; у Београду само у једној школи 85, као што Доситије напомену у поменутом писму, и још знамо да су у селу Луњевици код газда Николе Милићевића учила његова три сина и Јеврем Обреновић. Остале податке не знамо.

Поред свега овога да напоменемо још неколико речи о правцу школовања.

Из свега овога што доведе рекосмо, види се да је правац био формалан, а садржина словенска или доцније названа словено-српска. Формалан правац састојао се у томе да се научи читати и писати, а по где где и рачунати. Оно друго, што је предавано, већином се односило на схватање православља и утврђивање православља. Време устанка по школи мало се разликује од времена пре устанка. Школовање је било готово исто и по садржини и по облику, само што је за време устанка од 1804.—1813. год. мало боље живахнудо.

¹⁾ М. В. Милићевић, Поменик, стр. 627.

²⁾ Дџла Доситеја Обрадовића, Частъ X Домаћа писма, писмо 45., страна 117. Издање Возаровића.

³⁾ Вук. Живот и обичаји стр. 299.

Према ономе материјалу, који имаћемо при руци, написали смо за сад оводико о основној школи и школовању за време првог устанка. Сад да пређемо и да прегледамо више школе, које се беху појавиле у Србији за време првог устанка. Но пре тога неће бити згорега да наведем овде имена оних српских синова, за које мислим да се школоваше у Србији за време 1804.—1813. год. Њихова имена нису многобројна. Ми их мало знамо. Ево за које смо ми могли сазнати, претурајући и тражећи грађу за овај чланчић.

Име и презиме	Где се школовао	Које године
1. Миша Анастасијевић	у Поречу	1808.—1809.
2. Лазар Арсенијевић	—	—
3. Радован Дољанац	у Остружници	1806.
4. Алекса Кара-Ђорђевић	—	—
5. Јовица син Младенов	—	—
6. Младен и Иван Стојковић	—	—
7. Никода наст. Миленков	—	—
8. Милоје Божић	у Чумићу	—
9. Атанас. Вукићевић	—	1811.
10. Милосав Радојчић	—	—
11. Милосав Ресавац	—	—
12. Стеван Новаковић	у Смедереву	—
13. Максим Ранковић	у Остружници	—
14. Илија Коларац	у Коларима	—
15. Јеврем Обреновић	у Дуњевици	1806.—1807.
16. Иван	»	»
17. Милаш	»	»
18. Неша	»	»
19. Ђорђе Протић	у Пожар. и Београду	»
20. Бока Спасић	у Смедереву	1806-7.
21. Јевта Угричић	»	»
22. Стеван „Тенка“	у Београду	»
23. Павле Станишић	у Смедереву	1810.—1813.
24. Сава роман. архимандр.	у Вићеву	—

Извесно би се још који нашао, кад би се разгледали документи оних људи, који се родили око 1800. год., а доцније послужили као чиновници у српској држави.

Поред основних школа у време првог српског устанка појавили се и две више школе. Једну и другу подигоше у Београду. Једну, како је Вук назива „великом школом“, основа Иван Југовић, а другу, богословију, Вићентије Ракић.

О овој другој — богословији — немам много да кажем. Њу је основао Вићентије Ракић 1810 и ту је учио младиће, који се спремају за свештенички чин. Сам Ракић био је човек врло спреман, и долазио међу најспремније Србе богослове опога времена. Сем једног његовог ученика, кога помиње М. Ђ. Милићевић у Поменику на стр. 625. — Милосав Радојчић из Парцана, не знам ништа друго да кажем. Овај ученик Ракићев помиње свога учитеља као каквог угодника божјег, вели Милићевић у Поменику на стр. 625. А шта је он

предавао својим ученицима, како је предавао, које предмете и колико је ђака било, о томе нисам могао наћи никаквих података.

Сад да пређем на „велику школу“, или како је отворена прва гимназија у Србији, или као што Вук вели: „велика школа“, какове Срби никад до онда нигде нијесу имали¹⁾.

Вук у „Правителствујућем совѣту“ а у додатку, у животу Ивана Југовића, доста опширно прича како је постала „велика школа“. Тек овде да напоменем само то, да је Вук нашао на неком ћепенку код неког Јове Лутора неке немачке књиге, замолио Јову, и овај их му да. Од тих књига једна је била историја свега света од постања његова до рођења Христовог. Он те књиге однесе Ивану Југовићу и овај поче преводити ту историју и читати је Вуку, не казујући му за што је преводи. Али кад је био готов са преводом онда му каже да ће да отвори „велику школу“. „И по препоруци Младеновој Кара-Ђорђевићу и совјет одреде му 1500 гроша на годину или 166 дуката и 6 гроша. У одређени дан дође Младен са свијем совјетницима, с митрополитом и Доситијем, и пошто митрополит у највећој соби, где ће бити школа, освети воду, Доситије сједећи прочита из једног великог теџтера о достојном почитанију к наукама...“²⁾ Сутра дан школа је отпочела.

Ова „велика школа“ (гимназија) отворена је год. 1807. Из почетка је предавао само Југовић и то ништа друго до ону своју преведену историју и рачун. А уз историју додавао је по нешто из географије, кад је то било потребно. Поред тога Југовић је био набавио и неке мапе, обесио о зид и на њима показивао својим ђацима по нешто.

Ова школа, као што рекох, основана је 1807., а трајала је, како се чини, до 1812. год.

Наставници су се доцније умножили, т. ј. место самог Југовића дошла су тројица, и сви предмети, који су предавани на тој великој школи, били су подељени између ове тројице. Кад би који наставник државним послом отишао куда, али ако би умро, онда га је замењивао који други.

Године 1809. Југовић је државним послом отишао у Букурешт, у руски главни стан, када га замени Милко Радоњић; а како се беху и науке умножиле, и ђаци придошли, то се школа премести у другу кућу. Наставници ове прве српске гимназије били су:

1). Иван Југовић од 1807.—1809.

¹⁾ Живот и обичаји народа српског стр. 299—300.

²⁾ Вук Караџић, „Правителствујући совѣт српски“ стр. 81. и 82.

2). Милко Радоњић од 1809.—1810. или 11., јер је после отишао у савет за „попечитеља ино- страних дела“¹⁾.

3). Лазар Војиновић око 1809. и 1810.

4). Милош Поповић „ „ „

5). Глиша Живановић „ „ „

6). Сима Милутиновић²⁾.

Даље Вук овако описује ову школу:

„Пошто је ова школа мало по мало уређена, у њој су се учили (на српском језику, како је који учитељ знао) ове науке:

1). *Историја свију народа од постанка свијета до нашега времена;*

2). *Географија цијелога свијета и статистика свију држава;*

3). *Права* (чини ми се римска);

4). *Нешто мало из физике;*

5). *Како се пишу писма;*

6). *Рачун;*

7). *Немачки језик;* и

8). *Наравоучителна преподаванија“.*

Ови предмети предавани су ђацима овако, како је који професор знао, а ђаци су то бележили на хартији и после одатле учили.

У ову школу примани су они, који су већ свршили бар какву школу основну, или су знали бар нешто читати и писати, а биле су прилично одрасли, те су могли своје наставнике разумети.

Прве године, кад је Југовић предавао, слушали су његова предавања ови ученици:

1). Кара-Ђорђевић син Алекса, кога је испрва учио Доситије Обрадовић³⁾.

2). Јовица, сестрић Младенов.

3). Милан син Миленка Стојковића.

4). Иван „ „ „

5). Николча, пасторак Миленка Стојковића.

6). Вук Караџић.

7). Милосав Здравковић — „Ресавац“.

8). Стеван Новаковић из Смедерева.

9). Милоје Божић из Чумића.

10). Максим Ранковић из Остружнице.

11). Радован Дољанац „ „ „

Дакле, у првој години живота ове „велике школе“ било је свега 11 ученика. Тај се број доцније умножио, али колики је био, ми не знамо. Од ових ђака, који су слушали М. Радоњића, Вук помиње Лазара Арсенијевића — Бата-Лаку и Лазара Поповића.

¹⁾ Вук Караџић: „Правителствујући совјетъ сербски“ страна 57.

²⁾ Ibid, а и Ђ. С. Ђорђевић: Сима Милутиновић Сарајлија у напомени једној.

³⁾ Поменик стр. 457.

Прва учионица прве српске гимназије изгледала је оваква од прилике: Соба поведлика, а неколико географских мапа, а место клупа сламне столице, на којима су седели први ученици прве српске гимназије.

Ова тако звана велика школа са свих поменутих осам предмета свршавала се за три године.

Какав је правац и какав је језик био у овој првој српској гимназији можемо лако одредити. Већ из онога, што смо рекли о основној школи, види се од прилике какав је правац вејао у просвети, па такав исти правац вејао је и на овој „великој школи“.

Језик је био нека смеса између словено-српског и црквеног језика, али изгледа према оним одломцима од песама, које је навео Вук у „Правителствујућем совјету“ на стр. 85., 86. и 87., а које је саставио И. Југовић, изгледа да је преоблађивао српски. Но о томе други пут.

Овим смо готови са школом и школовањем у Србији од 1804.—1813. год. Но да на овом месту напоменем још две ствари. Прво то, да и за време првог устанка нашег, манастири нису напуштали свој стари рад. Жљача, Студеница, Благовештење, Манасија, Вољавча, Враћевшница и други манастири, такође су имали по неколико ђака, које су учићивали писму и књизи.

Поред тога, на другом месту, да напоменем да је и сам „врховни вожд“ а и „совјет“ желео да потпомогне просвету и школовање у народу, јер су на сваком кораку осећали потребу школованих људи. Отуда и постаде почетком 1811. год. министарство просвете, онда звано „попечитељство просвјешчења народња“, а први српски министар просвете Доситије Обрадовић, јер то беше за онда најнаученији Србин, а као таквог признаваше га и сам Кара-Ђорђе. Он је постављен за министра просвете 18. Јануара 1811. год. Диплома му гласи:

„Високоучени г. Доситеј Обрадовић, здравствујте!

„Труди ваши, отачеству жртвовани, истинита ревност довољно нам доказана, и свима познато високоученије ваше, обратило је моје и целога савезанија вниманије на вас: свега воспомињаније возбудило нашу признателност.

„В знак наше признателности, а вишег отличја и награжденија, опште сагласно избирамо, именујемо и постављамо Вас членом совета и попечитељем просвешчења народња.

Уверителну надежду имам, да ћете ви охотно, приликом овом ползовати се, којом небројене ваше заслуге за отечество, у новом важњејшем делу

још умножите, и тако бесмртно име у вечитим отечества књигама оставити доиста можете.

„Желећи да скоро дело наложено вам предузмете, и вама благополучно здравље, јесам вам благонаклони Верховни народа српског Вожд, Георгије Петровић у Београду, 18. јануара 1811. године“¹⁾.

И заиста чим је Доситија поставио за попечитеља просвјешченија“ он је то јавио свима војводама.

Доситије, пошто тако постаде први министар народне просвете, одмах је гледао да ради и колико се може да шири просвету, а још раније наумио је био да подигне какву штампарију у Београду, па зато купи један плац с кућом. У његовим „домаћим писмима“ на стр. 119. у писму Михаилу Павковићу и Луци Кисићу вели: . . . „Желимъ Васъ у моему дому видети, кои самъ у Београду за штампарију купио и приготовио; ако Богъ изволи намъ благополучанъ даровати миръ, и ако се ова прекрасна земља у добро уређење и станъ постави. А прежеде тога о штампарији не мислити“. На страни пак 123. вели: „Одъ нашега намъреня ништа не може бити до мира, да се види што ће одъ ове земљъ бити“. И једно и друго писмо писано је 1808. год.

Поред штампарије желео је још и школу за

свештенике да подигне, што нам напомиње Сима Милутиновић — Сарајлија у својој „Србијанци“:

„Доситије свог је труда смогом
Откупио у врховне власти
Дом спахиски виш' Видин-капије
У обзиду са пространим местом
Рад' црквене школе и печатње:
Ту да с' уче нови свештеници,
И да с' књиге штампају црквене,
Док и разне приспеју грађанске“!

Доситијево министровање било је кратка века, свега 2¹/₂ месеца, јер умре 21. марта 1811²⁾). После њега за министра просвете био је постављен Иван Југовић, и био је министар све до при свршетку 1812. године.

Од ових првих ученика „велике школе“ или прве срп. гимназије један је постао творац данашњег српског правописа и језика, а један из основне школе постао је најбогатији Србин свога времена, и поклонио је народу српском зграду, у којој се поред осталог предаје и објашњује рад творца српског правописа. И један и други били су први српски учитељи у основној школи, један у Београду, а други у Поречу.

31. маја 1893. год.
Београд.

ПРОСВЕТНИ КОВЧЕЖИЋ

ЦРКВА И ПРОСВЕТА У БУГАРА*)

І. Црква.

Попис људства од 1888. године показује овај распоред становништва по вери: 2.424.371 (76·86%) православних хришћана, 676.215 (21·44%) мухамеданаца, 24.352 (0·77%) Јевреја, 18.505 (0·59%) католика, 1358 (0·04%) протестаната, и 7300 душа других вероисповести, од којег броја долази на грегоријанске Јермене 5200.

*) Ово је одломак из дела К. Јиречка „Das Fürstenthum Bulgarien“. Карактер и значење овога дела познати су, без сумње, читаоцима „Просветнога Гласника“ из приказа, који је у овом листу саопштен и у коме је и оцена познатог литерарног историка руског А. Пипина.

Док се ко не наклони да ово важно дело цело пренесе у нашу литературу, или док у том не узме иницијативу министарство просвете, мислимо да ће бити од користи ако у „Просветном Гласнику“ саопштимо шта поштовани писац, који је у Бугарској дуже времена провео, па онамо и министром просвете био, пише о цркви и просвети у Бугара. Прев.

¹⁾ М. Б. Милићевић, Поменик, 457. и 458.

По члану 5. Берлинскога Уговора никоме у Бугарској не може вера бити сметња за уживање грађанских и политичких права, за добивање и вршење јавне службе и за отправљање или рађење ма каквога посла (трговине, заната, пољопривреде). Слобода вероисповести ујемчена је свима бугарским грађанима, а поједине корпорације или црквена братства не смеју се ограничавати ни у својој јерархијској организацији ни у својим односима према црквеним главарима вере своје.

Бугарски Устав (чл. 37 — 42.) утврђује бугарско-православну цркву као државну. Она оглашава и друге вероисповести бугарских грађана или странаца, који у Бугарској живе, као слободне, али под погодбом да вршење тих вероисповести не сме бити противно законима земље, да исповедање ове или оне вере не може никоме бити изговор да не врши

²⁾ М. Б. Милићевић, Поменик, стр. 458, а у „Правителств. совѣту“ Вук вели 28. марта 1811.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

опште земаљске законе, и да црквени послови свих вероисповести стоје под надзором дотичнога министра. По Уставу у Бугарској црквени су послови дати у ресор министру спољних послова.

Самостална бугарска црква, названа *Егзархија*, састављена је од бугарских епископстава у кнежевини бугарској и у царевини турској; средиште јој је сад у Цариграду, чини један део православно источне цркве и служи се истим старословенским црквеним књигама као и српска и руска црква. Она је историјско продужење средњевековне бугарске народне цркве која је, за владе Турака, придружена била грчком цариградском патријархату. За своје васпостављење она има да благодари простом ферману султана Абдул-Азиса од 27. фебруара 1870. године, који је резултат дугогодишње борбе, а никако закључењу или решењу црквенога сабора. За то је цариградски патријарх бугарску цркву анатемисао као установу светске власти неверника, а све Бугаре, закључењем великога Синода од 14. септембра 1872. године, огласио као шизматике. Овај одношај између патријархата и бугарске цркве није се ни до данашњег дана изменио.

Организација бугарске цркве је исписана у егзархијском статуту, који је израђен 1871. године. Овај статут прерадио је, потом, један синод за кнежевину бугарску, па га је иза тога Народна Скупштина усвојила и кнез Александар I 4. фебруара 1883. године прокламовао.

Највиши црквени достојанственик је *Егзарх*, који у Ортакеју, близу Цариграда, престољује. Он се бира на живот. Егзарх мора бити теолошки образован Бугарин, који има најмање 40 година и који је већ пет година био епископ. Своје епископство он задржава и као Егзарх. Садашњи је Егзарх митрополит Ловчански (Ловеч). Изборни поступак није прост. Сви епископи забележе на изборним цедуљицама неколика имена. Запечаћене цедуљице отвара општи сабор, који је састављен од свих епископа, од по два световна посланика, из свакога епископства и из бугарске црквене општине у Цариграду. Од свих ових имена синод изабере два или три као најдостојнија, и измеђ ових кандидата бира општи сабор, тајним гласањем, Егзарха. Изабраник се, за тим, представља Султану и Порти, и, у исто време, кнез бугарски прокламацијом објављује његов избор народу.

Од епископа или *архијереја* највише их је *митрополита*, а најмање *простих епископа*. Сталну кандидатску листу за звање епископа саставља свети Синод из проповедника, управитеља или учитеља црквених школа, архимандрита, игумана, архиђакона, хороепископа, секретара синодских и од

неожењених младих људи са богословском спремом, који имају најмање тридесет година. Кад се упразни какво епископско место, свети Синод одмах одређује оближњег епископа да као *намесник* отправља епископске послове тога епископства. Овај позива црквене и световне бираче, који из кандидатске листе бирају двојицу, од које двојице, после, Синод једнога избира за епископа. По рукоположењу изабраник се утврђује кнежевим указом и епархији препоручује писмом св. Синода. Премештање епископа из једне епархије у другу изречно забрањује византијско црквено право. Епископ је дужан бар један пут у години обићи градове и села своје епархије, и бринути се о црквама, црквеној настави-оснивању школа и општој наравствениости.

Највишу црквену управу има свети Синод. Он је састављен из четири епископа, које бирају на четири године, под председништвом Егзарха, запечаћеним цедуљицама сви архијереји. Он се скупља редовно један пут у години дана. У кнежевини он не сме ни један распис издати без споразума са министарством.

Заступник епископа у месту где он престољује јесте *протосинђел*, у сваком већем граду архијерејски *намесник*, кога сви свештеници дотичнога епископства бирају на две године. Код епископа сваке недеље заседава *духовни епархијски савет*, који је састављен из четири свештена лица, бираних од свештенства епархијскога на две године између свештеника који имају преко тридесет година, али тако да се сваке године половина обнавља. Један члан савета је благајник. У црквеним стварима нити што епископ може учинити без овога савета, нити опет савет без епископа. Сви ови достојанственици подлеже потврђењу св. Синода и владе.

Кандидат за свештеника мора имати 25 година, мора да је редовно свршио коју духовну школу, од чега се, у осталом, још допуштају изузеци, и мора бити примернога владања. Свештеника бира скуп свештеника и најодабранијих грађана у парохији, под председништвом архијерејскога *намесника*. Епископ испитује предлог у епархијском савету и јавља министарству о посвети, да би се могао забележити у списак свештеника. Ни један свештеник не може се без једне одређене нурије изабрати. Свештеник се може женити, али само једанпут; кад се рукополаже за свештеника мора бити већ ожењен.

Финансијске прилике су до ситница уређене. По члану 100. Кнежевина плаћа егзархату једну годишњу суму, срачунату по броју венчања, у епископствима, од којих се за свако рачуна 40 парадинарских, што сада износи 142.000 динара. Епископе, од 1878. године, плаћа држава. У буџету су

одређене плате за 10 митрополита по 6000—8000 динара. Таксе за разне документе састављају приход епархијскога савета, који се отуда плаћа, а остатак од тога иде на пенциони фонд за свештенике.

Сеоске су парохије од 150—200, а градске од 200—300 домова. Свештеник, по статуту, добива осим прописних такса још и сталну плату, која је у селима 850, у градовима 1200 а у великим градовима 1500 динара. Плате ове подмирују се за једну четвртину из црквених прихода, а три четвртине даје држава, купећи потребну суму за то прирезом уз данак од православних бугарских грађана. Остатак прихода сваке цркве дели се овако: $\frac{3}{4}$ иде на школу, а $\frac{1}{4}$ на црквени фонд. Црквеним имањем управља црквено настојатељство (епитропија), које је састављено од 3—5 световних лица под председништвом протојереја или јереја (свештеника). Ове настојатеље црквене бирају сваке године политички бирачи црквене општине. Свештеници су дужни да држе проповеди или да читају слово, а световна лица, по статуту, не смеју у цркви држати беседе, као што је до сад био обичај да то чине учитељи и други. У случајевима кривица свештеник истражни притвор издржава у дому Митрополитову.

Највише одредаба овога статута одмах је уведено у живог. Само је плаћање свештенства изазвало сукобе, који још и данас трају. Влада је, по статуту, у томе само посредник. Она је, по одобрењу Народне Скупштине у 1884. години, дала као позајмицу 850.000 динара, из које је суме исплаћено било свештенство за 8 месеци. Али у исто време статутом прописани прирез никако се није покушио, пошто потребни спискови за то нису били готови. За 1885. годину Народна Скупштина је отказала позајмицу; у исто време отказа већина округа предложени прирез са напоменом, да ће они свештенике плаћати као и досад, у селима у натури. Од тога доба безуспешно се покушавало доћи до једнога прецизнијега закона о том. Да се изведе такав закон требало би отприлике 1 милијун динара. Свештеници се туже често да су изгубили старе приходе, а да нове нису добили.¹⁾

Епархије имале су до пре кратког времена старе историјске границе. Статут је прописао 1883. год. да се додаду 3 епархије епархијама тадашње кнежевине, којих је било 9. При првом решавању о том, он је заменио и старе границе границама садашњих округа и околија (срезова). Сад има 12 епархија.

1. Митрополија *софијска* обухвата округе софијски (без Златице и Самокова), Ђустендилски (без

Дупнице) и трнски. Она је собом обухватила, до 1883. године, и предео Берковце. Као нови придодати су јој делови од две укинуте епархије. Епархија нишавска, са столицом у Пироту, укинута је деобом коју је учинио Берлински Конгрес 1878. г., и српски део придат је епархији нишкој, а бугарски софијској. Ђустендилска епархија је од смрти последњега јој митрополита 1884. године придодата софијској, са искључењем оних јој делова који су остали у Турској (Кратово, Кочано, Штип), чија судбина од године 1878. још једнако стоји нерешена.

2. Митрополија *самоковска* у околијама Самокова и Дупнице у првој прилици спојиће се са претходном. Она је границама Берлинскога Уговора изгубила Џумају и Разлог, који су остали у Турској; пре сједињења са Румелијом и Ихтиман је долазио у ову епархију.

3. Митрополија *видинска* у окрузима видинском и ломпаланачком.

4. Митрополија *враџанска*: окрузи Враца, Рахово и Плевна.

5. Митрополија *ловечка*: околије Ловеч, Тројан, Тетевен, Орхапије и Златица. Првом приликом укинуће се.

6. Митрополија *трновска* до скоро је била највећа од свију: протезала се од Дунава до Марице. Од јужнога дела њенога постала је сад епархија Старе Загоре. Трновској остали су окрузи: Трново, Севилево и Свиштов.

7. Митрополија *доростолска и червенска* са столицом у Рушчуку постала је спајањем две старе епархије, са столицама у Червену код Рушчука и у Силистрији. Она обухвата округе: Рушчук, Разград и Силистрију; некад је овамо припадала цела Добруџа до ушћа Дунава.

8. Митрополија *варнанска и преславска* обухвата округе шуменски и варжански са столицама у оба града.

9. Митрополија *пловдивска* са окрузима: Пловдив, Татарпазарџик и Шасњеј.

10. Митрополија *сливенска*, постала 1870. године, обухвата округ бургаски и северни део округа сливенског.

11. Епархија *Старе Загоре* са целим округом овога града образована је 1881. године по решењу Синода, али је тек после сједињења 1885. године фактички од трновске епархије одвојена. Влада до сада није признала ову епархију, али администратор постоји и она га трпи.

Једна провизорна епархија, са седиштем у Харманлији, образована је од околија Кизил-Агач, Ковакли и Харманли. То је 1886. године одвојени део бугарске епархије једренске, са једним намесником на челу.

¹⁾ Извештај министра Илије Цанова Народной Скупштини од 4. јуна 1885. г. — А. Попов (секретар епархов): Бугарска у црквеном погледу, Филипоп. 1889. г. 8. стр. 47.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Да се види како црквене прилике у Бугарској још нису сређене, довољно је навести карактеристични факат: да половином ових епископстава управљају намесници, па и софиском још од 1883. год.

Између свештеника и калуђера и у Бугарској, као и свуда на истоку, велика је противност. Овој противности узрок је—жена. Само неожењено свештено лице, или обудољени свештеник, може постати епископ: ожењеноме сеоском свештенику је приступ епископскоме престолу, по прописима православне цркве, забрањен.

Епископи бугарски су патриоте, образовани и добри познаваоци света и људи; они су васпитаници или грчких или руских богословских школа. Напротив, сеоско свештенство је, нарочито на западу, на врло ниском ступњу образовања; стари свештеници су тамо од чести сељаци, који су за Турака добивали од грчких владика свештенички чин без икаквога испита, слабо знајући чак и да пишу, за таксу од 1000 гроша, коју је сеоска општина плаћала.

Црквено је имање незнатно, као што за Турака и није могло друкче бити; само манастир Рилски има повећу имаовину, свакојако под самом шумом. Чак су и столице епископске, митрополије, старе, опале дрвенаре.

Статистичке податке даје једна скоро изашла брошура егзархијскога секретара А. Шопова. По њему је било у 1888. години у целој Кнежевини 2350 свештених лица (11 епископа, 24 архимандрита, 28 иконома, 70 протојереја, 1951 поп, 20 ђакона, 264 калуђера); од 1951 парохијских свештеника 1012 их је било, пре рукоположења, учитељ. Број свештеника без парохија са свим је мали, и своди се само на неколике болеснике и старце.

Црква је било у истој години 1819. Од овога броја црква 676 је саграђено пре 1860. године, 290 у годинама 1860—1870, 329 од 1870—1880, 524 од 1880—1888. године. Дакле 1143 цркве је саграђено, кад је започела бугарска црквена борба, за 28 година. Ово је у толико значајније, што су ове грађевине искључно саме општине извршиле; буџет државни никакву помоћ није давао за то. Па и поред свега тога још има стотинама села без цркве: у епископству софијском 396 од 605, у варнанском 209 од 338, у епископству Старе Загоре 126 од 226.

Једини већи манастир је манастир св. Јована Рилског, један «ставропигион», т. ј. потчињен директно патријарху, односно Егзарху. Остали су манастири разређени по планинским крајевима, и по највише су мали, често само стара пустиничка склоништа са капелом, сада само с по једним ка-

луђером. Подељени су по епархијама овако: Софија 36 манастира (14 од њих су парохијске цркве), Самоков 3, Видин 6, Враца 6, Ловеч 6, Трново 11 (100 калуђера), Пловдив 6, Стара Загора 1, Сливен 2, Харманли 1—свега 78 манастира са 199 калуђера. Епархије доростолско-червенска и варнанска немају ни један манастир. Женских манастира има 14, и то у епархијама трновској, ловечкој (по 4), пловдивској, самоковској (по 2), софијској и старо-загорској (код Казанлика) — са свега 348 калуђерица. Мушки манастири се управљају по правилу св. Василија, без клаузуре.¹⁾ Међу калуђерима има их многих са шареном прошлошћу. Женски су манастири више слободно удружење за ручни рад, такође без клаузуре, али не стоје, колико се од домородаца може чути, свуда у најлепшем гласу.

Шопов има и статистику од неофита, од 1878. године: 1913 мухамеданаца, 15 јевреја, 10 католика, 1 протестанат

Положај бугарске цркве према држави је сада тежак. Црква је за Турака, кад је епископ био законски признат поглавар и заштитник своје пастве, многе заслуге за народ стекла и са свога патриотизма много трпела. Осим тога бугарска је црква један са свим с народом срасли организам, са језиком народу појмљивим, са свештенством, које је с народом срасло, и с доста знатним уделом мирскога, грађанскога, елемента у црквеној управи. Али при свем том црква у Бугара није захватила онолико корена колико у Грка и Руса, где народна црква данас чини готово неразводни саставни део саме народности. Узрок за то има више: дуга борба противу грчкога епископата, који је раније владао; несталожено и несређено још стање нове народне цркве; оскудица образовања код нижега свештенства и, на послетку, утицај погледа на цркву код саме интелигенције бугарске, пониклих из са свим других одношаја. Политичари ослобођене кнежевине су према цркви равнодушни, или чак и непријатељски расположени. Завереници из последнега турскога доба сви су готово признате атеисте. У почетку су по неки епископи играли важну улогу. Климент трновски био је министар председник, Симеун варнански председник Собранија. Али садашњи министар председник Стамболов је 1889. године чак и чланове синода из Софије одагнао и стару софијску цркву, без обзира на противљење грађанства, порушио ради регулација улица. За будућност цркве важно је питање о уређењу доходака «белога» свештенства, т. ј. свештеника, некалуђера. Док се оно не реши, питомци из богословских школа, које др-

¹⁾ Клаузура је обавеза не излазити из манастира. Прев.

жава издржава, радије иду у учитеље и чиновнике, него у свештенике. Али и свештенство само носи део одговорности за опали ауторитет свој. Богословска ученост, духовно беседништво, и у опште усмена и писмена живља радња брзо би му подигли углед, али је оно у том јако заостало. Теолошка литература на бугарском је језику несразмерно мала, јер чак и катихизисе и црквене историје највећим делом мирјани пишу.

Бугарима најближе стоје *Грци*, са грчким црквеним језиком, потчињени цариградском патријархату. Они имају у земљи пет епархија са митрополитима: 1. Филипопољ са 22 цркве, 5 манастира, 50 свештеника и 11 калуђера; 2. Анхијалос (заједно с Бургасом); 3. Созополис; 4. Месемврија (обе ове епархије с тога што су мале, једва животаре); 5. Варна са 12 цркава и 19 духовних лица у варошима Варни, Балчику и Добричу и 8 села, и са једном капелом у Шумли. Свештенике издржава паства. Грчкога епископа у Варни не признаје бугарска влада зато, што је наименован без њенога пристанка.

Јермени григоријанске цркве имају свога јерменскога патријарха у Цариграду. Они имају у Рушчуку једног свог епископа.

Католици су бројили 1889. године 2536 породица, 17 цркава, 53 свештеника и 87 калуђерица. Они имају два епископа: титуларног епископа софијског са седиштем у Филипопољу, где је црква Сен Луј, 1864. сазидаана, и чија дијецеза и Софију обухвата, и титуларног епископа никопољског, који у Рушчуку седи, и католицима у дунавској Бугарској управља. Осим „Павликијана“ око Филипопоља и Свиштова има овде онде бугарских католика у области доње Тунце, а нарочито у селима Топузлари, Доврукли, Суцак, Гацилово. У првом месту су одбегли филипопољски Павлићани, а у осталима бегунци скоро обраћених бугарских унијата око Једрена. Осим тога има католика иностранца с црквама, већином само смерним капелама, и школама, у Софији (84 породица), Рушчуку, Варни и Видину. Последње три године отворене су из Једрена католичке школе и у Јамболу и Бургасу. Све ове цркве не би могле опстати без помоћи из Француске, Аустро-Угарске и Италије. Школе, у којима француски калуђери и калуђерке учитељују, посећују не само деца иностранца и Павлићана, но и деца бугарска, грчка и шпанолска, ради изучавања францускога језика. С тога ове заводе потпомажу сви Французи, без разлике партија.

Протестанти броје 466 породица, 15 цркава и 24 свештеника. Странци, Англиканци, Лутерани

или Калвиновци, врло су слабо заступљени. Највише је домаћих *Методиста*. Американски методисти су одавно, из Смирне и Цариграда, бацили око на Бугарску, и своју радњу 1857. године у Филипопољу отпочели. Њихова велика новчана средства, бесплатна настава, давање књига бесплатно (они су и Библију на бугарски превели и штампали), њихово старање да народни језик за црквену проповед и писање науче, стекло им је много симпатије. Први учитељи су били Американци; у новије време придружили су им се и бугарски учитељи из Самокова, Кожела, Јамбола, Панађуришта и Македоније, који су се у Америци образовали. У Источној Румелији имали су методисти органским статутом осигуран положај, али у Кнежевини су били непријатељски према њима расположени. Сад, после уједињења, опет напредују. Њихово главно седиште је Самоков са једном великом школом. У Софији имају две методистичке и једна лутеранска црква; ова последња са немачком школом. У Источној Румелији су методисти заступљени у Филипопољу, Јамболу (од 1860. године, 32 породице), Татар Пазарџику, Панађуришту, Казанлику, као и у селима Костенцу, Церову (код Пазарџика), Мерицлери (код Чирпана) и Кајалидере (код Херманги), северно од Балкана у Рушчуку, Трнову, Ловечу, од пре неколико година и у Варни, Шумли, Орханији и Тројану. Проповедници методисти врло живо раде и у Македонији (у Битољу) и у долини Разлога. Да ли ће се они, поред свих великих новчаних жртава, моћи у овим крајевима и одржати, није извесно; и у Грчкој су они некада као учитељи били популарни и добро примљени, али су 1843. године протерани. У Бугарској су они морали своје прво средиште, Стару Загору, где су од 1858. радили, на послетку напустити, без резултата, и у Самоков се преселити. Поред методиста има још и неколико *анабаптиста* у Рушчуку и Ломпаланци, које су такође Американци задобили и обратили.

Јевреји имају свога главног рабинера, који се француски потписује као „grand rabbin de Bulgarie“ (велики рабин у Бугарској) и добива из државне благајне плату од 3.000 динара.

И *мухамеданске* муџтије, као и њихове помоћнике (Наиб) и писаре плаћа влада; муџтија софијски добива 3.000 динара, остали 1.800—2.400 динара. Влада помаже са 9.000 динара једну мухамеданску богословску школу у Шумли. Цамије (мошеје) и Текије (манастири) имају често знатна имања, но која су скоро сва спорна, док се не реши питање о закупским (црквеним) добрима. **Ст. М. П.**